

Zorka Levačić-Vidović

BIBLIJSKI LEKSIKON I RODOSLOVLJA

Zorka Levačić-Vidović

BIBLIJSKI LEKSIKON
I
RODOSLOVLJA

IMPRESSUM

autorica: Zorka Levačić-Vidović
grafičko-tehnički urednik: Tomislav Vidović
tehnička priprema: Zlatko Madžar
izrada karata: Danko Žganec, Tomislav Vidović
lektura: "Elohim-lektura": Zorka Levačić-Vidović
korektura: Dragica Baksa, Dunja Šestak
nakladnik: Elohim-lektura
recenzenti: dr. Aleksandar Birviš
prof. Željko Tomičić
mr. Danijel Ogrizović
prof. Aleksandar Roža

Biblijski leksikon i rodoslovlja /
Danko Ždanec, Tomislav Vidović - Čakovec, Elohim-lektura, 2006.
ISBN 953-95087-1-1
1. Biblija - Leksikon II. Biblijske ličnosti - Rodoslovlje
300907145
Prvo izdanje 2006. godine

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u
Zagrebu pod brojem 709496
ISBN 978-953-95087-3-7

RIJEČ AUTORICE

Čitati Bibliju a ne znati na koje se razdoblje u povijesti čovječanstva ili Božjega naroda odnosi tekst, ne stvara potpunu sliku. Isto tako, čitati o nekoj biblijskoj osobi, a ne znati pobliže tko je ta osoba te kada i gdje je ona živjela, ostavlja prazninu, ili zbunjuje. I još gore: stvara veću mogućnost donošenja krivih zaključaka.

To su bili moji osnovni “pokretači” hvatanja u koštac sa zahtjevnom građom Biblije - Knjige nad knjigama.

Pročitala sam sijaset odredbi i knjiga o trojedinome Bogu, o čovjeku, o spasenju, uskrsnuću, životu, vječnom životu, smrti, o Drugome Kristovom dolasku,... i došla do zaključka kako ima mnogo odredaba koje su mi preteške za razumijevanje zbog teškoga i/ili složenoga načina objašnjavanja. Nemalo puta, objašnjenja su obavijena mistikom. Ili pak se temelje na dogmama, a ne na Riječi. Meni je to bilo i jeste neprihvatljivo, jer mi Biblija ili Božja Riječ govori drukčije: jednostavnije, jasnije. I ono što je najvažnije, Bog mi je osobno objavljivao Svoju Riječ, postupno, korak po korak, kroz čitanje, slušanje propovijedi, kroz razgovore s onima koji “žive” ono što isповijedaju.

Zbunjivale su me osobe istoga imena. Mnogo je, primjerice, Šimuna, Zaharija, Šimeja, u ponekima ili pak čak u svima dvanaesterim izraelskim plemenima... Ima i starih i novih naziva mjesta, ili pak su osobama dana neka druga imena, kao primjerice Danielu, ili Mataniji.

Sve mi je to stvaralo pomutnju.

Uz to, htjela sam pobliže znati gdje se određeni kraj ili mjesto nalazilo. Jesu li pronađeni ostaci zidina, ili pak neki predmeti koji su pripadali njihovim žiteljima.

I na kraju, željela sam što više saznati o stvaranju Božjega naroda, o tome kako Gospodin Bog stvara Svoju Crkvu, te o Božjem kraljevstvu.

Uvijek me iznova zapanjuje veličanstvena Božja moć, Njegova dosljednost, te spoznaja da je samo Bog - Otac, Sin Isus Krist i Duh Sveti, početak i kraj, da je On suvereni Vladar i Gospodar sviju i svega.

Budući je Sveto pismo, Biblija ili Božja Riječ nadahnuto ili izdahnuto Svetim Duhom, ili pak jednostavnije rečeno, pisao ju je Sveti Duh preko ljudi od Boga unaprijed određenih, svaka osoba i svako mjesto zaslužuje svoje mjesto i u ovome Leksikonu, kolikogod nam se čini kako je nabranje svih tih ljudi dosadno ili nepotrebno. Njihova imena imaju svoje točno određeno značenje, njihovi postupci svoju određenu svrhu. Bog je djelovao preko njih, ostvarivao Svoje naume, učio Svoj narod. I onda, u starozavjetno vrijeme, i sada u ovima našim vremenima koja će se brzo “ugasiti”, ili završiti. Zato jer je Bog tako rekao. A kad On kaže, onda je to tako.

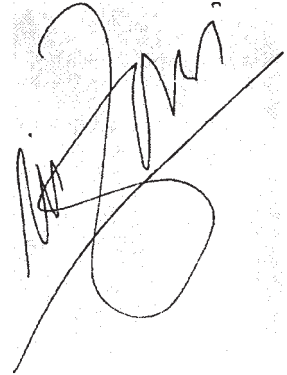
Mi možemo raspravljati, pisati knjige, sporiti se, biti različitih mišljenja, možemo stvarati i, nažalost, stvaramo neke svoje "istine". Sve je to bezvrijedno. Sve, ama baš sve što nije temeljeno isključivo na Božjoj Riječi, na Njegovu nauku, sve je tlapnja i ispraznost.

Ne priznati Boga kao Stvoritelja svega koji je po Svom Sinu stvorio sve i sve stvorio za Njega, ne priznati Isusa Krista Bogom, Gospodinom i apsolutnim Gospodarom kome je Bog Otac dao svu vlast na nebu i na zemlji, svu vlast nad životom i smrću, te ne priznati Njega kao osobnoga Spasitelja, isto je kao ne priznati da od vatre dobivamo toplinu a ne hladnoću, ili pak od žarulja svjetlost a ne mrak. Pišemo li ili govorimo o Bogu drugo ili drukčije od onoga što je On sam za Sebe rekao, a Bog uvijek govori jasno i određeno te ne ostavlja mjesta našem nadopunjavanju Njega, isto je kao kad bismo mudrovali kako je voda sastavljena od atoma željeza, bakra, zlata, ili srebra. Ne! Voda u sebi sadrži dva atoma vodika i jedan atom kisika. To i samo to je voda. Točka. Nema dalje.

Uistinu, nije mi bila namjera upuštati se u teološke raspre, već podastrijeti jasno i jednostavno, na jednome mjestu, ono važno što nam je Bog ostavio želeći da mi to znamo.

Duboko vjerujem kako će ovaj Biblijski leksikon i rodoslovlja biti od pomoći svakome koji želi znati nešto pobliže o pravednome i svetome Bogu, o nekoj osobi ili mjestu zapisanome u Bibliji, ili pak o nekome biblijskom pojmu.

Zorka Levačić-Vidović

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Zorka Levačić-Vidović', written over a light, textured background.

ZAHVALA

Od srca zahvaljujem fotokopiraoni “Sever” u Čakovcu koji su mi kroz nekoliko godina pomagali svojim uslugama besplatnoga fotokopiranja mnogih listova ovoga Leksikona koje sam slala na pregled recenzentima. Zahvaljujem i listu “Međimurje” na jednokratnoj novčanoj pomoći od 2.000 kn.

Od srca zahvaljujem i Gradu Osijeku, posebice dr. Zlatku Kramariću, na jednokratnoj novčanoj pomoći od 1.000 kn.

Svakako želim zahvaliti svima svojim suradnicima koji su predanim radom doprinijeli da ovo djelo ugleda svjetlost dana.

Zahvaljujem posebice recenzentima koji su dali svoja stručna mišljenja.

Neizmjerne mi je žao što nije živa moja majka Olga koja je sve te godine kad sam pisala ovaj Leksikon, kad sam satima, danima i godinama tražila, čitala, mijenjala i nadopunjavala, bila uz mene, hrabrila me.

Zahvaljujem i onima koji su svojim mišljenjima i omalovažavanjima željeli osporiti svaku vrijednost ovih stranica, pozivajući se na to kako ja nisam teolog, a drznula sam se sama uhvatiti se u koštac s tako zahtjevnim radom. Postigli su suprotno: moj polet bio je još veći. Zato im zahvaljujem.

Najviše zahvaljujem Bogu koji me potaknuo na taj rad i otvorio mi mnoga vrata kako bih mogla raditi.

Uistinu, sva hvala i slava pripada Njemu.

PROSUDBENO MIŠLJENJE O KNJIZI BIBLIJSKI LEKSIKON
(AUTOR I IZDAVAČ: ZORKA LEVAČIĆ – VIDOVIĆ, ČAKOVEC: “ELOHIM-
LEKTURA”, 2006)

Sveto pismo je prva struka roda ljudskoga. Ono je proučavano, biva proučavano i bit će proučavano u danima dolazećim, sve do ponovnog javljanja Kristovog. Razumljivo. To je Riječ živog Boga: ona živi, po njoj se živi, s njom se živi i za nju se živi. Riječ Božja, Biblija, otkriva Boga koji nije proizvod logičkih i znanstvenih argumenata, nego jedini daje smisao ljudskom životu.

Biblijski leksikon gospođe Zorke Levačić – Vidović predstavlja značajno pomoćno sredstvo za proučavanje Svetog pisma. Pisan je poticajnim stilom. Tko ovaj Leksikon koristi, zaželjet će ga i dalje koristiti i – što je najvažnije – neprestano čitati Bibliju, svetu Riječ Gospodnju.

Knjiga je rađena nepristrano. U njoj ima i takvih leksičkih jedinica koje bi mogle biti (i jesu) prijeporne, uglavnom zbog krivih, proizvoljnih i zlonamjernih interpretiranja povijesti, zemljopisa i gospodarskih okolnosti. Zaslužuje pohvalu činjenica da su mnoge nedoumice izbjegnute, te je knjiga valjani putokaz. Bolji putokazi – manje lutanja. Biblijskih priručnika nikad neće biti dovoljno.

Leksikon budi i novu ljubav prema starome svijetu. Za njegove korisnike Egipat, Babilon, Bliski Istok i drugi pojmovi neće biti samo zemljopisno-povijesna građa, nego će se pretvoriti u stvarnost, u dio sagledivog svakodnevnog života.

Lijepo je živjeti s dobrim knjigama. Blago narodu u kom se one dosljedno koriste.

Povodom drugog izdanja Leksikona vrlo drago mi je što ima potpuno novih stvari, u prethodnom izdanju ne spomenutih. Ali isto tako, još više mi je drago što se autorica uhvatila u koštac i s već obrađenim stvarima u prvom izdanju. To samo govori koliko je Leksikon sada mnogo vrjedniji i sadržajniiji. Očita je temeljitost, jasnoća, konkretnost i praktičnost odnosno funkcionalnost Leksikona.

Još su dva čimbenika bitna ovdje spomenuti.

- Biblijski prefiks leksikona. To je normalno jer je biblijski leksikon. Ali jedinstvenost je u autoričinom uvjerenju o cjelovitosti Biblije. Leksikon stavlja čovjeku u ruke Bibliju kao cjelinu, s jedinstvenim sadržajem i jedinstvenom porukom a ne fragmentiranu na 66 ili više dijelova, autora, razdoblja. Uz ovakav Leksikon s ovim nadopunama čovjeku se otvaraju oči u pogledu osobnog stava prema Bibliji a još više prema biblijskim istinama.
- Uz ovakvu obradbu s ovim nadopunama Leksikon može svakom zainteresiranom poslužiti kao osnovni materijal, priručnik uz Bibliju koji može poslužiti kao dobar uvod u Bibliju.

Iz ovoga drugog izdanja Leksikona prepoznaje se rast i sazrijevanje same autorice. Dakle, iz dopuna i izmjena se vidi koliko je isti rad poslužio i na izgradnju njezine osobnosti.

Ovo spominjem zbog toga, jer je vrijedno spomena da se s Leksikonom ne dobiva 'kancelarijska obradba'. Svaki zainteresirani u rukama ima praktično djelo što osobni život i poslovanje svakog čovjeka čini vrjednijim, sadržajnijim i učinkovitijim.

Zbog svega toga svestrano predlažem da ide u izdavanje kako bi ljudi imali što prije priliku imati ga u svojim rukama.

dr. Aleksandar Birviš

A handwritten signature in black ink, reading "Aleksandar Birviš". The script is cursive and fluid, with a small accent mark over the 'i' in "Birviš".

RECENZIJA
“BIBLIJSKOG LEKSIKONA I RODOSLOVLJA”
ZORKE LEVAČIĆ – VIDOVIĆ

Osobni život i poslovanje je sustav. Isključivi način na koji se mogu razumjeti zakonitosti života i svijeta jeste sagledavanje cjeline, a ne pojedinog sistema. Svaki drugi put krivo usmjerava način razmišljanja i nužno dovodi do fragmentacije.

Jedan od razloga za fragmentaciju u našem načinu potječe iz jezika kojim komuniciramo. Jezik oblikuje percepciju. Ono što vidimo ovisi o tome što smo pripremljeni vidjeti.

Ako želimo vidjeti unutarnje odnose rasprostranjene po cijelom sustavu, potreban nam je jezik unutarnjih odnosa. Bez takva jezika, naši uobičajeni načini promatranja svijeta stvaraju fragmentirana gledišta i kontraproduktivne radnje. Takav jezik je važan u suočavanju s dinamički složenim problemima i strateškim odlukama, osobito kad pojedinci, timovi i zajednice trebaju sagledati pozadinu događaja i snage koje oblikuju promjenu.

Jezici sa svojom strukturom subjekt – glagol – objekt, skloni su linearnom, crno-bijelom, sagledavanju. Za razliku od toga, biblijski jezik ne tvori se linearnim slijedom subjekt – glagol – objekt.

Zbog gore navedenih neizbježnih čimbenika, biblijski jezik nama danas je strani jezik kojeg ne razumijemo. A razlog ove nerazumljivosti nalazi se u dva bitna elementa:

1. Prvo, biblijski sadržaj potječe od percepcije života i svijeta što ga je imao čovjek koji je živio prije dva tisućljeća i puno više godina.
2. Drugo, kao što već rekoh, biblijski misaoni i predodžbeni svijet rezultat je jezika unutarnjih odnosa a ne crno-bijelih veza uzroka i posljedica, jezik uviđanja procesa promjena a ne pojedinih scena.

Dakle, današnjim ljudima biblijski jezik sam po sebi je nerazumljiv. A nerazumljivost Bibliju čini neprihvatljivom.

Ono što je potrebno, Bibliju učiniti prihvatljivijom tako što ćemo je učiniti razumljivijom. Na kraju krajeva Bog je uvijek svakom čovjeku govorio na prihvatljiv i čovjeku razumljiv način.

Zorka Levačić – Vidović, sa svojim projektom “Biblijski leksikon i rodoslovlja” daje svakom pojedincu koji ga uzme u svoje ruke kapitalno djelo. Sa ovim leksikonom autorica daje kvalitativni doprinos dinamičkom susretu s Biblijom, a samim tim i s Bogom. Zahvaljujući ovom leksikonu, Biblija i biblijski jezik govori današnjem čovjeku na njemu razumljiv i na njemu prihvatljiv način. A s tim Biblija postaje neizbježno blago i riznica za svaki kreativni osobni život i poslovanje.

U problemima formalne prirode, prouzročene gubitcima u komunikaciji između čovjeka i Biblije, čovjek ostaje prepušten sam sebi ili nekompetentnim tumačima. Zbog toga često susrećemo iskrivljene forme osobnog odnosa s Bogom. A to negativno utječe na zdravlje pojedinca. A radi se o poremećenoj unutarnjoj obradbi osobnog iskustva s Biblijom. Zahvaljujući ovom Leksikonu, sprječava se slanje krive i dvojne slike o Bogu. U samom

korijenu suzbija začetak i rasplamsavanje “ekleziogenih neuroza” tako da do toga uopće ne dođe.

Po svojim osnovnim postavkama, “Biblijski leksikon i rodoslovlja” ne samo da želi biti već i jeste i most prema svim ljudima koji su zainteresirani za bogatstvo biblijske misli. “Biblijski leksikon i rodoslovlja” u svome nacrtu nosi širinu i dijalošku otvorenost. Autorica se ne zadovoljava samo s prikazom biblijskog misaonog i predodžbenog svijeta, nego direktno pridonosi građenju mosta koji bi biblijski život i svijet trebao povezivati s današnjim životom i svijetom.

Autorica je uspjela prevazići usko značenje leksikona. Svojom težnjom, autorica nije napravila leksikon koji služi kao sinonim za rječnik određenog jezika ili dijalekta. Ovaj leksikon nije niti zbirka pojmova određenog područja, poredanih i objašnjenih abecednim redom. Nije niti knjiga u kojoj su protumačeni pojmovi s jednog uže područja znanosti i umjetnosti. “Biblijski leksikon i rodoslovlja”, unatoč svom prefiksu, naprosto jeste Leksikon, proučavanje riječi i njihova podrijetla, tvorbe, upotrebe, značenja.

Pisan je vrlo stručno, ali nije pisan samo za stručnjake. “Biblijski Leksikon i rodoslovlja” ne pretpostavlja teološki izobraženog čitatelja. Naprotiv, hoće biti od koristi i na izgradnju svakom onom koji je istinski zainteresiran za Bibliju. Zbog toga “Biblijski leksikon i rodoslovlja” u ruci svakog onog s visokom razinom osobnog usavršavanja jeste “prvi do” Biblije. Leksikon koji je dvodimenzionalan: radna knjiga i Leksikon.

1. Kao Leksikon donosi većinu najvažnijih biblijskih imena, pojmova, riječi i njihova podrijetla, tvorbe, upotrebe, značenja.

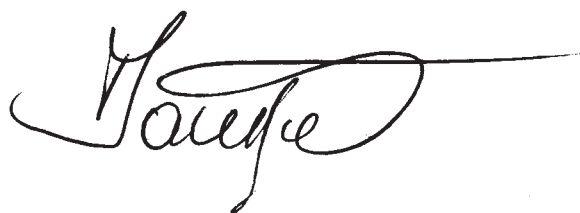
2. Kao radna knjiga pruža pojmove koji služe boljem razumijevanju ili daljnjem tumačenju Biblije. Prvenstveno, kao radna knjiga osobnom i permanentnom obrazovanju laika koji su aktivno uključeni, na bilo koji način, u život i rad denominacije kojoj pripadaju.

“Biblijski leksikon i rodoslovlja” Zorke Levačić – Vidović zbog još jednog čimbenika je dragocjeni biser. Da li bi Biblija i biblijska misao bila toliko razumljivija i prihvatljivija ovim Leksikonom da ovo kapitalno djelo nema u sebi i “Rodoslovlja”? Rodoslovlja u Bibliji su zaseban problem i uglavnom stvaraju samo zbrku jer su stvarno fragmentirana. To je vrlo dobro primijetila i autorica. Zbog toga se upustila u još jedan neizbježan pod-projekt svakom leksiku. Kada sam vidio da se upustila pozabaviti i problematikom rodoslovlja u Bibliji, vrlo ugodno sam bio ne samo iznenađen, već oduševljen. Zorka Levačić – Vidović je vrlo dobro uspjela spojiti puzzle biblijskih rodoslovlja i tako nam Bibliju i biblijsku misao učiniti još razumljivijom i prihvatljivijom. A to “Biblijski leksikon i rodoslovlja” Zorke Levačić – Vidović čini jedinstvenim i dragocjenim. A kad k tome dodamo i karte, tada dobivamo zaista jedinstveno i praktično djelo. A to je ono što “Biblijski leksikon i rodoslovlja” čini vrlo vrijednim i neizbježnim djelom za svaki i najmanji rad bilo u obrazovno – odgojnim ustanovama, vjerskim institucijama, bibliotekama, i ini.

Mogu zaključiti da “Biblijski leksikon i rodoslovlja” Zorke Levačić – Vidović predstavlja bitan znanstveno istraživački doprinos uopće. Ovaj “Biblijski leksikon i rodoslovlja” jeste biser u ruci svakog pojedinca bez obzira na rasu, naciju, ideologiju, denominaciju.

Na kraju dodajem da “Biblijski leksikon i rodoslovlja” Zorke Levačić – Vidović sve-
srdno preporučam za objavljivanje.

mr. Danijel Ogrizović
član Izvršnog odbora SBC u RH

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Danijel Ogrizović', with a long horizontal flourish extending to the right.

U Virovitici, 25. ožujak 2006.

RECENZIJA
'BIBLIJSKOG LEKSIKONA I RODOSLOVLJA'
ZORKE LEVAČIĆ - VIDOVIĆ

Povodom drugog izdanja Leksikona vrlo drago mi je što ima potpunoma novih stvari, u prethodnom izdanju ne spomenutih. Ali isto tako, još više mi je drago što se autorica uhvatila u koštac i sa već obrađenim stvarima u prvom izdanju. To samo govori koliko je leksikon sada mnogo vrjedniji i sadržajnije. Očita je temeljitost, jasnoća, konkretnost i praktičnost odnosno funkcionalnost Leksikona.

Još su dva čimbenika bitna ovdje spomenuti.

- Biblijski prefiks leksikona. To je normalno jer je biblijski leksikon. Ali jedinstvenost je u autoričinom uvjerenju o cjelovitosti biblije. Leksikon stavlja čovjeku u ruke Bibliju kao cjelinu, s jedinstvenim sadržajem i sa jedinstvenom porukom a ne fragmentiranu na 66 ili više dijelova, autora, razdoblja. Uz ovakav leksikon s ovim nadopunama čovjeku se otvaraju oči u pogledu osobnog stava prema bibliji a još više prema biblijskim istinama.

- Uz ovakvu obradbu s ovim nadopunama leksikon može svakom zainteresiranom poslužiti kao osnovni materijal, priručnik uz bibliju koji može poslužiti kao dobar uvod u bibliju.

Iz ovog drugog izdanja Leksikona se prepoznaje rast i sazrijevanje same autorice. Dakle, iz dopuna i izmjena se vidi koliko je isti rad poslužio i na izgradnju njezine osobnosti. Ovo spominjem zbog toga, jer je vrijedno spomena da se s Leksikonom ne dobiva 'kancelarijska obradba'. Svaki zainteresirani u rukama ima praktično djelo što osobni život i poslovanje svakog čovjeka čini vrjednijim, sadržajnijim i učinkovitijim.

Zbog svega toga svestrano predlažem da ide u izdavanje kako bi ljudi imali što prije priliku imati ga u svojim rukama.

Ogrizović Danijel

RECENZIJA KNJIGE BIBLIJSKI LEKSIKON

Od gospođe Zorice Levačić – Vidović, autorice knjige Biblijski Leksikon, zamoljeni smo za ocjenu rukopisa. U prilogu donosimo naše mišljenje.

U prosudbi dostavljenog nam rukopisa polazna je osnova sam naslov knjige koji sadrži i bitne naznake, koje valja uzeti u obzir pri recenziji sadržaja. Dva pojma – Biblija i leksikon, sami su po sebi izuzetno složeni. U slučaju kada im se pristupi s dužnom ozbiljnošću i pravilnom metodom mogu nas bitno obogatiti. To je slučaj i s impresivnim uratkom autorice Biblijskog leksikona. Promatrano s motrišta arheologa kojemu je povjereno ocjenjivanje, uporište rukopisa predstavlja, dakako, Biblija, kao i sve njezine sastavnice koje se moraju uzeti u obzir. To su biblijski prostor, biblijska starina, tj. spoznaje o materijalnim kulturama populacija obuhvaćenih temeljnim štivom, odnosno dobivene naporima biblijske arheologije, tamo negdje, najkasnije do svršetka 19. stoljeća kada se biblijska arheologija rađala istraživačkom strašću i zauzetošću Flindersa Petria – na položaju biblijskog Lakiša, odnosno Tell el hesi. Od toga povijesnog trenutka biblijska arheologija, poslužimo se riječima profesora Adalberta Rebića, našeg vrsnog poznavatelja biblijskih starina, imala je za temeljni zadatak utvrđivanje povijesne istine u odnosu na biblijske izvještaje (A. Rebić, BIBLIJSKE STARINE, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992.).

Zanimanje za prostore biblijskih naroda proizlazi iz Biblije Staroga i Novoga zavjeta, potom iz izvanbiblijskih izvora, židovske rabinske literature, arapske literature, klasičnih svjetovnih pisaca i kršćanskih pisaca. Pored pisanih vrela kao ishodišta, koja su poticala naraštaje vrsnih povjesničara, zanimanje, nas arheologa, proizlazi iz prvorazrednih materijalnih izvora. Stoga su arheološki spomenici i iskopine svjedočanstva privatnog, društvenog i vjerskog života. Iz Biblije Staroga zavjeta mnogo je toga preneseno u Novi Zavjet i u kršćanstvo, a preko toga u kulturnu baštinu Zapada, ali i Istoka. Akumuliranju toga kulturno-povijesnog sveukupnog znanja arheolozi su dali nemjerljivo veliki doprinos.

Vertikala tog interesa ukorijenjena je još u antici ali se biblijske starine sustavno obrađuju od doba renesanse. Godine 1593. Arije Montan objelodanjuje u Leydenu opću biblijsku arheologiju (Arius Montanus Antiquitatum iudaicarum libri IX, Leyden, 1593.). Jačanjem zanimanja nastaju u 18. stoljeću sinteze, tj. prikazi realističnog usmjerenja, a potom, u drugoj polovici 19. stoljeća, radovi iz biblijske arheologije nastali metodom historijskog evolucionizma. Do naših dana zanimanje arheologa posebice se odrazilo u brojnim iskopavanjima biblijskog istoka, pa sukladno tome i u pojavi brojnih monografija o pojedinim istraživanjima biblijskih gradova, nadalje, stručnih časopisa, atlasa, enciklopedija i, konačno, leksikona. Među ovdje navedenim biblijskim leksikonima valja posebice izdvojiti: E. Kalt, *Biblisches Reallexikon*, Paderborn, 1938; *Biblijski leksikon*, KS, Zagreb, 1969; i dr. Tome bi svakako valjalo dodati i poznati *Leksikon ikonografije i liturgije zapadnog kršćanstva*, (Institut za povijest umjetnosti, Zagreb), koji sadrži bitne elemente iz Staroga i Novoga Zavjeta. Prema definiciji leksikón (grč. biblión) je de facto knjiga riječi ili rječnik koji tumači različite pojmove, imena, događaje, znanstveno ili stručno nazivlje. U tom kontekstu i *Biblijski leksikon*, autorice Zorice Levačić – Vidović, je opsežan rječnik pojmova, koji, seriozno osmišljen i realiziran, udovoljava svim visokim zahtjevima takove vrste štiva koja imaju izuzetno važnu edukativnu ulogu. Autoričin *Leksikon* sadrži određene pojmovne skupine koje se mogu razabrati unatoč njihovom abecednom rasporedu u knjizi.

U njemu su, prije svega, zastupljene urbane i ruralne aglomeracije, kako prapovijesne (Stari Zavjet), tako i one povijesne (Novi Zavjet), raspoređene od Dona na sjeveru do Beer Šebe na jugu, te od Sredozemlja na zapadu do visoravni iznad Jordana na istoku. Dakle, sa prostora Svete Zemlje na kojem su nastale dvije svjetske religije. Sveto pismo tih religija sakupljeno u Bibliji nosi očit otisak geografije Svete zemlje. Mnoga istraživanja biblijske arheologije uključuju povezanost s imenovanim

biblijskim mjestima koja su dokazana. Biblijski leksikon donosi imena mjesta, a navode se i njihova alternativna imena u prošlosti. Biblija opisuje dugo razdoblje pa su sukladno tome i pojave biblijskih toponima u Biblijskom leksikonu obuhvatile široki vremenski raspon od neolitika do novozavjetnog razdoblja, tj. sve do kršćanskog doba i izgradnje bizantskih crkava u Palestini.

Unutar leksikona donose se važni podatci o povijesnim biblijskim pokrajinama, ali i o nekim kategorijama koje je dokazala arheološka metoda, a koje tvore biblijski materijalni i duhovni svijet. Na pedesetak mjesta u leksikonu naići ćemo na navode o arheološkim istraživanjima ili starinama koje tvore svijet kojemu je rukopis posvećen. Ipak, čini nam se temeljnom vrijednošću ponuđenog teksta njegova preglednost, jasnoća kratkih ali brojnih definicija. Relativno mali broj arheoloških nalazišta posljedica je činjenice, kako rukopis kojega ocjenjujemo, nije biblijski arheološki leksikon kojemu je već po naslovu zadata složena specijalistička zadaća. Razmišljajući o prošlosti, tj. o našim znanjima o vremenu i događajima iz Biblije, moramo se složiti da je vrlo mnogo prošlosti nepovratno nestalo i izgubljeno. Međutim, upravo rezultati arheoloških istraživanja u proteklih stotinjak godina pokazuju da se nešto od onoga što je bilo zaboravljeno može ponovno dokučiti. Svjedoci smo koliko je povijest saznala na temelju istraživanja u, primjerice: Ebli, Ugaritu, u špiljama kraj Mrtvog mora, na Massadi, posebice pustinji Negev, potom u Siriji i Egiptu, odnosno u Maloj Aziji. Na posljetku, zadovoljstvo nam je naglasiti kako je Biblijski leksikon, autorice gospođe Zorice Levačić – Vidović, dragocjeni prilog ukupno boljem i potpunijem upoznavanju naše zajedničke daleke duhovne i materijalne prošlosti – biblijskog krajobraza. Vidljivo je i iz štiva koje je pred budućim čitateljima, da je to zajedničko nam ishodište, od autorice na znalački način prepoznato i predočeno. Iz brojnih dubokih prapovijesnih i povijesnih korijena, sadržanih u pojmovnim skupinama ovog Leksikona, oblikovano je još jedno od Stabla spoznaje biblijskog svijeta, koji je tisućama godina bio presudno važan za oblikovanje i naše današnje slike svijeta.

Naše iskrene čestitke autorici, uz želju za što skorijim tiskom Biblijskog leksikona kojega svakako podupiremo pozitivnom ocjenom i prosudbom.

Prof. dr. sc. Željko Tomičić

10000 Zagreb
Antuna Šoljana 3/III

Zagreb, 13. siječnja 2006.

(Zorica Levačić-Vidović: Leksikon – dopunjeno izdanje)

O vlastitoj recepciji značaja prvog izdanja Leksikona, a to je dimenzija koja se nije promijenila, za početak ukratko podsjećam:

Opsežno i precizno djelo Zorice Levačić-Vidović, leksikon biblijskih pojmova, imena i rodoslavlja pojavljuje se u zanimljivo vrijeme mijena i preispitivanja temeljnih postulata civilizacije, u vrijeme kad se ljudski rod kreće sve većom brzinom u kibernetičkim dimenzijama koje nameću tehnologije i imperativ bivanja ukorak s tehnologijama. Držim da je upravo ta, u neku ruku inercijski i "izvana" nametnuta brzina ono što izaziva osjećaj kao da je u filozofiji, sociologiji, umjetnosti, povijesti i brojnim drugim tzv. društvenim znanostima i njihovim interdisciplinarnim područjima sve rečeno, posljednje mogućnosti širenja granica doimaju se kao da su svedene u određeno sivilo postmoderne u umjetnosti, ali i u spomenutim društvenim znanostima; neistražena se područja sužavaju i asimptotski približavaju ništici, drugim riječima, nema više draži izazova, onoga što bi masu budućih znanstvenika povećalo i statistički regrutiralo u širokoj mjeri, ubija ga to što za dobivanje dostatne količine informacija koje bi obrađene i iskorištene ušle u neistražena područja i popunile posljednja neznanja treba uložiti veliki trud kroz količinu vremena koja se kosi i sa spomenutom brzinom i sa samom dogmom o potrebi za njom; istina jest da se do informacija danas sve manje i manje dolazi klasičnom knjigom i to je realitet s kojim se moramo suočiti, ali s druge strane i priznati da količina i kakvoća informacija pokazuju znatno veći raskorak nego ikad prije. Razmotrimo ove jednostavne premise kroz prizmu sindroma predodžbe današnjega čovjeka o vlastitome znanju i ponekad do razine bola iritantnog agnosticizma suvremene mladeži za koju ona nije kriva, nije kriva volja, a niti predispozicije: zeitgeist je vrlo konkretna, a neopipljiva pojava, nova struktura potrebnih znanja i "znanja" potiskuje staru: cijeli kanoni ne postoje više u kolektivnome znanju i svijesti, a niti u individualnoj, postoji samo prazan prostor u pamćenju za koji postoji osjećaj kao da sadrži relevantne informacije koje se drže na tankim nitima općepoznatih imena, mjesta i događaja—"sve to staro znamo, a sad idemo brzo naprijed".

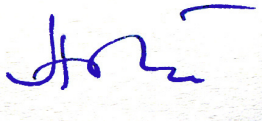
U velikoj mjeri i Biblija pripada tim fantomskim kanonima i temeljitije je poznavanje Biblije—kao koncepta, izvora mitova, obrazaca, ali i klišeja—privilegija malobrojnih, a praktična je potreba u svijetu kulture i kulturnome svijetu za poznavanjem Biblije velika, te je stoga Leksikon vrhunski priručnik, precizni i višeslojno strukturirani vodič iz kojega se može iščitati sve ili samo onoliko koliko je u određenoj situaciji i na određenoj razini potrebno; uz svako ime ili pojam navedene su i vrlo široke reference i veze, one daju definicije koje su važne za ispravno razumijevanje značenja fundamentalnih, paradigmatičnih unosa, ali ne pokušavaju tumačiti Bibliju. Ta kvaliteta donosi Leksikonu univerzalnost u primjeni i korisničku univerzalnost, drugim riječima, donosi točnost i sistematičnost, a dobivene podatke može svatko iskoristiti u skladu s vlastitim potrebama. Leksikon je driver za Bibliju i popunjava više do sad praznih ili nepopunjenih mjesta u ponudi dragocjenih priručnika za interpretaciju i dekodiranje.

Dodamo li na to činjenicu o dopunama koje je autorica dodala u svrhu širenja sveobuhvatnosti svoga priručnika i istancavanju njegove preciznosti kako bi ga pružila ne samo

na uvid i ocjenu javnosti već i na svekoliku upotrebu, budi mi dopušteno osloniti se opet na nešto mehanicizma, mi (javnost) dobivamo poboljšanu inačicu drivera za Bibliju u punoj analogiji s korisničkim računalnim programima od kojih se svaka inačica stvara s namjerom da bude konačna i –u zadanim okvirima- savršena, a marljivi je umovi nastoje ipak i dalje usavršiti (a ne popravljati!) na dobrobit čovječanstva. Vratimo li se sad natrag činjenici kako je rad Zorice Levačić-Vidović motiviran ne samo vjerom kao takvom i uvjerenjem kako je Biblija monolitna i na dijelove u strukturalnome smislu nedjeljiva baština čovječanstva, nego i nastojanjem da osmišljeni priručnik za korištenje i primjenu entiteta poput Biblije tome entitetu bude i dorastao i dostojan njega, shvatit ćemo i opseg i kvalitetu autoričina rada.

Već bi i samo to bio dovoljan razlog (a kamo li još i svi ostali već prije navedeni) za poželjeti i ovo dopunjeno izdanje Leksikona u svakoj knjižnici.

Recenzent:

Aleksandar Roža, profesor
I. Mažuranića 23
40 000 Čakovec

05. veljače 2009.

SADRŽAJ

Riječ autorice	6
Recenzije	9
Sadržaj	20
Legenda	23

BIBLIJSKI LEKSIKON

A.....	27
B.....	III
C.....	164
Č.....	173
D.....	174
Đ.....	209
E.....	210
F.....	267
G.....	282
H.....	316
I.....	367
J.....	400
K.....	472
L.....	545
Lj.....	569
M.....	570
N.....	631
O.....	662
P.....	686
R.....	752
S.....	781
Š.....	871
T.....	900
U.....	936
V.....	946
Z.....	955
Ž.....	975
Bibliografija.....	993
O autorici.....	994
Index	995

PRILOG
Rodoslovlja
kazalo rodoslovlja
Karte
kazalo karata

LEGENDA

STARI ZAVJET

Knjiga Postanka	Post
Knjiga Izlaska	Izl
Levitski zakonik.....	Lev
Knjiga Brojeva	Br
Ponovljeni zakon	Pnz
Jošua	Jš
Knjiga o sucima	Suci
Ruta	Rut
Prva knjiga o Samuelu	1 Sam
Druga knjiga o Samuelu	2 Sam
Prva knjiga o Kraljevima	1 Kr
Druga knjiga o kraljevima	2 Kr
Prva knjiga Ljetopisa	1 Ljet
Druga knjiga Ljetopisa	2 Ljet
Ezra	Ezr
Nehemija	Neh
Estera	Est
Psalmi	Ps
Job	Job
Mudre izreke	Izr
Propovjednik (Kohélet)	Prop
Pjesma nad pjesmama	Pj
Izaija	Iz
Jeremija	Jr
Tužaljke	Tuž
Ezekiel	Ez
Daniel	Dn
Hošea	Hoš
Joel	Jl
Amos	Am
Obadija	Ob
Jona.....	Jon
Mihej	Mih
Nahum	Nah
Habakuk	Hab
Sefanija	Sef
Hagaj	Hag
Zaharija	Zah
Malahija	Mal
Apokrifi	apokr.

Djela apostolska.....	Dj
Poslanica Rimljanima.....	Rim
Prva poslanica Korinćanima	1 Kor
Druga poslanica Korinćanima	2 Kor
Poslanica Galaćanima	Gal
Poslanica Efežanima	Ef
Poslanica Filipljanima	Fil
Poslanica Kološanima	Kol
Prva poslanica Solunjanima	1 Sol
Druga poslanica Solunjanima	2 Sol
Prva poslanica Timoteju	1 Tim
Druga poslanica Timoteju	2 Tim
Poslanica Titu	1 Tit
Poslanica Filemonu	Flm
Poslanica Hebrejima	Heb
Jakovljeva poslanica	Jak
Prva Petrova poslanica	1 Pt
Druga Petrova poslanica	2 Pt
Prva Ivanova poslanica	1 Iv
Druga Ivanova poslanica	2 Iv
Treća Ivanova poslanica	3 Pt
Judina poslanica	Jd
Otkrivenje	Otk

NOVI ZAVJET

Evandjelje po Mateju	Mt
Evandjelje po Marku	Mk
Evandjelje po Luki.....	Lk
Evandjelje po Ivanu	Iv

LEGENDA

akad.....	akadski
arap.....	arapski
aram.....	aremejski
asir.....	asirski
abil.....	abilonski
crkvenolat.....	crkvenolatinski
dosl.....	doslovce
egip.....	egipatski
engl.....	engleski
fen.....	fenički
filist.....	filistejski
grč.....	grčki
ha	hektar
hebr.....	hebrejski
kasnolat.....	kasnolatinski
km	kilometar
lat.	latinski
m	metar
med.....	medicinski
n. e.....	naše ere
novohebr.....	novohebrejski
NZ	Novi zavjet
po. Kr.....	poslije Krista
pr. Kr.....	prije Krista
prenes.....	preneseno
R	rodoslovlje
SP	Sveto Pismo
staroeg.....	staroegipatski
staroperz.....	staroperzijski
staroslav.....	staroslavenski
st.....	stoljeće
sum.....	sumerski
SZ	Stari zavjet
tal.....	talijanski
tur.....	turski
usp.....	usporediti
v.....	vidi
zap. sem.....	zapadnosemitski
xxx.	godina naše ere / poslije Krista
*	pojam zasebno objašnjen

A

ab *aram.* (srpanj/kolovoz) peti mjesec staroga židovskog kalendara; u mjesecu abu brali su se ljetni plodovi; to je mjesec vrućina;

Abadon **1.** *hebr.* (Opustošenje; Propast), ili *grč.* (Apolion - Upropastitelj), naziv za podzemni svijet (dosl. *hebr.*: uništenje, razorenje), skriven pred čovjekom, ali otkriven pred Bogom (Izl 27,20; Job 26,6), ili Zatornik (Izl 12,23); **2.** kralj ili anđeo Bezdana*, vođa skakavaca, koji će izaći iz dima otvorenog zjala Bezdana na zemlju na glas trube petoga anđela i 5 mjeseci mučiti one koji neće imati Božjega pečata* na čelu; Bezdani će otvoriti jedan od palih anđela* ili Sotona*, kojeg apostol Ivan* naziva **Zvijezdom** (Otk 9,1-6);

Abana *hebr.* (kameni), uz Parpar, rijeke koje su protjecale Damaskom*, danas poznata pod imenom **Barada** (hladna); kad je sluga proroka Elizeja*, Gehazi*, sirijskom vojskovođi Naamanu* prenio Elizejev napatuk neka se okupa u Jordanu* kako bi se iscijelio od gube (vjerojatno neke kožne bolesti), Naaman je prezreo muljeviti Jordan uspoređujući ga s bistrim vodama Abane i Parpara (2 Kr 5,12);

Abarim *hebr.* (područje s one strane), **1.** **brdo Abarim:** planinski lanac istočno od Judeje, gdje se nalazi brdo Nebo*, s kojega se vidi Jerihon* i s kojega je Mojsije* promatrao Obećanu zemlju* prije nego je umro; zbog njegove prijašnje pogreške kad je ljutit štapom udario o pećinu kako bi potekla voda (to su bile Meripske vode*), jer su Izraelci neprestano mrmljali protiv Boga i njega, Mojsije nije za vodu zahvalio Bogu i Bog mu je rekao da neće ući u Obećanu ze-

mlju, već bude je samo vidio; nakon tabora na Abarimskim bregovima, Izraelci su se utaborili nasuprot Jerihonu, od Bet Haješimota do Abel Hašitima (Br 27,12; 33,47-49; Pnz 34,1-5); **2.** ili Hamon*, umjesto «dolina Oberim», ili «dolina Prolaznika» treba možda s koptskim prijevodima čitati dolina Abarim: to su poznata brda Abarim u Moabu*, a «dolina koja zaustavlja prolaznike» mogla bi biti duboka i strma dolina Arnona o kojoj govori prorok Ezekiel*, mjesto konačnoga uništenja svjetske vojne sile «krajnjeg sjevera» (gledajući iz Izraela), koja će napasti Svetu zemlju, tj. Izrael, nazvanu Gog od Magoga* (Ez 39,11);

abba *aram.* **1.** starozavjetni naziv za praca, proroka; **2.** na starokršćanskom Istoku, glavar zajednice, duhovni otac; **3.** prema rabinskoj predaji – svećenik, učitelj, učenjak; **4.** otac, možda i «tata»; izraz označava prisni odnos s Bogom: **Isus Krist*** se tako obraćao Bogu - Ocu (Mr 14,36); kasnije će taj izriječ koristiti i kršćani koji po Duhu Svetom* postaju sinovi Božji, tj. djeca Božja (Rim 5,5; Mt 6,9; 17,25; Lk 11,2); Židovi su smatrali nepristojnim oslovljavati Boga riječju Abba, pa su koristili riječ Avinu (*hebr.* naš Otac); apostol Pavao* kaže kako je Duh Sveti, ili «Duh Sina», tj. Krista, koga Bog daje, dokaz pripadnosti Bogu, te da Duh u djetetu Božjem viče: «Abba! – Oče!» (Gal 4,6); tko nije Božje dijete, dakle tko nije Kristov – otкупljen Kristovom krvlju i opravdan, nema u sebi Duh Kristov;

Abdel *hebr.* (sluga Božji), (XXI. prema tzv. dugoj kronologiji, ili: XIX. prema tzv. kratkoj kronologiji st.pr.Kr.) sin Jišmaela*, unuk Abrahama* i Hagare (Post 25,13-15; 28,9; 36,4; 1 Ljet 1,29-30) – R 2;

Abdi *hebr.* (moj sluga), **1.** (VIII. st.pr. Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Merarijevog sina Mušija, sin Maluka*, otac Ku-

šija* ili Kiša, djed Etana, pjevača u jeruzalemskome Hramu* (1 Ljet 6,29-30); prema drugome ljetopišćevom popisu, Abdi je bio otac Kiša koga je judejski kralj Ezekija* postavio za levita* iz roda Merarijevaca; vjerojatno se radi o istoj osobi (2 Ljet 29,12) – R 3; 2. (V. st.pr.Kr.) iz obitelji Elama*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* s predzadnjom grupom povratnika vođenom Ezrom* 459. g.pr.Kr., prijestupnik oženjen sa ženom tuđinkom; zbog obnove Saveza s Bogom što je potaknuo Ezra, Abdi i njegova braća otpustili su žene tuđinke i djecu koju su imali s njima (Ezr 10,26.44) – R 17;

Abdiel *hebr.* (sluga Božji), (VIII. st.pr. Kr.) iz **Gadovog plemena***, sin Gunija, otac Ahija*, poglavara obitelji Gadovaca koje su živjele u Gileadu* i po šaronkim pašnjacima*; popis je vlastiti ljetopiscu i možda potječe od popisa rađenog za vladavine izraelskoga kralja Jeroboama II.* (783.–743. g.pr.Kr.), a dodan je popisu napravljenom za vladavine judejskoga kralja Jotama* (740.–736. g.pr.Kr.) (1 Ljet 5,13-17) – R 7a; popis obitelji počinje s Buzom i nije razvidno iz loze kojega Gadovog sina Buz potječe, niti pak od kojega Buzovog sina potječe Abdielov otac Guni;

Abidan *hebr.* (otac prosudbe), (XIII. st.pr. Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, sin Gidonija, poglavar obitelji; iz popisa nije vidljivo iz loze kojega Benjaminovog sina potječe Abidanov otac Gidonije (Br 2,22; 7,60) – R 2a; 15; kad je Mojsije* završio izradu žrtvenika* i postavio ga u Prebivalište* Šatora sastanka* sa svime propisanim priborom, Abidan je kao glavara obitelji Benjaminovaca za posvetu žrtvenika Bogu prinio: za žrtvu prinosnicu*: srebrnu zdjelu tešku 130 šekela* i srebrni kotlić od 70 šekela, napunjenih najboljim brašnom umiješanim s uljem; zlatnu posudu od 10 šekela

napunjenu tamjanom; zatim za prinos žrtve paljenice*: po 1 junac, ovan i janje staro godinu dana; za žrtvu pričesnicu*: 2 vola, po 5 ovnova, kozlića i jednogodišnjih janjaca; Benjaminovo pleme bilo je za prinos na redu deveti dan svečanosti (Br 7,60-65);

Abdon *hebr.* (ropski – od *hebr.* eved: rob, kmet), 1. (XI. st.pr.Kr.) iz **Efrajimovog plemena***, sin Hilela iz Pireatona, otac 40 sinova, izraelski tzv. mali sudac*, nakon Elna*, pokopan u Pireatonu, jugozapadno od Šekema* u Efrajimovoj gori, u zemlji Šaaliimu; o njemu se ne zna ništa поблиže; nakon njega sudac je bio Samson* (Suci 12,13-15; 13,1); 2. (XII./XI. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Belinog sina Gere, sin Gibeona* i Maake, živio u Jeruzalemu*; vrijeme nastanka popisa, te iz koje Benjaminove loze potječe, iz popisa se ne može odrediti (1 Ljet 8,22.28.30; 9,36) – R 15b; 3. iz **Benjaminovog plemena**, iz loze Šaharajima i žene Hušime, sin Šešaka*, živio u Jeruzalemu; vrijeme popisa ne može se odrediti (1 Ljet 8,23) – R 15a;

Abdon *hebr.* Ebrôn (ropski, podatan), grad što je izborom kocke Jošua* predao u baštinu **Ašerovom plemenu***, a oni ga dali levitima* iz roda Geršonovaca* (Jš 19,28; 21,30; 1 Ljet 6,59);

Abed Nego *babil.* (sluga boga Nabu), (VII. st.pr.Kr.) pravo ime **Azarja**, Židov, jedan od trojice prijatelja proroka Daniela*, uz Šadraka* i Mešaka*, koji su 605. g.pr.Kr. kao sužnji bili odvedeni na dvor babilonskog kralja Nebukadnezara II.* i kome je starješina dvora dao ime Abed Nego, nakon što je i on sa svojim prijateljima bio odabran za trogodišnje školovanje na dvoru kako bi se mogao pojaviti pred kraljem; bio je, kao i njegovi prijatelji, vjeran Bogu i Bog im je dao znanje i razumijevanje svih knjiga mudrosti i znanja: bili su «deset pu-

ta vrsniji od svih čarobnjaka i gatalaca» u «svemu mudrome i umnome», u čitavome babilonskom kraljevstvu; ali budući se nisu htjeli pokloniti zlatnom kipu visokom 30 m kojeg je dao napraviti Nebukadnezar, bili su bačeni u **užarenu peć**, no Bog je poslao anđela*, koji je bio «sličan sinu Božjemu» i on ih je zaštitio: iz peći, koja se po kraljevom nalogu zagrijala «sedam puta više» negoli je bilo uobičajeno, izašli su nezlijeđeni, jer «oganj ne bijaše nudio njihovom tijelu, kosa im na glavi neopaljena, plaštev i im neoštećeni, nikakav se zadah ognja ne bijaše uhvatio za njih.»; umjesto njih, «plamen ubi ljude koji su bacili Šadraka, Mešaka i Abed Nega.»; nakon toga, Nabukodonozor je dao slavu jedinome pravome Bogu: «Blagoslovljen bio Bog Šadrakov, Mešakov i Abed Negov, koji je poslao Svog anđela i izbavio Svoje slugu, one koji se uzdah u Njega te se ne pokoriše kraljevoj naredbi, već radije predadoše svoje tijelo ognju negoli da štuju ili se klanjaju drugome osim svome Bogu!»; po kraljevstvu je poslao proglas: «Naređujem, dakle: O narodi, plemena i jezici, svatko između vas tko bi pogrdio Boga Šadrakova, Mešakova i Abed Negova neka bude raskomadan, a njegova kuća pretvorena u smetlište, jer nema boga koji bi mogao izbaviti kao Ovaj.»; «Tada kralj uzvisi Šadraka, Mešaka i Abed Nega na visoke položaje u pokrajini babilonskoj.» (Dn 1 - 3);

Abel – Misrajim (*hebr.* Abel-micraim - livada Egipćana; pisac se igra riječima: 'abel – livada i 'ebel – naricanje, žalovanje), ime kojim je nazvano mjesto **Goren Hatad** (gumno trnja), nepoznatoga odredišta u Transjordaniji, gdje su Josip* i faraonovi službenici žalovali i naricali za umrlim Josipovim ocem Jakovom*; nakon žalovanja,

Josip je oca prenio i pokopao u Makpeli* kao što je Jakov želio (Post 50,10-14);

Abel asir. (*habal – sin*), sin Adama* i Eve*, brat Kajina* i Šeta* te braće i sestara čija imena nisu navedena, koga je ubio Kajin; Abel je bio stočar, pa je Bogu* pričio janje kao žrtvu; Bogu se Abelova žrtva, prinesena **vjerom**, više sviđela nego Kajinova koja se sastojala od zemaljskih plodova, budući je Kajin bio poljodjelac; Kajin je postao ljubomorani i zbog te ljubomore ubio Abela (Post 4,1-8.25) – R 1; **Isus Krist*** Abelovu krv (tj. Abelova smrt) naziva «nedužna krv što je prolijevana na zemlji od krvi pravednoga Abela...» (Mt 23,35); autor Hebrejima poslanice* kaže: «Vjerom Abel prinese Bogu bolju žrtvu nego Kajin. Po njoj primi svjedočanstvo da je pravedan – Bog nad njegovim darovima posvjedoči – po njoj i mrtva još govori.» (Heb 11,4).

Abel Bet - Maaka *hebr.* (livada kuće Makahske), grad na sjeveru Palestine*, blizu jezera Hule, u blizini Dana*, na krajnjem sjeveru izraelskoga područja; do Abel Bet-Maake je Joab*, vojskovođa kralja Davida*, tjerao Šebu*; Joab je oko grada napravio nasip i potkopao zid; kad su mu bacili odrubljenu glavu Šebe, Joab je napustio grad i vratio se u Jeruzalem; iz Abel Bet-Maake bio je rodom Elifelet, junak kralja Davida; grad je kasnije pokorio aramejski kralj Ben-Hadad I.* u znak saveza kojeg je sklopio s judejskim kraljem Asom protiv Baše, sjevernoizraelskoga kralja; uz Dan, Ben-Hadad I. osvojio je i: Iljon, Dan, Kineret* te gradove-skladišta u zemlji Naf-talija* (2 Sam 20,14-22; 23,34; 1 Kr 15,20; 2 Kr 15,29; 2 Ljet 16,4); vojni pohod asirskoga kralja Tiglat Pilesera III.* na Filistejce u tom gradu datira 734. g.pr.Kr.;

Abel Ha - šitim v. Abarim;

Abel Mehala mjesto u dolini rijeke Jordan*, do kojeg se razbježala midjanska vojska nakon što je Gideon* izvršio na njih prepad; Abel Mehala je i rodni kraj proroka Elizeja* te mjesto u kojem je Elizej slijedio proroka Iliju* (Suci 7,22; 1 Kr 19,16; 2 Kr 2,1-9);

Abel - Šitna v. Šitim;

Abhan (XIII. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Peresovog unuka Jerahmela, sin Abišura* i Abigajle (1 Ljet 2,29) – R 12;

Abiasaf (XIII. st.pr.Kr.), ili **Abjasaf** ili **Asaf** *hebr.* (ocu dodan), iz **Levijevog plemena***, iz loze Kehatovog sina Jishara, sin Koraha*, djed Šaluma - vratara u Svetišću* koga je ždrijebom odredio kralj David* kad je vojno i građanski uređivao državu (Izl 6,24; 1 Ljet 6,22; 9,19,31-32; 26,1-4) – R 3; 3a; 3a1;

Abiatar v. Ebjatar*;

abib v. nisan*;

Abibaal *hebr.* (Baal je moj otac), (XI./X. st.pr.Kr.), ili **Abiel Arbaćanin**, iz Bet Harabe, 1 od tridesetorice junaka kralja Davida* (2 Sam 23,31; 1 Ljet 11,32) – R 12d;

Abid(a) *hebr.* (otac znanja), (XXI. st.pr.Kr.) sin Midjana*, unuk Abrahama* i Ketur* (Post 25,4; 1 Ljet 1,33) – R 2;

Abidan *hebr.* (otac prosudbe), (XIII. st.pr. Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, sin Gidonija, poglavar obitelji; iz popisa nije vidljivo iz loze kojega Benjaminovog sina potječe Abidanov otac Gidonije (Br 2,22; 7,60) – R 2a; 15; kad je Mojsije* završio izradu žrtvenika* i postavio ga u Prebivalište* Šatora sastanka* sa svime propisanim priborom, Abidan je kao glavar obitelji Benjaminovaca za posvetu žrtvenika Bogu prinio: za žrtvu prinosnicu*: srebrnu zdjelu

tešku 130 šekela* i srebrni kotlić od 70 šekela, napunjenih najboljim brašnom umiješanim s uljem; zlatnu posudu od 10 šekela napunjenu tamjanom; zatim za prinos žrtve paljenice*: po 1 junac, ovan i janje staro godinu dana; za žrtvu pričesnicu*: 2 vola, po 5 ovnova, kozlića i jednogodišnjih janjaca; Benjaminovo pleme bilo je za prinos na redu deveti dan svečanosti (Br 7,60-65);

Abihud v. Ehud*;

Abiel *hebr.* (El je moj otac), (XII. st.pr.Kr.), ili **Jeiel** *hebr.* (Božje blago), iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Bele, sin Serora, otac Gibeona*, pradjed prvoga izraelskog kralja Šaula* i njegovog vojskovođe Abnera* (1 Sam 9,1-2; 14,50-51; 1 Ljet 9,35) – R 15b;

Abiezer *hebr.* (otac pomoći), 1. (XV./XIV. st.pr.Kr.) sin Hamoklete*, unuk **Manasea***, praunuk Josipa* i Asenate*; ljetopisac je popis radio iz različitih izvora (1 Ljet 7,16.18); Abiezer je otac Joaša*, djed petoga izraelskog suca Gideona* (Suci 6,11.15) – R 13a; 2. (XI./X. st.pr.Kr.), ili **Anatoćanin Abiezer**, iz **Benjaminovog plemena***, iz Anatota*, 1 od tridesetorice junaka kralja Davida*; kad je David postavljao građansko i vojno uređenje države, Abiezera je postavio za mjesečnoga nadglednika za deveti mjesec; svaki mjesec bio je drugi nadglednik (2 Sam 23, 27; 1 Ljet 11,28; 27,12) – R 12d;

Abigajila *hebr.* (otac veselja), 1. (XIII. st.pr.Kr.), ili **Abihajla**, žena Abišura*, snaha Šamaja*, majka Abhana i Molida; njen muž Abišur potječe iz **Judinog plemena***, iz loze Peresovog unuka Jerahmela* (1 Ljet 2,28-29) – R 12; 2. (XI./X. st.pr.Kr.) vrlo mudra i veoma lijepa žena Nabala*, živjela s mužem u Maonu* te blizu gore Karmel* gdje su imali gospodarstvo, nakon smr-

ti Nabala, žena Davida* s kojim je imala sina Kileaba*, rođenog u Hebronu*; kad je David u vrijeme bijega pred kraljem Šaulom* koji ga je htio ubiti zbog ljubomore, bio nastanjen u Maonu, nitko nije upadao na Nabalove pašnjake i činio zlo Nabal; David je preko svojih glasnika zamolio Nabala neka mu pošalje nešto hrane i pića, ali Nabal je molbu grubo odbio; zbog toga je David naumio napasti ga; za to je doznala Abigajila i potajno na magarcima odnijela Davidovim ljudima hrane i vina, moleći Davida neka poštedi život njenom mužu; kad je to ispričala Nabal, udarila ga je kap i on je umro za 10 dana; nakon žalovanja, udala se za Davida (1 Sam 25,2-44; 2 Sam 3,3; 1 Ljet 3,1-4) – R 12b; 3. (X. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena**, iz loze Peresovog unuka Rame, kćer Jišaja*, unuka Obeda, žena Jišmaelca Jitra* ili Jetera, s kojim je imala sina Amasu*, vojskovođu pobunjenoga Davidovog sina Abšaloma* (Abšalom je bio njen nećak) (2 Sam 17,25-26; 1 Ljet 2,12-17) – R 12; 4. (X. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena**, kćer Eliaba, unuka Jišaja, žena Roboama*, snaha Salomona* i Naame, majka Jeuša, Šemarja i Zahama (2 Ljet 11,18-19) – R 12b;

Abihajil *hebr.* (otac snage), 1. (XIII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, vjerojatno iz loze Merarijevog sina Mahlija*, otac glavara Merarijevaca Suriela (Br 3,35) – R3; 2. (IX./VIII. st.pr.Kr.) iz **Gadovog plemena***, iz loze Buza, sin Hurija*, otac Mihaela*, Mešulama, Šeba, Joraja, Jakana, Zija i Ebera; poglavar njihovih obitelji bio je Ahi*, a živjele su u Gileadu* i po šaronskim pašnjacima*; popis je vlastiti ljetopiscu i možda potječe od popisa rađenog za vladavine izraelskoga kralja Jeroboama II.* (743.-783. g.pr.Kr.), a dodan je popisu napravljenom za vladavine judejskog kralja

Jotama* (740.-736. g.pr.Kr.) (1 Ljet 5,13-17) – R 7; 7a;

Abihajla ili **Abihajila** v. Abigajila*;

Abihu *hebr.* (On je moj otac), (XIII. st.pr. Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Kehata, sin Arona* i Elišebe, svećenik*, kažnjen smrću zajedno s bratom Nadabom jer su uvrijedili Boga prinijevši od Boga nepropisanu i neposvećenu vatru u kadi-oniku*, posipanu tamjanom (Izl 6,23; Lev 10; Br 3,4; 26,60-61; 1 Ljet 5,29; 24,1) – R 3; 3a;

Abija *hebr.* (Gospodin je moj otac), 1. (XVI. st.pr.Kr.) sin Bekera*, unuk **Benjamin***, poglavar obitelji Benjaminovaca; ljetopisac je koristio različite izvore, pa se taj popis razlikuje od onoga u Knjizi Brojeva*, koji ne razvija tu Bekerovu granu (1 Ljet 7,6-8; Br 1; 26) – R 15; 2. (XV. st.pr.Kr.) žena Hesrona* iz **Judinog plemena***, majka Ašhura* (1 Ljet 2,24) – R 12; 3. (XII./XI. st.pr.Kr.) prema jednome nejasnom popisu Knjige Ljetopisa*, iz **Levijevog plemena***, iz loze Jishara, sin Elkan* i Ane*, unuk Jerohama, po ocu polubrat Samuela*, te još trojice braće i dvije sestre čija imena nisu navedena u popisu u Knjizi o Samuelu* (1 Ljet 6,13.18; 1 Sam 2,20-21) – R 3a1; 3a2; to se rodoslovlje razlikuje od prvoga u istom poglavlju (1 Ljet 6,1), te od onih u Knjizi Izlaska* i Brojeva*; 4. (XI. st.pr. Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Jishara, mlađi sin proroka Samuela, unuk Elkane i Ane, brat Joela*; Samuel je njega i brata Abiju za suce postavio u Beer Šebi*, u svojoj postarijoj dobi; oni nisu slijedili očev put: bili su pokvareni i obijesni, radili su za svoj osobni probitak, primali mito i izvrtali pravdu po vlastitom nahođenju (1 Sam 8,2.13) – R 3a1; 3a2; 5. (XI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena** iz loze Kehata, sin svećenika Elija*, levit* koga je prema popisu Netanela* ždriježom

odredio, uz sinove Itamara*, kralj David* kad je postavljao građansko i vojno uređenje države (1 Ljet 24,6.10); iz loze Abija potječe Zaharija*, otac Ivana Krstitelja* (Lk 1,5) – R 3a3; 6. v. Abijam; 7. (VIII. st.pr. Kr.), ili Abi, žena judejskog kralja Ahaza* s kojim je imala sina Ezekiju*, baka Manašea (1 Ljet 3,13; 2 Ljet 29,1) – R 12f; 8. (V. st.pr. Kr.) iz **Levijevog plemena**, svećenik, potpisnik «povelje o vjernosti Bogu» nakon dovršetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g. pr.Kr., no imena potpisnika vjerojatno su plod autorove domišljatosti (Neh 10, 1.8) – R 3d; 9. v. Jeroboam I.*;

Abijam *hebr.* (moj otac je more), 1. (X. st.pr.Kr.), ili **Abija** *hebr.* (Gospodin je moj otac), iz **Efrajimovog plemena***, sin izraelskoga kralja Jeroboama I.*, brat Nadaba*; zbog idolopoklonstva* svoga oca te zato što je Jeroboam na grijeh navodio Izraelce podigavši 2 zlatna teleta* u poganskim svetištima Betelu* i Danu*, Abijam je umro vrlo mlad i jedini iz kuće Jeroboamove bio pokopan, kao što je prorok Ahija* iz Šila* navijestio njegovoj majci; umro je i bio pokopan u prijestolnici Tirsi* (1 Kr 14,1-11.17-18.20) – R 16; 2. (?-911. g.pr.Kr.), ili **Abija**, iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, sin Roboama* i Maake, unuk Salomona* i Naame, otac Ase*, te još 21 sina i 16 kćeri koje je imao s 14 žena, drugi kralj Judeje* (oko 913.-911. g.pr.Kr.), vladao u Jeruzalemu* 3 godine (1 Kr 14,30; 1 Ljet 3,10; 13; 2 Ljet 11,20-21; 13,21; 21,1-2.4) – R 12b; 12f; 12fi; kao i njegov otac, nije ugađao Bogu (1 Kr 15,1-8; 2 Ljet 11,20; 12,16); ratovao je sa sjevernoizraelskim kraljem Jeroboamom I., i osvojio Betel*, Ješan* i Efron* (1 Kr 15,7; 2 Ljet 3,2; 13,4.19); bio je ukopan uz oca u Davidovu gradu*, a na njegovo mjesto zakraljio se njegov sin Asa (1 Kr 15,8); prema drugom izvješću ljetopisca, majka Abijama

bila je Mikaja, kćer Uriela iz Gabe*, koja se spominje samo na tom mjestu (2 Ljet 13,2);

Abilena područje povezano s gradom Abila, sjeverozapadno od Damaska* kojim je kao tetrah vladao Lizanije, u vrijeme kad su veliki svećenici bili Ana* i Kajfa* (Lk 3,1);

Abimael *hebr.* (moj otac je uzvišen), iz loze Noinog sina Šema, sin Juktana*; on i njegova braća nastavali su brdovita područja od Meše do Sefara (Post 10,25-30) – R 1;

Abimelek *hebr.* (kralj je moj otac), 1. (XIX. st.pr.Kr.) kralj Gerara* koji je htio uzeti Abrahamovu ženu Saru*, misleći kako je ona njegova sestra, jer ju je tako zbog bojazni da ne izgubi život, predstavio Abraham, ali Bog* je to spriječio otkrivši Abimeleku istinu; taj se događaj može odnositi na drugog kralja istog imena, koji je imao slično iskustvo s Izakom* (Post 10,19; 20,1.26); 2. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Manaševog plemena***, iz loze Manašeeve kćeri Hamoklete, sin petoga izraelskog suca Gideona* ili Jerubaala i neke inoče, rođen u Šekemu*, polubrat Jetera* i Jotama*, te 70 braće koje je Gideon imao s raznim inočama (Suci 6,11.15; 8,30; 9,4-5; 1 Ljet 7,18) – R 13a; od svoje je braće po majci tražio neka pitaju građane Šekema je li bolje za njih da njima vlada 70 njegove polubraće po ocu, ili jedan čovjek; Šekemovci su se priklonili Abimeleku te mu dali 70 šekela* srebra iz hrama boga Baal-Berita*; tim je novcima Abimelek skupio «klatež i pustolove», s njima otišao u očevu kuću u Ofri* te pobio svih 70 svoje polubraće, osim Jotama*, koji se skrio; «Tada se skupiše svi šekemski građani i sav Bet-Milo* te postaviše Abimeleka za kralja kod hrasta koji stoji u Šekemu.» (Bet-Milo vjerojatno je istovjetan Migdal Šekelu); Abimelek je Izraelom vladao 3 godine, ali tada «Bog posla duh raz-

dora između Abimeleka i šekemske građane i šekemski se građani pobuniše protiv Abimeleka.» (Izrael i Kanaanci živjeli su dobrosusjedski; političke prilike nastavljaju stanje u tom kraju što potvrđuju pisma iz Amarne u XIV. st.pr.Kr.); Bog je to učinio zato «da bi se osvetio zločin počinjen nad sedamdeset Jerubalovih (ili Gideonovih) sinova i da bi njihova krv pala na njihova brata Abimeleka, koji ih ubi, i na građane Šekema, koji mu pomogše da ubije braću.»; po vrhovima planina, Šekemci su postavili zasjede i opljačkali svakoga tko je tuda prošao; to su neki javili Abimeleku; u Šekemu se sa svojom braćom nastanio Gaal*, «a šekemski se građani pouzdaše u njega.»; pijani, odlazili su «u hram svoga boga ... i proklinjali Abimeleka.»; Gaal ih je digao na pobunu protiv Abimeleka: «Zašto da mi njemu služimo?»; kad je gradski načelnik Zebul doznao što smjera i radi Gaal, tu je vijest poslao Abimeleku koji se nalazio u Arumu; Abimelek «usta noću sa svim svojim ljudima i stade u zasjedu oko Šekema u četiri čete.»; kad je Gaal izišao na gradska vrata i vidio ljude kako «ustaše iz zasjede», Zebul ga je razuvjerio rekavši mu: «Od sjena gorskih vrhova čine ti se ljudi.»; Gaal je opet vidio da ljudi silaze «s visava zvana Zemljin pupak, a četa jedna dolazi putem od Čarobnjačkog hrasta.» («Zemljin pupak» možda je brdo Gerizimo*, a «Čarobnjački hrast» je zapravo «Hrast More*» ili «Hrast poučavatelj» ili «Vračev hrast» - Post 12,6; Pnz 11,30); tad ga je Zebul pitao gdje mu je sad jezik kojim je bunio narod protiv Abimeleka, te: «Nisu li ondje ljudi koje si prezirao? Iziđi sada i pobij se s Abimelekom.»; Abimelek je potjerao Gaala, «i on pobježe pred njim; i mnogi njegovi ljudi padoše mrtvi prije nego što su došli do vrata.»; Abimelek se vratio u Arumu, a Zebul je potjerao Gaala i njegovu braću «i

nije im više dao da ostanu u Šekemu.»; sutradan, stanovnici Šekema opet su podigli pobunu po poljima, i kad je to doznao Abimelek, «uze svoju vojsku, podijeli je u tri čete i stade u zasjedu u polju.»; kako je koji čovjek išao iz grada u polje, Abimelek je nasrnuo na njih i pobio ih; Abimelek je sa svojom četom «udarao kod gradskih vrata, druge se dvije čete bacise na one koji bijahu u polju, i tako ih pobiše.»; Abimelek je zauzeo Šekem nakon čitavoga dana opsade: «Zauzevši ga, poubija sve stanovništvo, razori grad i posu sol po njemu.»; izričaj posuti solju: simboličan čin koji zemlju mora učiniti neplodnom (**arheološka iskapanja** pokazala su razaranja Šekema tijekom XII. st.pr.Kr.); kad su to čuli gospodari Migdal Šekema*, «uđoše u tvrdi prostor hrama El-Berita*.»; Abimelek se utaborio na Salmonske gori, gdje su vojnici skupili granje; granje su nabacali na hram i zapalili: «Tako izgiboše svi žitelji Migdal Šekema, oko tisuću ljudi i žena.» (Migdal Šekem ili «Toranj Šekem» i hram El-Berit bili su utvrđeni hram, pronađen prilikom iskapanja); Abimelek je potom krenuo u zauzimanje Tebesa*; stanovnici Tebesa zatvorili su vrata grada i popeli se na krov kule; kad su Abimelekovi ratnici željeli zapaliti grad, jedna žena koja je bila na krovu kule, bacila je kameni žrvanj na Abimelekovu glavu «i razbi mu lubanju.»; budući nije odmah umro, Abimelek je dozvao nekog vojnika i rekao mu neka ga ubije mačem, kako se ne bi govorilo o njemu: «Žena ga je ubila.»; vojnik ga je ubio i kad su Izraelci vidjeli da je Abimelek mrtav, svi su se vratili svojim kućama; «Tako je Bog svalio na Abimeleka zlo koje je on učinio svome ocu pobivši sedamdesetero svoje braće. I sve zlo Šekemaca Bog svali na njihove glave, i tako ih stiže kletva Jotama, sina Jerubalova.» (ili Gideona); Abimelekov neuspjeh jasna je

poruka prave stvarnosti: u Izraelu može biti kralj samo onaj koga izabere Gospodin; nakon njega, sudac u Izraelu bio je Tola* (v. prokletstvo*) (Suci 8 - 9); 3. v. Ahija* ili Ahimelek;

Abinadab *hebr.* (otac plemenitosti), 1. (XI./X. st.pr.Kr.) otac Uze* i Ahja*, iz Baal Jude* (staro ime Kirjat Jearima*), kod koga je bio Kovčeg saveza*; po Kovčeg je došao kralj David*; Uza i Ahjo pratili su kola na kojem je bio Kovčeg; kad je kod Nakanova gumna* Uza pridržao kola kako Kovčeg ne bi pao, umro je od dodira Kovčega; to je mjesto zbog žalosti za Uzom David prozvao Peres Uza* (peres: prodor) (2 Sam 6,1-8); 2. (?-1010. g.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, sin kralja Šaula* i Ahinoame, bratić Šaulovog vojskovođe Abnera* (1 Ljet 8,33) – R 15c; 3. (XI. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, sin Jišaja* (1 Ljet 2,13-16; 1 Sam 16,8; 17,4) – R 12; 4. (X. st.pr. Kr.) nazvan samo «sin Abinadabov», iz **Josipovog plemena*** (Efrajima* ili Manašea*), 1 od namjesnika kralja Salomona* i muž Salomonove kćeri Tafate*; taj je Abinadabov sin bio nadstojnik nad dorskim okruženjem (1 Kr 4,11) – R 12e;

Abinu *hebr.* (naš Otac), v. abba*, molitva*, svećenici u Bibliji*;

Abiram *hebr.* (moj otac je uzvišeni), 1. (XVI. st.pr.Kr.) sin Eliaba*, unuk Palua*, praunuk **Rubena***, brat Nemuela i Data-na*; Abiram* i Datan sudjelovali su s Korahom* u pobuni protiv Mojsija* i Arona*, i zbog toga s obitelji bili pobijeni (Br 16,1-3.6-10.31-34; 26,8) – R 2a; 4; 2. (IX. st.pr. Kr.) sin prvorođenac Hiel*, brat Seguba, iz Betela*; Abirama i brata otac je žrtvovao kad je želio obnoviti **Jerihon***: «Za njegova je vremena (tj. vrijeme vladavine kralja Ahaba*) Hiel iz Betela izgradio Jerihon; uz žrtvu svoga prvorođenca Abirama po-

digao je temelje, a uz žrtvu svoga mezimca Seguba postavio je gradska vrata, po riječi koju je Gospodin rekao po svome sluzi Jošui, sinu Nunovu.»; naime, nad Jerihonom je Jošua* izrekao prokletstvo* za svakoga tko će ga pokušati obnoviti: «Proklet bio pred licem Gospodina čovjek koji pokuša ponovno graditi Jerihon: gradio mu temelje na svom prvencu, podizao mu vrata na svome mezimcu.» - upravo to je napravio Hiel, 500-njak godina nakon Jošuinog prokletstva (Jš 6,26; 1 Kr 16,34-35);

Abišaga *hebr.* (moj otac je lualica), (XI./X. st.pr.Kr.) lijepa djevojka iz Šunema* koja je njegovala kralja Davida* u njegovoj starosti (1 Kr 1-2);

Abišaj *hebr.* (moj otac je dar), (X. st. pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, sin Sarvije*, nećak kralja Davida*, vojvoda nad trideseticom junaka kralja Davida; kad je Šaulov vojskovođa Abner* ubio brata Asahela*, Joab* i Abišaj ubili su Abnera, zbog čega ih je David prokleo; Joab i Abišaj bili su na čelu Davidove vojske koja je napala Amonce i pobijedila ih; David je Abišaju naredio neka skupi vojsku za rat protiv Šebe* iz **Benjaminovog plemena***, koji je u Gilgalu* pobunio Izraelce protiv Judejaca i Davida; Abišaj i Joab, te Kerećani i Pelećani, krenuli su za Šebom; tjerali su ga do grada Abel Bet-Maake*, gdje su Joabu stanovnici grada bacili odrubljenu Šebovu glavu; Abišaj je u jednom od ratova s Filištejcima ubio Išibenoba*, potomka «nekog Rafe», kad je Išibenob htio ubiti Davida; Abišaj je želio ubiti kralja Šaula*, ali mu to David nije dopustio – bilo je drugi puta što je David poštediti Šaulu život, iako je Šaul proganjao Davida želeći ga ubiti zbog ljubomore i straha za svoje prijestolje; nakon toga, David je prokleo one koji su Šaula urotili protiv njega (1 Sam 26,6-12; 2 Sam

2,18; 3,21-39; 10,9-14; 16,11-12; 18,2; 21,17; 23,18-19; 1 Ljet 2,16; 11,20-21) – R 12; 12c; 12d;

Abišu *hebr.* (moj otac izbavlja), 1. (XVI. st.pr.Kr.?), ili **Abišua**, sin Bele*, unuk **Benjamina*** (1 Ljet 8,4) – R 15b; vrijeme popisa ne može se utvrditi; 2. (XI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze svećenika Elija, sin Pinhasa*, otac Bukija*; ljetopisac njegovog potomstvo razvija do Josadaka*, kojeg je Nebukadnezar II.* odveo u babilonsko sužanjstvo* (1 Ljet 5,30; 6,35) – R 3a; 3a3;

Abišur *hebr.* (moj otac je stijena), (XI-II. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Peresovog unuka Jerahmela, sin Šamaja*, muž Abigajile* ili Abihajle s kojom je imao Abhana i Molida (1 Ljet 2,28-29) – R 12;

Abital(a) *hebr.* (otac rose), (XI./X. st.pr.Kr.) jedna od žena kralja Davida* koja mu je u Hebronu* rodila Šefatja (2 Sam 3,3-4) – R 12b;

Abner *hebr.* (otac svjetla), (XI. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Bele, sin Nera*, otac Jaasiela*, bratić prvoga izraelskog kralja Šaula*, vojskovođa Šaulove vojske (1 Sam 9,1-2; 18,55; 1 Ljet 8,30; 9,36; 27,21) – R 15b; 15c1; kad je Šaul bio ubijen, Abner je postavio Šaulova sina Išbaala* za kralja nad čitavim Izraelom, što je bilo uzrokom rata između dva plemena, onoga koji je prihvatio Išbaala, i Judinoga kojim je vladao kralj David*; Abner je sve više uzimao vlast u Šaulovoj kući; uzeo je čak i Rispu*, inoću pokojnoga kralja Šaula, zbog čega je došlo do svađe između njega i Išbaala; Abner je poslao svoje glasnike Davidu sa zahtjevom da sklope **savez**; David je pristao uz uvjet da mu vrati njegovu ženu Mikalu*, Išbaalovu sestru, koju je Šaul uzeo Davidu i dao je Paltielu*, drugom mužu; Išbaal Davidu vraća Mikalu; ubrzo su Ab-

nera iz osвете ubili vojskovođe Joab* i Abišaj*, jer im je on ubio brata Asahela*; Abner je pokopan u Hebronu*; u njegov grob David je stavio i odsječenu glavu Išbaala, kojeg su ubili Rekab* i Baana*; David je nad Abnerom ispjevao tužaljku (1 Sam 14,50 – 2 Sam 3,1-39);

Abraham (oko XIX.–XVII. st.pr.Kr.), ili **Abram**, ili *arap.* (Ibrahim), ili *hebr.* (Avram i Avraham - uzvišeni otac, otac mnoštva), ili **Aviram** (*hebr.* moj otac je uzvišeni), praotac Židova i Arapa, patrijarh, prorok, Božji prijatelj, iz loze Noinog sina Šema, sin Teraha*, brat Nahora* i Harana*, po ocu polubrat Saraje* i poslije njen muž, s kojom je imao Izaka*, muž Hagare* s kojom je imao Jišmaela*, nakon Sarine smrti muž Keture* s kojom je imao šest sinova: Zimrona, Jokšana, Medana, Midjana, Jišbaka i Šuaha, živio 175 godina, «veoma bogat stokom, srebrom i zlatom»; Abrahama je Bog «izlučio zato da pouči svoju djecu i svoju buduću obitelj kako će hoditi pravedno, tako da Gospodin mogne ostvariti što je Abrahamu obećao.»; Abrahamu te njegovom sinu Izaku* i unuku Jakovu*, Bog se objavio pod imenom El Šadaj* (Post 11,26-29; 12,27; 13,2; 18,19; 20,7.12; Jak 2,23; Izl 6,3-4); Bog ga je postavio «ocem mnogih naroda» jer je Abraham povjervovao Bogu kao Onomu koji oživljuje mrtve i «iz ničega stvara nova bića», te kao Onomu koji je kadar učiniti ono što obeća (Rim 4,17.21); ime Abraham nije izvorno hebrejsko, već akadsko ili ugaritsko, ali je pohebrejeno kako bi moglo značiti otac mnogih naroda (ne samo Izraelaca po Izaku već i Edomaca i Jišmaelaca po Jišmaelu); prema drevnom shvaćanju, ime ne označuje samo neko biće već određuje i njegovu narav, pa bi promjena imena značila i promjenu sud-

bine; **Abram** ili **Abraham** čine se kao dva oblika istoga imena u narječju i znače isto (Abraham se tumači suzvučjem s **'ab hamôn** - otac mnoštva); Abraham je štovan od Židova, kršćana i muslimana kao pobornik prave vjere; prema starozavjetnom izvješću, njegov otac Terah je s njim, sa Sarom te unukom Lotom, Haranovim sinom, iz mezopotamskoga Ura Kaldejskog* krenuo u Kanaan* i nastanio se u Haranu*, gdje je i umro, a Abram je s nećakom Lotom i Sarom putovao dalje prema Kanaanu, zemlji koju je Gospodin obećao njemu i njegovim potomcima i koju će mu postupno otkrivati; Abram je iz Harana u Kanaan otišao kad je bio star 75 godina; prema tzv. kratkoj kronologiji, Abramovo putovanje zbivalo bi se za vladavine Hamurabija*, oko 1850. g.pr.Kr. (predaja je time pokazala kako su se Hebreji polunomadi-stočari odvojili početkom II. tisućljeća pr.Kr. od drugih semitskih nomada i stekli etničku samostalnost); kod Šekema*, Bog se ponovno javio Abram i ponovio mu obećanje kako će Kanaan dati u baštinu njegovu potomstvu; Abram put nastavlja do Negeb* zbog pašnjaka na Sinajskom visočju; čitav poznati svijet štovao je razne bogove (v. idolatrija*), ali čistoća Abramove vjere očuvala se od dodira s običajima i vjervanjem starosjedilaca; zbog mnogobrojnih stada što su imali i Abram i Lot te svađe njihovih pastira, Lot se odvojio od Abrama i po vlastitom izboru nastanio u Jordanskoj dolini* (Post 13,6); Abram je ratovao s plemenskim kraljevima; kad su oteli Lota s obitelji i blagom, Abram je u oslobođenje Lota krenuo sa svojih 318 ljudi (rat 4 kralja protiv 5 kraljeva prema Postanku 14: čini se da je to kasnija preradba neke stare predaje; imena četiriju istočnih kraljeva imaju stare oblike, ali se ne mogu poistovjetiti s poznatim osobama; povijesno nije mogu-

će da bi Elam ikad gospodario južno od Mrtvog mora, te da bi bio na čelu saveza koji bi povezivao Amrafela - amorejskoga kralja, Ariok - huritskoga kralja, i Tidalu - hetitskoga kralja) (Post 14,14); nakon jedne takve bitke, Abram je ususret došao kralj/svećenik Salema* Melkisedek* i ponudio mu kruh i vino (simboli Obećane zemlje te za kršćane* - Večere Gospodnje*) te ga blagoslovio; Abram mu je doživotno davao desetinu*; budući Abram i Sara nisu imali djece, Sara ga je nagovorila neka uzme njenu sluškinju Hagaru, koja će njegovo dijete roditi na njenim, Sarinim koljima, i tako biti uračunato kao Sarino; Haraga je Abram rodila **Jišmaela**; 24 godine nakon odlaska iz Harana, Bog obećaje Sari i Abram, da će, iako u već podmaklim godinama, dobiti vlastitoga sina od kojega će Bog napraviti veliki narod; Abram je povjerovao Bogu i to mu se «uračunalo u pravednost»; Bog potvrđuje Savez* s Abramom davanjem novih imena: Abram postaje **Abraham**, a Saraja **Sara**, a kao fizički znak pripadnosti Bogu, Bog određuje **obrezanje***; tako je Abraham bio obrezan s 99 godina, a Jišmael s 13; «... tako su toga istoga dana bili obrezani ... i svi muškarci njegova (Abrahamova) doma, rođeni u njegovoj kući ili za novac kupljeni od stranaca – svi s njim bijahu obrezani.»; Bog je odlučio potpuno uništiti gradove Sodomu* i Gomoru* zbog nemoralnosti, ali na Abrahamovu molbu omogućio je Lotu i obitelji spasiti se; 25 godina nakon Božjeg obećanja i 14 godina nakon Jišmaelovog rođenja, Sara je rodila **Izaka**; Abrahamu je bilo 99, a Sari 65 godina; Abraham ga je obrezao prema Božjem Savezu s 8 dana starosti; Bog je kao dokaz vjernosti od Abrahama tražio neka Mu umjesto žrtvene životinje žrtvuje svojega ljubimca Izaka; Abraham je s Izakom otišao u pokrajinu Morija*, napravio žr-

tvenik* i na žrtvenik položio Izaka; kad je nožem zamahnuo kako bi ubio sina i tako prinio žrtvu Bogu, Božji Anđeo* zaustavio je Abrahamu ruku; tako je Abraham još jednom dokazao svoju potpunu poslušnost Bogu: njegova je vjera* djelovala zajedno s njegovim djelima (Jak 2,22); kad je Sara umrla, Abraham je kupio pećinu Makpelu* u koju ju je pokopao; oženio se Keturom i ona mu je rodila 6 sinova; nakon Abrahamove smrti, Božji blagoslov prešao je na Izaka; zbog Abrahamove duboke i potpune vjere u Boga, Bog je Abrahamov narod, Izraelce, odredio Svojim izabranim narodom (Post 11 - 25) – R 1; 2; prema NZ, svaki je kršćanin* sin Abrahama te baštinik blagoslova kojeg je Bog obećao Abrahamu (v. kršćanstvo*) (Gal 3,7-8); Abraham je bio opravdan vjerom, iako još nije bilo Mojsijeva Zakona* (Gal 3,6-9; Post 15,6; 18,18; Rim 3,28; 4,9-12); rodoslovlje: kad se Abraham rodio, Noa* je imao 890, Šem* 390, Arpakšad* 290, Šelah* 255, Eber* 225, Peleg* 191, Reu* 161, Serug* 129, Nahor* 99, otac Terah 70, a kad se Abrahamu rodio Jišmael, Abraham je imao 86, kad mu se rodio Izak, Abraham je imao 100 godina; Abrahamu je bilo 160 godina kad su mu se rodili unuci po Izaku – Jakov* i Ezav* - tab. 1 i 2; događaji iz Abrahamova života (sklapanje Saveza s Gospodinom, njegova žena Sara, ropkinja Hagara i, osobito, žrtvovanje sina Izaka), česta su tema književnosti (Otkrivenje*, Testament Abrahamov, II. st.; Mavro Vetranović – Posvetilište Abrahamovo) i likovnih umjetnosti već od najstarijih vremena (freske u rimskim katakombama); izričaji: **otići u krilo Abrahamovo**: umrijeti (Lk 16,22), a stara židovska uzrečica koja odgovara tom izričaju jest **pridružiti se ocima**, tj. rodozačetnicima (Suci 2,10; Post 15,15; 47,30; Pnz 31,16); time se izražava prisnost i bliskost s Abrahamom na mesi-

janskoj gozbi (usp. Iv 1,18; 13,23; Mt 8,11); **Abrahamovo krilo**: raj, Nebo (Lk 16,22);

Abram v. Abraham;

Abron v. Libna*;

Abšalom *hebr.* (moj otac mira), (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, sin kralja Davida* i Maake*, rođen u Hebronu*, poginuo u Efrajimovoj šumi, otac 3 sina te kćeri Tamare* i Maake*, rođenih u Jeruzalemu*, po kćeri Maaki djed ju-dejskog kralja Abijama* (2 Sam 3,2-5; 1 Ljet 3,1-4; 2 Sam 5,13-16; 1 Ljet 3,5-8; 2 Ljet 11,18) – R 12b; kad je njegov polubrat Amnon* silovao Abšalomovu sestru Tamaru, Abšalom ga je zbog mržnje ubio na gozbi koju je priredio u Baal Hasoru gdje je strigao ovce kod nekog Efrajima dvije godine (2 Sam 13,1-30); on je pobjegao u Gešur* kralju Tolmaju* i bio kod njega 3 godine, a njegovi su se ljudi vratili Davidu u Jeruzalem (2 Sam 13,34-38); vojskovođa Davidove vojske Joab* iz Tekoe*, otišao je po Abšaloma i doveo ga Davidu u Jeruzalem (2 Sam 14,1-24); Abšalom nije smio doći pred Davida dvije godine; za vrijeme te dvije godine, Abšalomu se rodila kćer Tamara i 3 sina (2 Sam 14,25-27); Abšalom je pridobivao ljude za sebe; nakon 4 godine tražio je od Davida odobrenje za odlazak u Hebron pod izlikom da se ide pokloniti Gospodinu i prinijeti mu zavjetovanu žrtvu (2 Sam 15,1-9); David, ne sluteći Abšalomovu urotu, odobrava Abšalomov zahtjev; Abšalom je sobom poveo 200 Davidovih uzvanika, koji također nisu znali za urotu (2 Sam 15,10-12); Abšalom ih je dobio na prijevaru kao i Davida; s Abšalomom odlazi puno njegovih pristaša, među njima i Davidov savjetnik Ahitofel* (2 Sam 15,13-23); kad je saznao za urotu, David je pobjegao iz Jeruzalema; kad je Abšalom došao u Jeruzalem, po savjetu Ahitofela, uzeo je Davidove inoče, čime je nagla-

sio svoje pravo na nasljedstvo prijestolja (2 Sam 16,20-23); David je Abšalomu poslao Hušaja* kako bi mu se prividno pokorio; Abšalom je u potjeri za Davidom prešao Jordan*, za vojskovođu postavio Amasu* (2 Sam 17,25-26); David je prikupio svoju vojsku i vojskovođama Joabu, Abišaju* i Itaju* zapovijedio neka čuvaju Abšaloma, David nije išao u bitku (2 Sam 18,1-5); bitka se odvijala u Efrajimovoj šumi (2 Sam 18,6); Abšalamova vojska bila je potučena (2 Sam 18,7-8), a Abšalomova se kosa zaplela o granje hrasta* i on je ostao visjeti; došao je Joab i ubio Abšaloma (2 Sam 18,9-16); njegovo su tijelo Joab i vojnici bacili u neku jamu u Efrajimovoj šumi, te na nju nabacali kamenje (2 Sam 18,17); vijest o Abšalomovoj pogibiji Davidu je donio neki Etiopljanin i Ahimas* (2 Sam 18,19-23); David je za voljenim sinom ispjevao tužaljku (2 Sam 18,24 - 19,1-9); Abšalom si je za života napravio nadgrobni stup u Kraljevoj dolini*, nazvan Abšalomov spomenik, *hebr. maceva* (dosl. Abšalomova ruka; za taj stup autor koristi istu riječ kao i pisac Knjige Postanka* za stup što je Jakov* napravio svojoj umrloj ženi Raheli* u Efrati*, tj. Betlehemu* - Post 35,20), jer nije imao pravoga sina nasljednika (2 Sam 18,18);

Ada *hebr.* (ukras), 1. (oko 3500. g.pr. Kr.) žena Lameka*, snaha Metušaleha, majka Jabala* i Jubala* (Post 4,19) - R 1; 2. (XVI./XV. st.pr.Kr.) kćer Hetita Elona, žena Ezava* s kojim je imala sina Elifaza* (Post 36,4) - R 2;

Adad ili **Hadad** *babil.* (Raman, ili Rimon), kod Sumerana, Asiraca i Babilonaca bog groma, vjetra i nevremena, zao i dobar u isto vrijeme, jer olujom ruši a kišom napaja zemlju, muž božice Šale, osobito štovan za vladanja kralja Hamurabija* u XIX./XVI-II. st.pr.Kr., često likovno prikazivan; kod

Amorićana sjeverne Mezopotamije* on je preuzeo ulogu boga Marduka*; na kamenu međašu iz vremena vladavine Marduk-nadin-ahea nalazi se rašljasti simbol munje boga Adada, koji se očituje grmljavinom, olujom i kišom; kamen je pohranjen u muzeju u Londonu; u carigradskom arheološkom muzeju pohranjena je stela jednoga asirskoga vladara iz VIII. st.pr.Kr. na kojoj je prikazan kako stoji pred Adadom; Adada se prepoznaje po strijelama munja što ih nosi, i po babilonskoj božici Ištar* iz Arbele, koja ga prati;

Adada *hebr.* (svećanost, granica), naselje na južnoj strani Edoma* što je Jošua* predao u baštinu **Judinom plemenu*** (Jš 15,22);

Adaj(a) *hebr.* (Gospodin je uresio), 1. (XIV./ XIII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Geršonovog sina Šimija* ili Šimeja, sin Etana, otac Zeraha; ljetopisac to rodoslovlje od Šimija grana do Asafa*, hramskoga pjevača kojeg je, uz Etana* i Hemanu*, postavio kralj David* kad je vojno i građanski uređivao državu (1 Ljet 6,26.24) - R 3b; 2. (X. st.pr. Kr.) otac Maseja* koga je svećenik Jojada* 835. g.pr.Kr. uz još četvoricu satnika skupio kako bi s prijestolja svrgnuo judejsku kraljicu Ataliju*; ljetopisac ne navodi iz kojega plemena Adaj potječe (2 Ljet 23,1-7); 3. (X. st.pr. Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Bele i grane Miklota, sin Šimeja*, nećak suca Ehuda* (1 Ljet 8,19-21); vrijeme popisa ne može se odrediti - R 15b; 4. (VI. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz obitelji Šele* ili **Šelinaca*** u vrijeme Nehemije*, sin Jojariba, otac Hazaja; Nehemija obitelji Šelinaca navodi na popisu obitelji koje su naseljavale Jeruzalem* nakon njihovog povratka iz babilonskoga sužanjstva* i završetka obnove jeruzalemskoga zida* u li-

stopadu 445. g.pr.Kr.; njihov poglavar bio je Maaseja* (Neh 11,4-5) – R 12h; 5. (V. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Elijevog sina Malkija*, sin Jerohama, svećenik u jeruzalemskome Hramu*; ovo poglavlje 9 Knjige Ljetopisa* vjerojatno je dodatak (1 Ljet 9,12); Adaja je bio glavlar obitelji ždrijebom određen za naseljavanje Jeruzalema nakon povratka iz babilonskoga sužanjstva i završetka obnove jeruzalemskoga zida; od njegove obitelji ukupno je bilo u Jeruzalemu naseljeno 242 člana (Neh 11,12-13) – R 3a3; 6. (V. st.pr.Kr.) iz obitelji Pahat-Moaba*, sin Binuja, povratnik iz babilonskoga sužanjstva vjerojatno s Ezrom 459. g.pr.Kr.; Adaja se s braćom navodi na popisu prijestupnika jer je bio oženjen tuđinkom; zbog obnove Saveza s Bogom što je potaknuo Ezra, Adaja je otpustio svoju ženu tuđinku i djecu koju je imao s njom (Ezr 10,39.44) – R 17; 7. (V. st.pr.Kr.) možda iz **Judinog plemena***, iz obitelji Banija*, također povratnik iz babilonskoga sužanjstva vjerojatno s Ezrom, prijestupnik koji je bio oženjen sa ženom tuđinkom i koji ju je otpustio zajedno s djecom koju je imao s njom (Ezr 10,29.44) – R 17a;

Adam *hebr.* (čovjek; ‘adam dolazi od riječi ‘adamah – zemlja, tlo, što bi značilo: čovjek načinjen iz crvene zemlje), ime je vjerojatno vezano na *hebr.* adamah (zemlja), ili akad. adamu (stvoriti), prvi čovjek kojeg je stvorio Bog* od praha (ili gliba) zemaljskoga i udahnuo mu u nosnice dah života – ruah*, muž Eve* s kojom je imao sinove i, vjerojatno kćeri, od kojih su u biblijskim rodoslovljima navedeni samo Kajin*, Abel* i Šet*, rođeni nakon izгона roditelja iz raja, živio 930 godina; Adam i Eva živjeli su najprije u raju zemaljskome; Adam je bio gospodar svih živih bića na Zemlji i Bog mu je dozvolio gospodariti njima; Bog je

odredio da Adam i Eva rade i žive u blagostanju u vrtu, kojeg je Bog zasadio na istoku u Edenu*; samo im je plod jednog drveta bio zabranjen – plod «stabla spoznaje dobra i zla»; međutim, Evu je prepredena zmija*, odnosno Sotona*, uvjerala kako će postati mudra kao Bog bude li jela plodove zabranjenog stabla i Eva je ubrala plod (uobičajeno se misli na jabuku) i pojela s Adamom; kad su Adam i Eva spoznali da su zgriješili, osjetili su sram zbog golotinje i pokušali se sakriti od Boga; nepoštivanje Božje zabrane značilo je udaljavanje od Njega i pad* (v. grijeh*), pa otada do danas sav stvoreni svijet trpi zbog toga, a svaki život završava smrću*; nakon toga, Bog je izrekao prokletstva: zmijsi da bude puzala po trbuhu i jela zemlju, a ljudi će joj biti neprijatelji; **Evi za žene:** muke u trudnoći i rađanje u mukama i bolovima, te podložnost mužu koji će joj biti gospodar; **Adamu za muškarce:** zbog Adama Bog je prokleo i zemlju koju će muškarac, zbog prehrane, vrlo teško obrađivati, jer bude mu zemlja radala korovom i trnjem; čovjek će zemlju obrađivati do smrti, koje u raju nije bilo, a nakon smrti vratit će se u prah i pepeo iz čega je i stvoren; poslije izricanja prokletstava*, Bog je Adama i Evu protjerao iz Edenskog vrta (Post 1–5,8; 1 Ljet 1,1) – R 1; rodoslovlje: kad se Šet rodio, Adamu je bilo 130 godina; za vrijeme njegova života rođeni su još: Enoš* (Adam = 280 g.), Kenan* (Adam = 370 g.), Mahalalel* (Adam = 440 g.), Jered* (Adam = 505 g.), Henok* (Adam = 667 g.), Metušalah* (Adam = 732 g.) i Lamek* (Adam = 919 g.) – tab. 1 i 2; **nebiblijska gledišta:** hebrejska predaja o prvome ljudskom paru povezana je s babilonskom i drugim starosemitskim mitologijama; kao praoca ljudskog roda, Adama štiju Židovi, rimokatolički i pravoslavni vjernici te muslimani; Adam, kao stari mudrac, najčešće se pove-

zuje s arhetipom oca i pretka; slika starog čovjeka velike mudrosti, nastale iz dugoga i bolnog iskustva, simbolizira potrebu za usvajanjem drevne mudrosti; **drugi Adam**, čiji se križ* uzdiže na grobu prvog Adama, simbolizira dolazak novoga čovječanstva iz pepela starog, **Krista***, koji je simbol jamstva, ili potpunog ispunjenja svih čovjekovih sposobnosti; u **Kabali**, prije no što je oživio, Adam se naziva **Golem**; čista glina koju je Bog upotrijebio, iz središta je zemlje Sinajske gore, koja se smatrala pupkom zemlje; Talmud opisuje Adamovih prvih 12 sati prvoga dana (ili razdoblja) (1. zemlja je velika hrpa; 2. glina postaje Golem; 3. njegovi su udovi ispruženi; 4. Bog mu udahnuje dušu - ruah; 5. Adam stoji uspravno; 6. daje imena živim bićima; 7. dana mu je Eva; 8. Adam i Eva se sjedinjuju - od dvoje postaje četvero; 9. Adamu je izrečena zabrana; 10. neposlušnost Adama i Eve; 11. osuđeni su; 12. i protjerani iz raja); **Hagada** tumači kako je žena, stvorena istodobno s Adamom, bila **Lilit***: Adam i Lilit se ne slažu, Kain i Abel svađaju se za Lilit, i Bog je prvog muškarca i prvu ženu pretvorio u prah, pa zatim ponovno stvorio čovjeka, koji se onda dijelio na muškarca i ženu; u **midrašu** Berešit, rabini kažu kako je Bog stvorio Adama istovremeno kao muškarca i ženu; grčki filozof Platon čovjeka opisuje kao sferično biće koje se okreće kao kotač: i on je u početku bio dvospolac; Adamova mitska osoba bila je motivom legenda, apokrifa, srednjovjekovnih misterija, u književnosti (Milton, Klopstock, Habdelić, Kranjčević) i likovnim umjetnostima (u starokršćanskim katakombama, sarkofazima, mozaicima, srednjovjekovnim minijaturama i prikazima na portalima);

Adama ili **Adma**, *hebr.* (crvena zemlja), jedan od 5 gradova, uz Sodomu*, Gomo-

ru*, Sebojim i Soar*, na južnom kraju Mrtvoga mora* u Jordanskoj dolini; Sodoma, Gomora, Sebojim i Adma bili su uništeni Božjom kaznom; kraljevi tih gradova povelili su ustanak protiv četvorice sjevernih kraljeva u doba Abrahama* u XIX./XVIII. st.pr.Kr., i to: Amrafel kralj Šineara*, Ariok kralj Elasara, Kedor-Laomer* kralj Elama, Tidal kralj Gojima, protiv Bere kralja Sodomme, Birše kralja Gomore, Šinaba kralja Adme, Šemebera kralja Sebojima* i protiv kralja Soara; u bitci je bio zarobljen Abrahamov bratić Lot*, koga je Abraham oslobodio nakon pobjede 4 kralja kod Dana* i kod Hobe*; Adma je mjesto gdje je zaustavljen tijekom rijeke Jordan i gdje su Izraelci vođeni Jošuo* prešli u Obećanu zemlju*; naime, kad su svećenici s Kovčegom saveza* zagazili u nabujali Jordan, voda se zaustavila oblikujući nasip i Jošua je po suhom koritu s vojskom prešao u Kanaan (Jš 3,14-17); taj događaj podsjeća na događaj iz 1467. ili 1267., kad je Jordan u blizini **Adama-Damieha** prestao teći 10 sati, jer se u rijeku potopio veliki zemljani odron, te na potres 1927. kad se na tome mjestu urušio visoki zemljani nasip, pa je tijekom Jordana bio zaustavljen 24 sata; ljetopisac izvješćuje da se u Jordanskoj ravnicu kod gaza Adame, između Sukota* i Serede, nalazila lijevaonica u kojoj je tirska majstor Huram Abi lijevao tučane lonce, lopate, viljuške i sav pribor potrebit za bogoštovlje u jeruzalemskome Hramu* (2 Ljet 4,17); o Admi i Sebojimu govori i prorok Hošea*: «Kako da te dadem, Efrajime kako da te predam, Izraele! Kako da te dadem kao Admu, da učinim s tobom kao Sebojimu?» (Post 10,19; 14,1-2.14-15; Pnz 29,22; Hoš 11,8);

Adar v. Ard*;

adar *aram.* (veljača/ožujak) dvanaesti mjesec staroga židovskog kalendara; mjesec

adar bio je mjesec berbe lana i vrijeme posljednjih kiša, te mjesec proslave blagdana Purima (Est 9,26-28);

Adba v. Obadja*;

Adiel *hebr.* (Božji ukras), 1. (XII./XI. st.pr.Kr.?) otac Azmaveta*, iz Bahurima*; ljetopisac Adiela kao oca Azmaveta navodi u popisu što navodi osobe koje je kralj David* postavio kad je vojno i građanski uređivao državu; Adielovog sina Azmaveta David je postavio za nadstojnika nad kraljevskim blagom (1 Ljet 27,25) – R 12d; 2. v. Jamlek*; 3. (VIII./VII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Elijevog sina Imera, sin Jahzera*, otac Masaja*, svećenik; ovo rodoslovlje u 9 poglavlju Knjige Ljetopisa* izgleda kao dodatak, pa je moguće da se radi o istoj osobi kao pod točkom 1 (1 Ljet 9,12); Nehemija* navodi da je Adiel djed Sadoka*, svećenika koji je bio dobrovoljni graditelj na obnovi jeruzalemskog zida* 445. g.pr.Kr. koju je vodio Nehemija, nakon povratka iz babilonskoga sužanjstva* (Neh 3,28-29) – R 3a3;

Adin *hebr.* (nježan), (VII. st.pr.Kr.) otac Jonatana, djed Ebeda*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* 538. g.pr.Kr. s prvom grupom vođenom Šešbarom; prema Ezri*, iz sužanjstva se u Jeruzalem i Judeju* vratilo 454, a prema Nehemiji*, 652 člana Adine obitelji (Ezr 2,15; Neh 7,20); Nehemija navodi da je Adin bio glavar obitelji laika potpisnika «povelje o vjernosti Bogu»* potpisane u Jeruzalemu nakon dovršetka jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr.; na popisu potpisnika ne radi se osobno o Adinu kao potpisniku, već o njegovoj obitelji (Neh 10,17);

Aditajim *hebr.* (dvostruki ukras), prema jednome vrlo oštećenom tekstu, grad u Dolini* što je Jošua* kockom u baštinu do-dijelio **Judinom plemenu*** (Jš 15,36);

Adma v. Adama*;

Adna *hebr.* (užitak), 1. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Manaševog plemena***; on je među prvima došao kralju Davidu* dati podršku dok je David bio u Siklagu* bježeći pred prvim izraelskim kraljem Šaulom* (1 Ljet 12,21); ljetopisac ne navodi iz loze kojega Manaševog sina Adna potječe; 2. (X./IX. st.pr.Kr.) tisućnik vojske judejskoga kralja Jošafata*; ljetopisac navodi samo da je bio iz **Judinog plemena***, ali ne navodi iz loze kojega Judinog sina potječe (2 Ljet 17,14); 3. (V. st.pr.Kr.) iz obitelji Pahat-Moaba*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* vjerojatno s Ezrom* 459. g.pr.Kr., prijestupnik jer je bio oženjen ženom tuđinkom; zbog obnove Saveza s Bogom što je potaknuo Ezra, Adna i njegova braća, osim Hašiba*, otpustili su žene tuđinke i djecu koju su imali s njima (Ezr 10,30.44; Neh 3,11) – R 17;

Adoah (XVI. st.pr.Kr.?) sin Bele*, unuk **Benjamin**a* (1 Ljet 8,4) – R 15b; vrijeme popisa ne može se odrediti;

Adon *hebr.* (snažan, imenovan, gospodin), (X. st.pr.Kr.) nepoznati vidio kralja Salomona*, prorok, vjerojatno ista osoba koja se poslije spominje kao **Adonu** (2 Ljet 9,29; 12,15; 13,22); možda je on osoba koja se u Knjizi o Kraljevima* spominje samo kao «čovjek Božji» (1 Kr 13);

Adonai *hebr.* (Adon – jednina; Gospod, Gospodin, moj Gospodin; Suvereni Bog, Vlasnik), hebrejski naziv (Adonai: množina) za Boga umjesto imena **Jahve*** (koje se nije smjelo izgovoriti), u Bibliji se pojavljuje oko 280 puta; kad je Abraham* prvi put odgovarao Bogu, nazvao Ga je Adonai: «Gospodine moj, Bože» (Post 15,2);

Adonija *hebr.* (moj Bog je Gospodin), 1. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***,

iz loze Rame, sin kralja Davida* i Hagite, rođen u Hebronu* (2 Sam 3,4; 1 Ljet 3,1-8; 2 Ljet 11,18) – R 12b; kad je David ostario, Adonija je u dogovoru s vojskovođom Joabom i svećenikom Ebjatarom pokušao prigrabiti prijestolje, za koje je David obećao svojoj ženi Bat-Šebi* da će naslijediti njihov sin Salomon, kao što je i bilo; uz Adoniju nisu pristali: svećenik Sadok*, vojskovođa Benaja*, prorok Natan*, Šimej* i Rei, niti Davidovi junaci (1 Kr 1,5-8); Adonija je zaklao stoku za žrtvu Bogu kod Zoheledskog kamena blizu izvora Rogela* i pozvao sve koji su uz njega (1 Kr 1,9-10); Bat-Šeba otišla je po napatku proroka Natana i rekla Davidu o Adonijinoj uroti (1 Kr 1,11-21); David je imenovao Salomona kraljem i svećenik Sadok i Natan pomazali su ga uljem iz roga Šatora* na izvoru Gihon* (v. pomazanje*) (1 Kr 1,22-40); Salomon je, kao kralj, oprostio Adoniji spletku i Adonija mu se pokorio (1 Kr 1,40-53); kad je David umro i počeo vladati Salomon, Adonije je opet počeo splotkariti: otišao je Bat-Šebi tražeći od nje neka od Salomona dobije dozvolu da si on za ženu uzme Abišagu* Šunamku (1 Kr 2,1-18); Salomon je zbog toga ponovnog pokušaja Adonijinog splotkarenja naredio vojskovođi Benaji neka ga ubije (1 Kr 2,19-25); 2. (VI. st.pr.Kr.?) glavari obitelji laika potpisnika «povelje o vjernosti Bogu» potpisane u Jeruzalemu* nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* i nakon dovršetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr. koju je vodio Nehemija* (Neh 10,17);

Adoni - Sedek *hebr.* (Adoni-Cedek - moj Gospodin je pravedan), (XIII./XII. st.pr. Kr.) kanaanski oblik imena **Melki-sedek***, kralj Jeruzalema*, koji je s Amorejcima: Hohamom (kraljem Hebrona), Piramom (kraljem Jarmuta), Jafijem (kraljem

Lakiša) i Debirom (kraljem Eglona), poveo rat protiv grada Gibeona*; Gibeoncima je u pomoć pritekao Jošua*, porazio amorejsku vojsku i tjerao do Bet-Horona*; u vrijeme potjere, na amorejsku vojsku padala je tuča od kamenja; osim Adoni-Sedeka, Jošua je poubijao amorejske vojnike kod Azeka*; tako su Amorejci bili predani Izraelcima; kad je Jošua uhvatio Adoni-Sedeka, odsjekao mu je palčeve na rukama i nogama, odveo u Jeruzalem, gdje je Adoni-Sedek umro (Jš 10,3-12; Suci 1,6-7); prema Knjizi o Sucima*, Jeruzalem je osvojio Juda* i nad gradom napravio herem* (Suci 1,8);

Adonikam *hebr.* (moj Gospodin je uzvišen), (VII. st.pr.Kr.) možda iz **Benjaminovog plemena***, iz loze prvoga izraelskoga kralja Šaula* i Ahioname, te sina Jonatana*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* 538. g.pr.Kr. s prvom grupom vođenom Šešbasarom; prema Ezri*, iz sužanjstva se u Jeruzalem i Judeju* vratilo 666, a prema Nehemiji*, 667 člana Adonikamove obitelji (Ezr 2,13; Neh 7,18);

Adoram *hebr.* (moj Gospodin je uzvišen), 1. (XI./X. st.pr.Kr.) nadglednik radova kralja Davida* (2 Sam 20,23-25) – R 12c; 2. (X. st.pr.Kr.), ili **Adoniram**, sin Abdin, nadstojnik za tlaku te nadstojnik svih kulčara za vladavine kralja Salomona* (1 Kr 4,6; 5,27) – R 12e; 3. nadstojnik za tlaku, kojeg su Izraelci kamenovali kad im ga je poslao kralj Roboam*, Salomonov sin; Roboam je nakon toga događaja iz Šekema*, gdje je bio zakraljen, pobjegao u Jeruzalem (2 Ljet 10,1.18);

Adramelek *hebr.* (Adar je kralj), 1. asirski kumir* kojemu su u čast Sefarjaminci «spaljivali svoju djecu na ognju»; djecu su spaljivali i svom drugom bogu Anameleku (2 Kr 17,31); 2. (VIII./VII. st.pr.Kr.) sin asirskoga kralja Sanheriba*, brat Saresera* i

Asar-Hadona*; Sanheriba su Adramelek i Seraser ubili mačem 681. g.pr.Kr. dok se u asirskoj prijestolnici Ninivi* u hramu klanjao bogu Nisroku*; oceubojice pobjegli su u Ararat*, a Asar-Hadon zakraljio se na očevo mjesto (2 Kr 19,37; Iz 37,38);

Adramitija luka blizu Troje* odnosno Troade*, na zapadnoj obali Male Azije, današnje sjeverozapadne Turske, južno od Asa, odmah uz otok Lezbos; apostol Pavao* je sa zatvorenici putovao u Rim adramitijskom lađom; Pavla je pratio Luka* i Aristarh* koji je bio uhićen poslije; Pavao je bio stavljen pod nadzor Julija, satnika carske čete ili kohorte, koja je činila desetinu legije od 6.000 vojnika (Dj 19,29; 20,4; 27,2; Flm 23,24);

Adriel *hebr.* (Božje stado), (X. st.pr.Kr.) sin Barzilaja*, brat Kimhana, iz Mehole, odnosno Rogelima, muž kćerke kralja Šaula Merabe*, s kojom je imao 5 sinova koje su Gibeonci objesili u Gibeonu*, zajedno s 2 sina (Armonijem i Meribaalom), koje je Šaul imao s inočom Rispom (1 Sam 14,49; 18,19; 2 Sam 21,8) - R 15;

Adulam *hebr.* (pravda naroda), kraljevski grad u Kanaana* u području Šefela*; grad u Dolini* što je Jošua* kockom u baštinu predao **Judinom plemenu*** (Jš 15,35); Aduram je bio utvrda kralja Roboama* (vladao od 931.–913. g.pr.Kr.), izgrađena na strateškoj točki u Judeji* na granici s Filistejom (2 Ljet 11,5–12); David* se sklonio u spilju (vjerojatno utvrdu) blizu Adulama kad je bio u bijegu pred prvim izraelskim kraljem Šaulom, pa se nakon što mu je svećenik Ahimelek ili Ahija* u svetištu u Nobu* dao pomoć i hranu, želio skloniti kod gatskoga kralja Akiša*; međutim, David se preplašio i pred Akišem izigravao umobolnika i kralj ga je otjerao; u spilji ili utvrđi, pridružila mu se njegova obitelj s 400 ljudi

koji su bili «izvan zakona» zbog Šaulovog osvetoljublja; dok je boravio tamo, trojica najhrabrijih Davidovih ljudi donijeli su mu vode iz betlehenskog studenca, kojeg su držali Filistejci; nakon toga, David pred Šaulom bježi u moapsku Mispu*; Adulam je možda **zaklon** u koji se sklonio kralj David sa svojim vojnicima, čekajući da napadne Filistejce koji su se nastanili u Refaimskoj gori* i napadali ga; Adulam je jedan od 12 gradova područja Šefela kojima prorok Mihej* u VIII. st.pr.Kr. u svojoj tužaljci naviješta nesreću (1 Sam 22,1–5; 2 Sam 5,18; 23,23; Mih 1,8–16); prema Nehemiji*, nakon povratka iz babilonskoga sužanjstva* u V. st.pr.Kr., u Adulamu su se naselili Izraelci iz **Judinog plemena***; njihov «kraljev povjerenik za sve poslove s narodom» bio je Petahja* (Neh 11,24,30);

Aelia Capitolina latinsko ime Jeruzalema* kojeg mu je, kao rimskoj vojnoj provinciji, 135. dao rimski car Hadrijan, nakon što je ugušio ustanak Židova vođenih Bar-Kohbom i raseljavanja Židova iz Judeje i nakon što je obnovio Jeruzalem na starim ruševinama;

aeoni gnostički izraz za posredničko-prijelazna bića između dobrog Boga* i lošega svijeta; o Eonu* govori apostol Pavao* u pismu Efežanima*: Eon ovoga svijeta je gospodar zračnoga kraljevstva; Eon je duh «koji je sad na djelu među nevjernicima.» (Ef 2,2); zrak se u starini smatrao obitavalištem zloduha, a knez te oblasti bio je «Knez zraka» ili Sotona*;

Afajim (XIII. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Jerahmela, sin Nadaba*, otac Jišija (1 Ljet 2,30) – R 12;

Afek ili **Afeka** *hebr.* (okruženje), grad što je Jošua* izborom kocke u baštinu dodijelio **Judinom plemenu***, naveden kao

grad na Gori (Jš 15,53); Afek je mjesto na sjeveru filistejskog područja blizu kojeg su se utaborili Filistejci prije krvave bitke oko 1050. g.pr.Kr. u kojoj su porazili Izraelce i uzeli Kovčeg saveza*; Hofni* i Pinhas*, objesni sinovi svećenika Elija*, poginuli su u toj borbi kao pratnja Kovčega kao što je Bog navijestio Samuelu*, a Eli je, saznajući za njihovu smrt, pao mrtav; u IX. st.pr.Kr. kod Afeka je aramejski kralj Ben-Hadad II.* ratovao protiv izraelskog kralja Ahaba*; kad su dio pobijeđenih Aramejaca Izraelci poubijali, drugi je dio pobjegao sakriti se u Afek, ali se na njih srušila zidina i sve ih poubijala; s Ben-Hadadom II. je Ahab nakon te bitke sklopio savez; u I. st.pr.Kr. je Herod* Afeku po svom ocu Antipateru dao ime **Antipatrida*** (1 Sam 4,1; 1 Kr 20,26-30;33-34);

Afijah *hebr.* (učinit ću da diše), (XIII. st.pr.Kr.) ili možda **Gibeon***, iz **Benjaminovog plemena***, sin Gere*, otac Berorata; rodoslovlje je vrlo nejasno (1 Sam 9,1-2; 14,49-51) - R 15b ;

Agab *hebr.* (Hagav), (I. st.) kršćanski prorok iz Jeruzalema koji je upozorio crkvu u Antiohiji* da će doći velika glad; poslije, kad je apostol Pavao* na povratku sa svoga trećega misijskog putovanja (od oko 53./54.-57.) sa svojim suputnicima na povratku za Jeruzalem iz Ptolemaide* doplovio u Cezareju* i odsjeo u kući evanđeliste Filipa*, došao je Agab i upozorio ga neka ne ide u Jeruzalem jer će ga Židovi uhapsiti; Pavao međutim nije odustao od svoga nauma povratka u Jeruzalem prije blagdana Pedesetnice* (Dj 11,21-30; 21,7-14); povijesni izvori govore da su u tome razdoblju mnogi krajevi Carstva imali podbačaj ljetine, a kao posljedica bila je nestašica hrane i glad; u razdoblju 46.-48., odmah nakon smrti Heroda Agripe*, u Judeji su vladali

strašni uvjeti; Luka, međutim, razdoblje gladi datira u vrijeme vladavine cara Klaudija (41.-54.);

Agag (XI. st.pr.Kr.) nepoznati kralj Amalečana kojeg je pobijedio prvi izraelski kralj Šaul*, ali ga nije ubio, kao što je morao, niti pak je nad dobrom stokom izvršio od Boga zapovjedeni herem*, zbog čega ga je Bog odbacio; Agaga je u svetištu Gilgalu* pogubio Samuel*; Šaul je potukao Amalečane od Havile* do Šura*; u Knjizi o Esteri* Agag se samo spominje, i možda pisac odabire to ime kako bi naglasio razliku između Hamana* i Mordokaja*, koji je bio, kao i Šaul, iz Benjaminova plemena* (1 Sam 15,7-9.32-34; Est 3,1);

agape *grč.* (agápe - ljubav), zajednička gozba prvih kršćana* kao spomen na Posljednju večeru koju je **Isus Krist*** prije uhićenja imao s Dvanaesticom, znak jedinstva zajednice u jednoj vjeri* u jedinoga pravoga Boga i pomoći siromašnima, ljubav Božja koja se može predavati drugima; Luka* opisuje Teofilu* kako su prvi kršćani u Jeruzalemu* bili «postojani u apostolskom nauku, u zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama», što govori da smisao zajedništva nije bio ograničen samo na pomoć siromašnima, ili na zajedničko vjerovanje i nauk, ili pak na puko suosjećanje; Luka pod izrazom «lomljenje kruha» vjerojatno misli ili na običan obrok ili na Večeru Gospodnju*; okupljanje i zajedničko blagovanje nije se obavljalo u jeruzalemskome Hramu*, već po privatnim kućama (Dj 2,42); u IV. st. agape je bila zabranjena u crkvama i grobljima;

Agnus Dei *lat.* (Jaganjac Božji), simboličko ime kojim je Ivan Krstitelj* nazvao **Isusa Krista*** (Iv 1,35), u literaturi i ikonografiji od najranijih vremena, najčešći simbol Krista Otkupitelja; u katoličkoj litur-

giji, trostruki zaziv u misi prije pričesti, te završni stavak u komponiranim misama (v. Jaganjac Božji*);

Agripa v. Herod*;

Ahab *hebr.* (očev brat), (?–853. g.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, sin Omrija*, muž Jezabele*, otac Atalije*, Ahazje* i Jorama*, **sedmi** kralj Sjevernoga kraljevstva Izrael* od 874.–853. g.pr.Kr. (Omri je zadnji kralj prvog razdoblja Sjevernog kraljevstva Izraela 930.–880. g.pr.Kr.); Ahab se zakraljio 38. godine vladavine Ase* u Judeji* i vladao 22 godine u Samariji* (1 Kr 16,27–29) – R 16; za izgradnju Samarije, koju je započeo njegov otac, te za gradnju dvora s kićenom palačom Šomrona (starozavjetni naziv Samarije), Ahab je uvezo radnike i obrtnike iz Tira*, kako bi ojačao savez s Tirom, oženio se Jezabelom, kćerkom kralja Tira i Sidona*, Etbala* ili Itobaala, i dopustio joj dovesti 450 baalovih i astartinih proroka, te time otvorio vrata države idolopoklonstvu*, što je bilo uzrokom brojnih sukoba s prorokom Ilijom; u Samariji je izgradio hram bogu Baalu* (Melkartu), te Ašeri* (1 Kr 16,30–33); rezultat idolopoklonstva bio je nemoral i nepravda; u vrijeme njegove vladavine, **Hiel*** je izgradio Jerihon* (1 Kr 16,34); kad je aramejski kralj Ben-Hadad II.* krenuo u Afek* u rat protiv Ahaba, Izraelci su pobijedili Aramejce, poubijali ih, a na one koji su pobjegli u Afek srušila se zidina i pobila ih (1 Kr 20,26–30); Ben-Hadad II. pobjegao je skrivajući se po skrovištima, i Ahabu su došli Hadadove sluge obučene u kostrijet* i s konopima oko glave te ga molili neka njihovom kralju poštedi život; Ahab je s Ben-Hadadom II. sklopio savez (1 Kr 20,31–32); Ben-Hadad II. je Ahabu vratio gradove što je osvojio njegov otac, Ben-Hadad I.*; Ahabu je dao četvrti dio u Damasku* (1 Kr 20,33–34); Ahab

je ubio ratara Nabota* kako bi dobio voinograd, kojeg mu Nabot nije želio prodati (1 Kr 21,1–16); Gospodin šalje Ahabu proroka Iliju s porukom kako će mu zbog ubojstva Nabota psi lizati krv na istom mjestu gdje je ubio Nabota, te da će istrijebiti njegovo, Ahabovo, potomstvo kao što je istrijebio i potomstvo Jeroboama I.* i kralja Baše* (1 Kr 21,17–22); Jezabeli je Bog preko Ilije poručio kako će je psi proždrijeti na Jizreelskom polju (1 Kr 21,23–24); Ahab se pokajao pred Gospodinom i On mu je poštedio život, a prokletstvo stavio na njegovog sina (1 Kr 21,27–29); nakon 3 godine mira, 853. g.pr.Kr. pobjeđuje ga Salmanasar III.* kod Karkara (1 Kr 16,29–34; 18; 21; 22); judejski kralj Jošafat* posjetio je Ahaba; Jošafatov sin Joram oženio je Ataliju*, Ahabovu kćer ili sestru (1 Kr 22,1–2); dogovorili su se kako će zajedno od Aramejaca oteti Ramon Gilead* (grad su Aramejci zauzeli u vrijeme Ahabovog oca, kralja Omrija, ili prije njega, ali nije bio vraćen Ahabu nakon mira poslije bitke u Afeku) (1 Kr 22,3–4); u toj bitci, Ahab je bio ranjen, istog je dana navečer umro i bio pokopan u Samariji (1 Kr 22,34–37); Ahabovu krv koju su oprali u Samarijanskom ribnjaku, lizali su psi i u ribnjaku su se kupale bludnice, kao što mu je Bog navijestio (1 Kr 22,34–38); naslijedio ga je sin Ahazja (1 Kr 22,39–40);

Ahaja rimska provincija na jugu Grčke s glavnim gradom Korintom*, nakon što ga je rimski car Julije Cezar obnovio 44. g.pr.Kr.; kad je apostol Pavao* sa svojim učenicima Silom* i Timotejem* bio u Korintu na svome drugomu misijskom putovanju (od oko 50.–52.), prokonzul Ahaje bio je **Galion***, kome su Židovi tužili Pavla jer je propovijedao o uskrslom **Kristu***; kad su ga doveli pred Galiona, on je Židovima rekao neka sami riješe svoje nesuglasice; pred

Galionom su uhvatili i išibali nadstojnika sinagoge Sostena*, postavljenog nakon Krispa*, koji je uzvjerovao Evandjelje* i prihvatio Krista, međutim Galion za to nije mario (Dj 18,12-17);

Ahasver 1. (oko 519.-465. g.pr.Kr.) kralj Perzije od 485. g.pr.Kr., iz dinastije Ahemenida, sin kralja Darija I.*; Ahasver je hebrejski oblik imena perzijskog kralja **Kserksa*** (dosl. *hebr.* 'Ahašveroš, po LXX*, **Artakserkso**; Ahasver je hrvatska inačica *hebr.* oblika perzijskog imena Kšajarša; *grč.* Xerxes, *lat.* Auusuerus); prema grčkom povjesničaru Herodotu, Ahasver je bio okrutan, hirovit, vrlo senzualan čovjek; kad se rastavio od svoje žene, kraljice Vašti* jer mu je odbila poslušnost na gozbi 483. g.pr. Kr. u zimskoj rezidenciji u Suzi*, oženio se Židovkom Esterom; prorok Ezra* kako se domaće stanovništvo potužilo Ahasveru, i kasnije Artakserksu I.*, zbog nezadovoljstva jer su Židovi koji su se vratili iz babilonskog sužanštva* počeli obnavljati Jeruzalem* i Hram*, pa je obnova bila zaustavljena do vladavine Darija I. Perzijskog* 520. g.pr.Kr. (Est, Ezr 4,6-24); želeći osvetiti svoga oca zbog izgubljene bitke u Grčkoj na Maratonu 490. g.pr.Kr., Ahasver je 480. g.pr.Kr. krenuo na kazneni pohod; prešao je pontonske mostove Helesponta, Traciju, Makedoniju i Tesaliju, ali su njegove čete razbijene kod Artemizija, a vojska zadržana kod Termopila; okrnjenim je trupama ušao u Heladu; iste godine bio je poražen kod Salamine*, pa se vratio u Malu Aziju; jedan dio njegove vojske vođene Mardonijem iduće godine doživljava treći poraz kod Plateje, a drugi dio istodobno je poražen kod rta Mikale, čime je njegov pohod protiv Grka doživio potpuni slom; 485. g.pr.Kr. razorio je Babilon*; Kserksa i njegovog najstarijeg sina ubio je zapovjed-

nik garde Artaban (Est); **2.** (VI. st.pr.Kr.) otac Darija Medijca* (Dan 9,1); **3.** prenes. knez, Vječni Žid, simbol lutajućeg čovjeka koji nema domovinu;

Ahava nepoznato mjesto, ime prokopa (Ezra* upotrebljava riječ «rijeka»), kao dijela sustava za navodnjavanje i područja u Babiloniji* dugog 1.448 km gdje je vjerojatno 458. g.pr.Kr. Ezra okupio drugi ili treći dio izraelskih povratnika iz babilonskog sužanštva*; povratak Izraelaca u Jeruzalem* i Judeju* odobrio je 538. g.pr.Kr. perzijski kralj Kir II.*; Ezra je s grupom povratnika na tom mjestu bio 3 dana; «Ja sam ondje, kod rijeke Ahave, proglasio post*: da bismo se ponizili pred Bogom svojim i od njega izmolili sretan put sebi, svojoj djeci i svemu blagu svojem. ...I tako smo postili i molili Boga svoga na ovu nakanu, i on nas usliša.» (Ezr 8,15.21.23. 31); iz Ahave je poglavare obitelji koje je postavio, poslao Idonu* po levite*, budući ih nije bilo u grupi povratnika (Ezr 8,17);

Ahaz *hebr.* (on je šćepao), **1.** (X. st.pr. Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze prvoga izraelskog kralja Šaula* i Ahioname, sin Mike*, otac Jada; taj ljetopišćev popis nema usporednica u Bibliji, a ljetopisac ga razvija vjerojatno do babilonskoga sužanštva* u VI. st. (1 Ljet 8,34-36; 9,40-42) – R 15c; **2.** (761.-716. g.pr.Kr.), iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, sin Jotama*, muž Zaharijine kćerke Abije i otac Ezekije* i Maaseja*, **dvanaesti** kralj Judeje* (736.-716. g.pr.Kr.), stolovao u Jeruzalemu* i «nije činio što je pravo u očima Gospodnjim» (2 Kr 16,1-2; 2 Ljet 28,1-2) – R 12f; 12fr; uveo je idolopoklonstvo*, «pa je čak i likove salio baalima*» (2 Kr 16,3; 2 Ljet 28,2); prinosio je žrtve i kâd u «dolini Hinomova sina», tj. u Geheni* - dolini na jugu Jeruzalema i mjestu štovanja Moleka* (2 Kr 16,3; 2 Ljet

28,2-3); svoje je sinove, među njima i Ezekiju, proveo kroz oganj «po gnusnom običaju krivobožičkih naroda što ih je Gospodin protjerao», prinoseći žrtve, kadio po uzvišicama i brežuljcima i pod «svakim zelenim drvetom» (2 Kr 16,3-4; 2 Ljet 28,3-4); Jeruzalem je u njegovo vrijeme napao sjevernoizraelski kralj Pekah* i aramejski kralj Resin*, ali ga nisu osvojili (2 Kr 16,5); prema efrajimskom izvoru s kojim je raspolagao ljetopisac, Pekah je pobio mnoštvo Judejaca; prema istom izvoru, Efrajimovac Zikri* pogubio je Ahazovog sina Maaseja, te dvorske upravitelje Azrikama i Elkannu; Izraelci su, prema ljetopiscu, zarobili 200.000 Judejaca, žene i djece, a «silan» plijen odnijeli u Samariju* (2 Ljet 28,5-8); u Samariji je Božji prorok Oded* upozorio Izraelce neka vrate «to roblje što ga zarobiste od svoje braće, jer će se izliti na vas gnjev Gospodinov» (v. Dan gnjeva Božjega*) (2 Ljet 28,9-11); potom su Izraelci «obukli sve gole u odjeću od plijena; a kad su ih obukli, obuli, nahranili, napojili i namazali, povelili su na magarcima sve iznemogle i odveli ih u palmov grad Jerihon* do njihove braće ...» (2 Ljet 28,9-15); Ahaz je u tom ratu pozvao u pomoć asirskog kralja Tiglat Pilesera III.*, i tako postao 734. g.pr.Kr. vazalom Asirije*: asirskom je kralju poslao zlato i srebro iz hramske i dvorske riznice tražeći neka ga oslobodi Pekaha i Resina (2 Kr 16,7-8); Resin je već osvojio Elat* vrativši ga Edomcima, a Judejce protjerao iz Elata (2 Kr 16,6); prorok Izaija* protivio se tom savezu (Iz 7), jer je tako Ahaz Asiriji otvorio vrata svoje zemlje; to proroštvo proroka Izaije moglo bi biti iz vremena prije navale Sanheriba*: «Štap koji je udario» Filisteju* bio je Sargon II.* (koji je prodirao u Filisteju do 711. g.pr.Kr.); Sargon II. umire 705. g.pr.Kr.; međutim, njegov nasljednik, «zmija» odnosno «ljutica» ili «zmaj

krilati» bit će još opasniji protivnik; ako je to tumačenje točno, onda je spominjanje Ahazove smrti kasniji dodatak; u «zmiji» i u «krilatu zmaju» mogao bi se prepoznati kralj Ezekija, Ahazov sin, koji je opustošio Filisteju* (2 Kr 15,38; 18,18; 1 Ljet 3,13; 2 Ljet 27,9; 2 Ljet 29,1; Iz 14,28); kad je Ahaz otišao u Damask* ususret Tiglat Pileseru III., vidio je veliki oltar hrama ili žrtvenik* (2 Kr 16,10); svom je svećeniku Uriji* u Jeruzalem poslao nacрте kako bi ovaj napravio isti takav (2 Kr 16,11); kad se Ahaz vratio iz Damaska, žrtvenik je bio gotov i Ahaz ga je posvetio spalivši žrtvu paljenicu* i prinosnicu, izlio je ljevanicu i krvlju pričesnice poškropio žrtvenik (2 Kr 16,13); ispred jeruzalemskoga Hrama* maknuo je mjedeni žrtvenik što je postavio kralj Salomon* pred ulazom u Hram i stavio ga pokraj novoga žrtvenika (1 Kr 8,64; 9,25; 2 Kr 16,14-15); svećeniku Uriji dao je upute o žrtvovanju (2 Kr 16,15-16); zatim je skinuo okvire s podnožja i umivaonika* u Hramu, a mjedeno more stavio na pod (2 Kr 16,17); pred Tiglat Pileserom III. iz Hrama je uklonio **Subotnji hodnik** (ili: Postolje prijestolja: tekst je vrlo nerazumljiv; vjerojatno su «postolje» i «kraljevski prilaz» vanjski znakovi neovisnosti za koje Tiglat Pileser III. traži od svojih vazala neka ih dokinu) (2 Kr 16,18); ljetopisac navodi kako je Ahaz pokupio posude iz Hrama, slupao ga, zatvorio vrata Hrama i podigao žrtvenike po «svim uglovima u Jeruzalemu», a u svakom je judejskom gradu podigao uzvišice zbog kađenja tuđim bogovima «dražeći Gospodina, Boga otaca» (2 Ljet 28,24-25); «Gospodin (je)... počeo ponižavati Judejce zbog judejskoga kralja Ahaza, jer je Ahaz razuzdao Judejce i teško se iznevjerio Gospodinu», pa su ih Edomci porazili i odveli u roblje (2 Ljet 28,17), a Filistejci se nastanili po zauzetim judejskim područjima: po

Šefeli* i Negebu*, Bet-Šemešu*, Ajalonu*, Gederotu*, Soku*, Timni* i Gimzu*, s okolnim selima (2 Ljet 28,17-18); ni asirski tekstovi niti Knjiga o Kraljevima* ne potvrđuje ljetopišcevu tvrdnju kako je Tiglat Pileser III. pritisnuo Ahaza «umjesto da ga utvrdi»: čini se da ljetopisac primjenjuje na Ahabovo kraljevanje ono što se dogodilo pod Ahazovim sinom i nasljednikom Ezekijom (2 Ljet 28,20 – usp. 2 Ljet 32); Ahaz je bio pokopan u Davidovu gradu*, ali nisu ga odnijeli u grobnicu judejskih kraljeva; na njegovo mjesto zakraljio se 716. g.pr. Kr. njegov sin Ezekija (2 Kr 16,20; 2 Ljet 28,27);

Ahazja I. (882. ili 863.–841.g.pr.Kr.), ili **Joahaz, iz Judinog plemena***, iz loze Rame, sin judejskoga kralja Jorama* i Atalije*, po ocu unuk Jošafata, po majci unuk Ahaba i Jezabele, brat Jošebe, **šesti** kralj Judeje* (oko 841. g.pr.Kr.), muž Sibje iz Beer Šebe* s kojom je imao i sina Joša* (2 Kr 8,24-25; 1 Ljet 3,11; 2 Ljet 21,20-21) – R 12b; 12f; 12fi; prema Knjizi o Kraljevima, zakraljio se s 22 godine, a prema ljetopiscu s 42 godine starosti (2 Kr 8,26; 2 Ljet 22,2); kraljevaio je godinu dana u Jeruzalemu* i «činio zlo u očima Gospodnjim» (2 Kr 8,26-27; 2 Ljet 22,4); Ahazja je s Joramom, sjevernoizraelskim kraljem, išao u ratni pohod u Ramot Gilead* protiv aramejskoga kralja Hazazela* (2 Kr 8,28; 2 Ljet 22,5); Aramejci su porazili Jorama, on je bio ranjen i Ahazja ga je posjetio u Jizreelu* gdje se ovaj liječio (2 Kr 9,15; 2 Ljet 22,6); na putu u Jizreel sreli su se s Jehuom u polju Nabota* i Jehu je strijelom ubio Jorama (2 Kr 9,16-24; 2 Ljet 22,7), a Ahazja je pobjegao u Bet Haganu na brdo Guru kod Jibleama* (2 Kr 9,27); Jehuovi su ga vojnici našli i ranili; iako ranjen, uspio je pobjeći u Megido* gdje je podlegao ranama (2 Kr 9,28; 2 Ljet 22,6); Jehu

je Ahazju u bijegu našao u Samariji*, tamo ga ubio i pokopao (2 Ljet 22,9); njegovi su ga ljudi pokopali u Davidovu gradu* (2 Kr 9,28); Jehu je poubijao i Ahazjine ljude koji su vidali rane Joramu (2 Ljet 22,9); nakon njega, na judejsko prijestolje 841. g.pr. Kr. dolazi Atalija, njegova majka i udovica njegovog oca Jorama, koja je pobila sve Ahazjine sinove osim Joša*, koji ju je 835. g.pr.Kr. naslijedio kao osmi judejski kralj (2 Kr 11,1-3; 2 Ljet 22,9-12); **2.** (?–852. g.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, sin i nasljednik kralja Ahaba* i Jezabele*, brat Jorama*, vrlo kratko osmi kralj Sjevernoga kraljevstva Izrael* (oko 853.–852. g.pr.Kr.); štovao je Baala*; kad je s palače u Samariji* pao s prozora, pitao je Baala Zebuba, ili Zebula, hoće li ozdraviti, a ne Boga (2 Kr 1,1-2); Bog mu je po proroku Iliji* poručio kako će zbog toga umrijeti u krevetu (2 Kr 1,3-8); želeći ubiti Iliju, Ahazja je po njega poslao svog pedesetnika s vojnicima, ali ih je spatio Božji oganj; isto se ponovilo i s drugim pedesetnikom i vojnicima (2 Kr 1,9-12); kad je Iliji došao i treći pedesetnik s 50 vojnika, kleknuo je pred proroka i molio neka mu poštedi život (2 Kr 1,13-14); anđeo Božji je Iliju poslao Ahazji i on mu je izrekao isto proročanstvo o smrti (2 Kr 1,15-16); Ahazja je umro u postelji, a na njegovo se mjesto zakraljio njegov brat Joram (1 Kr 22,40; 2 Kr 1; 2 Ljet 20,35-37) – R 16;

Aher *hebr.* (sljedeći), (XV./XIV. st.pr. Kr.) iz **Danovog plemena***, sin Hušima ili Šuhama*, unuk Dana* (Post 46,23;) – R 5; prema jednom rodoslovlju, ljetopisac oca Hušima i njega grješkom stavlja u **Benjaminovo pleme***, kao unuka Irija* i praunuka Bele* (1 Ljet 7,12) – R 15;

Ahi *hebr.* (moj brat), (VIII. st.pr.Kr.) iz **Gadovog plemena***, sin Abdiela, unuk Gunija, poglavar obitelji Gadovaca koje su

živjele u Gileadu* i po šaronkim pašnjacima*; popis je vlastiti ljetopiscu i možda potječe od popisa rađenog za vladavine izraelskog kralja Jeroboama II.* (743.–783. g.pr.Kr.), a dodan je popisu napravljenom za vladavine judejskog kralja Jotama* (740.–736. g.pr.Kr.) (1 Ljet 5,13-17) – R 7a; popis obitelji počinje s Buzom i nije razvidno iz loze kojega Gadovog sina Buz potječe, niti pak od kojega Buzovog sina potječe Ahin djed Guni;

Ahiam *hebr.* (ujak), (XI./X. st.pr.Kr.) sin Šarara ili Sakara, iz Arara, ili Harana*, kojeg ljetopisac naziva Ahiam **Harananin**, junak kralja Davida* (2 Sam 23,33; 1 Ljet 11,35) – R 12d;

Ahibu (XIII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Kehata, mlađi sin Arona* i Elišebe, brat Nadaba*, Eleazara* i Itamara*, umro bez djece; Ahibua i Nadaba spalila je vatra jer su uvrijedili Boga* prinijevši od Boga nepropisanu i neposvećenu vatru u kadioniku*, posipanu tamjanom; njihov brat Eleazar je nakon očeve smrti postao veliki svećenik (Izl 24,1; Lev 10,1-2; Br 3,4; 1 Ljet 5,29, 6,35; 24,1.2) – R 3a;

Ahiezer *hebr.* (moj brat pomaže), 1. (XIV./XIII. st.pr.Kr.) sin Amišadaja*, unuk **Dana***, poglavar obitelji (Br 1,12; 2,25; 7,66) – R 2a; kad je Mojsije* završio izradu žrtvenika* i postavio ga u Prebivalište* sa svim propisanim priborom, Ahiezer je kao glavar obitelji Danovaca za posvetu žrtvenika Bogu prinio: za žrtvu prinosnicu*: srebrnu zdjelu tešku 130 šekela* i srebrni kotlić od 70 šekela, napunjenih najboljim brašnom umiješanim s uljem; zlatnu posudu od 10 šekela napunjenu tamjanom; zatim za prinos žrtve paljenice*: po 1 junac, ovan i janje staro godinu dana; za žrtvu pričesnicu*: 2 vola, po 5 ovnova, kozlića i jednogodišnjih janjaca; Danovo pleme bilo je za prinos na redu de-

seti dan svečanosti (Br 7,66-71) – R 5; 2. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, sin Šemaja, brat Joša*, vojvoda koji je Davidu* u Siklag* među prvima došao pružiti potporu; David je u Siklagu bio u bijegu pred prvim izraelskim kraljem Šaulom* koji ga je želio ubiti bojeći se za svoje prijestolje; Samuel* je već prema Božjoj zapovijedi pomazao Davida za kralj Izraela* umjesto Šaula (1 Ljet 12,3); Ahiezerov brat Još možda je onaj kojega je David kad je kao kralj vojno i građanski uređivao državu, postavio za nadstojnika nad skladištima ulja (1 Ljet 27,28) – R 12c;

Ahihud *hebr.* (Bog je uzveličan), (XI. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Bele, sin Gera*, unuk suca Ahuda*; ljetopisac navodi kako je njegov otac Gera s braćom bio odveden u sužanjstvo u Manahat i tamo dobio sinove Uzu i Ahihuda; to bi sužanjstvo moglo biti promijenjena opisa događaja iz Knjige o Sucima* (Suci 20) (1 Ljet 8,7) – R 15b;

Ahikam *hebr.* (moj se brat uzdigao), (VII./VI. st.pr.Kr.) sin tajnika judejskoga kralja Jošije* Šafana, brat Jaazanija, dostojanstvenik na Jošijinom dvoru, prijatelj proroka Jeremije*; Ahikama je kralj Jošija s ocem Šafanom, velikim svećenikom Hilkijom, Akborom i Asajom, 622. g.pr.Kr. poslao proročici Huldi* s Knjigom Zakona* pronađenom kod obnove jeruzalemskoga Hrama* (2 Kr 22,11-17; 2 Ljet 34,22; Ez 8,11); Ahikam je spasio Jeremiju od judejskoga kralja Jojakima* koji ga je zbog prorokovanja protiv Judejaca i Judeje želio ubiti, kao što je iz istoga razloga ubio proroka Uriju* (Jr 26,20-24);

Ahija *hebr.* (Gospodinov brat), 1. (XIV. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Peresa, sin Jerahmela* (1 Ljet 2,25) – R 12; 2. (XI. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***,

iz loze Bele, sin suca Ehuda*, živio u Gibeonu* (a ne Gebi* prema ljetopiscu); ljetopisac navodi kako je Ahija s braćom bio odveden u sužanjstvo u Manahat što bi moglo biti promijenjena opisa događaja iz Knjige o Sucima* (Suci 20) (1 Ljet 8,7) – R 15b; vrijeme popisa ne može se odrediti; **3.** (XI./X. st.pr.Kr.), ili **Ahimelek**, iz **Levijevog plemena***, iz loze svećenika Elija, sin Ahituba*, otac Ebjatar*, svećenik u Šilu* u vrijeme prvoga izraelskog kralja Šaula*, koji se iz Šila sklonio u Nob*; on je pomogao kralju Davidu* pri bijegu pred kraljem Saulom, davši mu 5 hljebova sa žrtvenika*, što je bio tzv. sveti kruh ili kruh od prinoša; dao mu je i mač Golijata* kojeg je ubio David; kad je Šaulu Edomac Doeg* otkrio da je Ahija pomogao Davidu, naredio mu je neka pobije svih 85 svećenika u Nobu, a Nob uništi; spasio se jedino Ebjatar* (1 Sam 14,3; 21,1) – R 3a3; kad se David zakraljio, Ahiju je kao levita* postavio za nadstojnika nad «blagom Božjega Doma» i nad «blagom posvećenih stvari» (1 Ljet 26,20) – R 12c; **4.** (XI./X. st.pr.Kr.) **Pelonjanin**, junak kralja Davida (1 Ljet 11,36) – R 12d; **5.** (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Elijevog sina Pinhasa, sin Ahija*, brat Jonatana, levit kojeg je David stavio u red «sinova Aronovih» (1 Ljet 24,3,6) – R 3a3; **6.** (X./IX. st.pr.Kr.) prorok iz Šila* u vrijeme kraljeva Salomona*, Jeroboama I.* te Baše*; kad je Jeroboam I. u vrijeme gradnje Mila* pobjegao iz Jeruzalema* od Salomona, na putu je sreo Ahiju (1 Kr 11,27-28); Ahija je poderao svoj novi plašt na 12 dijelova da Jeroboamu pokaže kako će se razdijeliti Salomonovo kraljevstvo nakon Salomonove smrti, zbog toga što je Salomon štovao bogove svojih žena – tuđinki i tako uveo u državu idolopoklonstvo* (1 Kr 11,29-30); rekao je Jeroboamu neka uzme 10 dijelova jer ga je Bog izabrao za vladara nad 10

izraelskih plemena, a **Judino pleme**, koje se stopilo sa Šimunovim plemenom*, ostat će u rukama potomaka kralja Davida (1 Kr 11,31-39; 14); Ahiji je Jeroboam poslao svoju ženu neka ga pita što će biti s njihovim sinom Abijom (1 Kr 14,1-11); Ahija joj je najavio potpuno istrijebljenje kuće Jeroboamove, jer Jeroboam nije slušao Gospodina, već je podigao 2 zlatna teleta* (jednog u Betelu*, jednog u Danu*), kojima su se Izraelci klanjali (1 Kr 12,26-30), podigao je hram i postavio svećenike koji nisu bili iz Levijeva plemena: «Gospodin će udariti Izraela te će se njihati kao trska u vodi. Iščupat će Izraela iz ove dobre zemlje koju je dao njihovim ocima i rasijat će ih s onu stranu Rijeke, jer su načinili sebi ašere* koje srde Gospodina. Odbacit ću Izraela kao smeće, zbog grijeha što ih je učinio Jeroboam i na koje je navodio Izraela.» (1 Kr 12,31; 14,14-16); Ahija je rekao Jeroboamovoj ženi da će zbog grijeha njenog muža i navođenja Izraelaca na idolopoklonstvo, njihov sin Abijam umrijeti čim ona dođe doma u Tirsu* (1 Kr 14,17-18), te da će Abijam biti posljednji iz kuće Jeroboamove koji bude pokopan; tako je i bilo (1 Kr 14,13); naime, kad je Baša* postao kraljem Sjevernoga kraljevstva Izrael, pobio je «svu kuću Jeroboamovu i ne poštedje nikoga zbog grijeha što ih je učinio i na koje je navodio Izraela, i zbog gnjeva kojim je raspalio Gospodina, Boga Izraelova.», kao što je Ahija i prorokovao (1 Kr 15,29-30); **7.** (X. st.pr.Kr.) iz **Jisakarovog plemena***, otac kralja Baše (1 Kr 15, 27-33) – R 16; **8.** (X. st.pr.Kr.) sin Šišina, bilježnik kralja Salomona, kao i njegov brat Elihoref (1 Kr 4,3) – R 12e; **9.** (V. st.pr.Kr.) glavar obitelji laika potpisnika «povelje o vjernosti Bogu»* potpisanu u Jeruzalemu* nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* i nakon dovršetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr. koju je

predvodio Nehemija*; možda se na popisu ne radi osobno o Ahiji, nego o njemu kao o glavaru obitelji potpisnika (Neh 10,27);

Ahiman *hebr.* (moj brat je dar), (XI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, vjerojatno iz loze Kehata, sin Korea*, vratar kojeg je postavio kralj David* kad je građanski i vojno uređivao državu (1 Ljet 9,17); njegovi sinovi bili su povratnici iz babilonskoga sužanjstva* 538. g.pr.kr. s prvom grupom vođenom Šešbasarom i bili u Jeruzalemu* postavljeni kao vratari Hrama* (Ezr 2,2; Neh 7,45) – R 3a;

Ahimas *hebr.* (moj brat srdžbe), 1. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze svećenika Elija, sin Sadoka*, brat Jeriše* ili Jeruše, veliki svećenik*; u vrijeme pobune Davidovog sina Abšaloma*, uhodio je Abšaloma i vijesti prenosio Davidu, riskirajući vlastiti život: kad je Abšalom bio u Jeruzalemu*, a David* u bijegu, Sadok i Ebjatar* poslali su Ahimasa i Jonatana*, Ebjatarovog sina, neka potajno odu iz Jeruzalema i jave Davidu da brzo prijeđe rijeku Jordan*; Ahimas i Jonatan bili su kod Rogelskoga izvora kad je za njih saznao Abšalom, pa su se sakrili u Bahurimu* u nekom zdencu; kad je opasnost prošla, otišli su do Davida i prenijeli mu poruku; kad je poslije u Efrajimovj šumi vojskovođa Joab* ubio Abšaloma protiv Davidove želje, vijest je Davidu donio Ahimas i neki Etiopljanin (2 Sam 15,27; 17,15-21; 18,7-23; 1 Ljet 5,35; 15,27) – R 3a3; ljetopisac tu lozu iz koje je Ahimas razvija do Josadaka*, kojeg je babilonski kralj Nebukadnezar II.* odveo u babilonsko sužanjstvo*; 2. (X. st.pr.Kr.) iz **Naftalijevog plemena***, 1 od 12 namjesnika kralja Salomona* i muž Salomonove kćeri Bosmate*; on je 1 mjesec u godini opskrbljivao dvor svim potrebitim; za svaki mjesec bio je određen drugi namjesnik (1 Kr 4,15) – R 12e;

Ahimasak (XVI./XV. st.pr.Kr.) sin **Dana***, otac Oholiaba* – graditelja Svetišta (Br 31,6; Izl 38,23) – R 2a; 5;

Ahimelek v. Ahija*;

Amihud *hebr.* (moj rođak je uzvišen), 1. (XIV. st.pr.Kr.) iz **Efrajimovog plemena***, iz loze Rešefa, sin Ladana, otac Elišama*; iz njegove loze potječe Jošua*, koji je naslijedio Mojsija* i s Kalebom ušao u Obećanu zemlju* (Br 1,10; 2,16.18; 1 Ljet 7,26.27; Izl 33,11) – R 2a; 13; 13a; 2. (V./IV. st.pr.Kr.) možda iz **Judinog plemena***, iz loze Peresa, iz obitelji Banija, sin Omrija*, otac Utaja s kojim ljetopisac završava tu granu; obitelj Banija navodi kao obitelj u Jeruzalemu* prije babilonskoga sužanjstva*; međutim, to poglavlje 9 Knjige Ljetopisa* nahahnuto je popisom ponovnoga naseljavanja Jeruzalema u Knjizi Nehemije*, s određenim razlikama koje se možda odnose na stanje u još kasnije vrijeme; cijelo to poglavlje izgleda kao dodatak (2 Ljet 9,4) – R 17a; Nehemija Amihudovog strica Zakura* navodi kao dobrovoljnoga graditelja na obnovi jeruzalemskoga Hrama* (Neh 3,2);

Ahinadab *hebr.* (moj brat je plemenit), (X. st.pr.Kr.) sin Ido, 1 od 12 namjesnika kralja Salomona* u Izraelu, u Mahanajimu*; on je 1 mjesec u godini opskrbljivao dvor svim potrebitim; za svaki mjesec bio je određen drugi namjesnik (1 Kr 4,14) – R 12e;

Ahionama *hebr.* (moj brat je naklonost; prijatnost), 1. (XI. st.pr.Kr.) kćer Ahimasa, žena prvoga izraelskoga kralja Šaula*, majka Jonatana*, Išbaala*, Malki-Šua*, Abinadaba*, Merabe* i Mikale* (1 Sam 14,50; 1 Ljet 8,33) – R 15c; 2. (XI./X. st.pr.Kr.) **Jizreelka**, žena Davida*, majka njegovog prvog sina Amnona*, rođenog u Hebronu*; David je s njom i s drugom ženom

Abigajilom bio u filistejskom Gatu* kad je kao odmetnik bježao pred kraljem Šaulom; kralj Gata Akiš* je Davidu predao Siklag* na upravljanje; kad su Amalečani napali Siklag, vojnici su s Davidom i Akišom bili utaboreni u Afeku* pripremajući se za napad na Šaula; Amalečani su uništili Siklag, a stanovništvo Siklaga i Davidove žene, odveli u ropstvo; kad se David vratio u Siklag, krenuo je na Amalečane, pobjedio ih, izvršio herem* i oslobodio sve zarobljenike i svoje dvije žene (1 Sam 25,39-44; 27,8-12; 29,1-11; 30,1-5; 2 Sam 3,2; 1 Ljet 3,1) – R 12b;

Ahira *hebr.* (moj brat je zao), (XIII. st.pr.Kr.) iz **Naftalijevog plemena***, sin Enana, glavar obitelji; popis ne navodi iz loze kojega Naftalijevog sina potječe Ahirov otac Enan (Br 2,29; 7,28) – R 2a; 8; kad je Mojsije* završio izradu žrtvenika* i postavio ga u Prebivalište* sa svim propisanim priborom, Ahira je kao glavar obitelji Naftalijevaca za posvetu žrtvenika Bogu prinio: za žrtvu prinosnicu*: srebrnu zdjelu tešku 130 šekela* i srebrni kotlić od 70 šekela, napunjenih najboljim brašnom umiješanim s uljem; zlatnu posudu od 10 šekela napunjenu tamjanom; zatim za prinos žrtve paljenice*: po 1 junac, ovan i janje staro godinu dana; za žrtvu pričesnicu*: 2 vola, po 5 ovnova, kozlića i jednogodišnjih janjaca; Naftalijevo pleme bilo je za prinos na redu dvanaesti dan svečanosti (Br 7,78-83);

Ahiram *hebr.* (moj brat je uzvišen), (XVII. st.pr.Kr.), ili **Ahrab(a)** *hebr.* (sljedeći brat), ili **Ahrib**, sin **Benjamina***, unuk Jakova* i Rahele* (Post 46,21; Br 26,38-39.40) – R 2a; 15; ljetopisac ga navodi kao brata Bele, Ašbela, Nohe i Rafe* (1 Ljet 8,1); vrijeme ljetopiševog popisa ne može se odrediti;

Ahišahar *hebr.* (moj brat je zora), (XVI./ XV. st.pr.Kr.) sin Jediaela*, unuk

Benjamina*; ljetopisac se koristio različitim izvorima, pa se taj popis razlikuje od onih u Knjizi Brojeva*, u kojima ne razvija tu granu (1 Ljet 7,6.10; Br 1; 26) – R 15;

Ahišar *hebr.* (moj brat je pjevao), (X. st.pr.Kr.) upravitelj dvora kralja Salomona*; upravitelj dvora bio je po dužnosti kao i vezir na istočnjačkim dvorovima (1 Kr 4,6) – R 12e; autor popisa ne navodi iz kojega plemena Ahišar potječe;

Ahitofel *hebr.* (moj brat je lud), (XI./X. st.pr.Kr.) iz Gilona, otac Eliama*, djed Batšebe*, pouzdani savjetnik kralja Davida*, koji se kasnije u pobuni pridružio Davidu sinu Abšalomu* protiv Davida, i bio među ljudima koji su s Abšalomom prinijeli žrtve Bogu u Hebronu*, što je bio jasan znak urote; David je molio Boga neka Ahitofelovi savjeti ne budu mudri, nego upravo suprotni onome kako je moralo biti dobro; Ahitofel je savjetovao Abšaloma neka uđe u šator Davidovih inoča koje je David ostavio u Jeruzalemu* kad je bježao od Abšaloma; ulazak u očev harem značilo je pravo nasljedstva; Ahitofel je tražio od Abšaloma dozvolu za skupljanje ljudi kako bi krenuo na Davida; međutim, Abšalom je želio čuti savjet i Hušaja*, «jer Gospodin bijaše odlučio da se osujetiti izvrsna Ahitofelova osnova, kako bi navukao nesreću na Abšaloma.»; Hušaj se nije složio s Ahitofelom, a Abšalom je poslušao Hušaja; kad je David sa svojim ljudima pobjegao pred Abšalomom prešavši rijeku Jordan*, Ahitofel je odjahao u svoj rodni grad Gilon i objesio se u svojoj kući; to je jedini slučaj samoubojstva spomenut u SZ-u, osim onih gdje se neki ratnik ubio kako ne bi pao u ruke neprijatelja; Ahitofela su pokopali u očev grob (2 Sam 15,10-12.31.34.; 16,20 -17,14.23); Ahitofela su kao Davidovi savjetnici nasli-

jedili Jojada* i Ebjatar* (1 Ljet 27,33-34) – R 12c;

Ahitot v. Mahat*;

Ahitub *hebr.* (otac dobre), 1. iz **Benjaminovog plemena***, sin Šaharajima* i Hušime*, brat Elpaala*, Šešaka* i Jerohama*; vrijeme nastanka toga popisa, ni iz koje Benjaminove grane potječe otac Šaharajim, ne može se odrediti; ljetopisac ne navodi Ahitubovu djecu (1 Ljet 8,8-11) – R 15a; 2. (XI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Kehata, stariji sin Pinhasa*, otac Ahija* ili Ahimeleka, djed Ebjatara, pradjed Jonatana, s kojim pisac Knjige o Samuelu* završava rodoslovlje Ahituba, svećenik* u Šilu* (1 Sam 14,3) – R 3a; 3a3; 3. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Kehata, iz grane Pinhasovog sina Abišua, sin Amarje* ili Jotama, otac Sadoka*, svećenik u svetištu u Šilu u vrijeme prvoga izraelskoga kralja Šaula* (2 Sam 15,23-29.37; 17,14-16; 1 Kr 4,2; 2 Kr 15,33-34; 1 Ljet 5,33; 6,37; 2 Ljet 27,1; Ezr 7,3) – R 3a3; ljetopisac tu granu razvija do Josadaka* kojeg je Nebukadnezar II. odveo u babilonsko sužanjstvo*, a nastavlja Ezra* i Nehemija* nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva; 4. (VIII. st.pr.Kr.) prema vrlo nejasnom rodoslovlju Knjige Ljetopisa i Ezre*, iz **Levijevog plemena**, iz loze Kehata, djed Šaluma*, pradjed Hilcija*; možda se radi o istoj osobi kao točka 2 (1 Ljet 5,37; Ezr 7,1-2) – R 3a3;

Ahjan (XV. st.pr.Kr.) sin Šemide*, unuk Manašea* (1 Ljet 7,19) – R 13a; ljetopisac je popis radio iz različitih izvora;

Ahjo *hebr.* (Gospodin je moj brat), 1. (XII./XI. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Bele, sin Gideona* i Maake* (1 Ljet 8,30.31; 9,36.37) – R 15b; 2. (X. st.pr.Kr.) sin Abinadaba*, brat Uze*, iz Baal Ju-

de* (staro ime za Kirjat Jearim*), koji je s bratom Uzom bio u pratnji kod kola kad je kralj David* došao po Kovčeg saveza* da ga otpremi u Jeruzalem; Uza je poginuo kod Nakanova gumna jer je pridržao Kovčeg da ne padne s kola, što – prema Božjoj naredbi, nije smio napraviti; to je mjesto David, zbog žalosti za Uzom, prozvao **Peres Uza** (perec: prodor) (2 Sam 6,1-8);

Ahlaj *hebr.* (o, zar ne!), (XI. st.pr.Kr.), ili **Ahilaj**, iz **Judinog plemena***, iz loze Jerahmela, sin Šešana*, brat sestre koju je otac oženio za Egipćanina Jarhija*, otac Zabada*, jednoga od junaka kralja Davida* (1 Ljet 2,31) – R 12;

Ahraba v. Ahiram;

Ahrib v. Ahiram;

Ahud (XVI./XV. st.pr.Kr.) sin Jediae-la*, unuk **Benjamina***; ljetopisac se koristio različitim izvorima, pa se taj popis razlikuje od onih u Knjizi Brojeva*, u kojima ne razvija tu granu (1 Ljet 7,6.10; Br 1; 26) – R 15;

Ahumaj *hebr.* (brat od voda), (XII. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Kaleba i Efrate, sin Jahata*; od Ahumaja i brata Lahada potječu Soratski rodovi (1 Ljet 4,1-2) – R 12a;

Ahuzam *hebr.* (posjed), (XIV. st.pr.Kr.) iz južnoga **Judinog plemena***, iz loze Peresa, sin Ašhura* i Naare (1 Ljet 4,6-7) – R 12;

Ahzaj *hebr.* (moj zaštitnik), (IX./VIII. st.pr. Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Elijevog sina Imera, sin Mešilemota*, otac Azarela (Neh 11,13-14) – R 3a3;

Aj *hebr.* (ruševina), kraljevski grad-država Kanaana* ranoga brončanog doba, površine oko 2,5 ha, koji se nalazio oko 16

km sjeverno od Jeruzalema*, danas možda ruševina **et-Tell** (arap. humak, brežuljak); **arheološkim iskapanjima** nisu pronađene ruševine grada koje bi se mogle datirati između 2300. i 1200. g.pr.Kr., pa se pretpostavlja kako je grad u to vrijeme bio napušten; iz ranoga željeznog doba iskapanjem je pronađen veliki spremnik vode, blokovi kuća, iskopane su uličice i javne građevine; na njegovim starim utvrđenjima održavala se jedna od prvih bitaka Izraelaca* u Obećanoj zemlji* protiv Kanaanaca pod vodstvom Jošue*. Jošua je osvojio Jerihon* i morao je nad gradom, prema Božjem napatku, izvršiti herem*; jedan od Jošuinih vojnika, Akan*, nije poslušao zapovijed herema i uzeo je srebro, zlato i lijepi plašt; Jošua je poslao izvidnice u Aj i napao grad, ali vojska Aja pobijedila je Izraelce i tjerala do svojih vrata u Šebarimu te ih pobila (Jš 7,1-5); Jošua je morao izvršiti propisanu kaznu nad Akanom zbog nepoštivanja zapovijedi herema: Akana, njegovu obitelj i imanje kamenovali su u dolini Akor* (Jš 6-26); Jošua je potom opet skupio svoje vojnike, postavio zasjedu između Betela* i Aja (Jš 8,9-12); Ajani su krenuli na Izraelce prema Arabi* (Jš 8,13-14) i ostavili prazan grad; Izraelci su opkolili Aj (Jš 8,22) i pobili sve osim kralja Aja (Jš 8,23); grad su spalili, a stoku i plijen mogli su zadržati jer im je to Bog dozvolio (Jš 8,28); kralj Aja bio je obješen i kad je zašlo Sunce, Izraelci su ga skinuli i bacili pred gradska vrata, te na njegovo truplo nabacali kamenje (Jš 8,29); nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* u V. st.pr.Kr., Aj su naselili Izraelci iz **Benjaminovog plemena*** (Neh 11,31); neki smatraju kako je biblijski izvještaj o ta 2 Jošua napada na Aj tek priča nastala u narodu kako bi se objasnilo postojanje ruševina velikih zidina, drugi vjeruju kako je lokalitet Aja zapravo negdje drugdje, a

treći pretpostavljaju da te drevne utvrde nisu bile strateška uporišta, već skloništa gdje su se ljudi iz blizine mogli skloniti; jedini jasan zapis o Izraelovu osvajanju Kanaan jest navedeni zapis u starozavjetnoj Knjizi Jošue*, za koji je arheologija dala podatke što se mogu povezati s tim opisom, iako se ne može potpunom sigurnošću tvrditi da se oni doista mogu povezati; iskapanja u Aju vodio je J. Marquet – Krause 1933.-1935. i J. A. Callaway od 1964.-1972.;

Aja *hebr.* (sokol), (XVII. st.pr.Kr.) sin Sibeona, unuk Seira Horijca*; popis je rađen nakon što je Ezav*, tj. Edom, potisnuo Horijce* iz njihove zemlje Seir* (Post 36,24; 1 Ljet 1,40; Pnz 2,12.22) – R 1b;

Ajalon *hebr.* (polje jelenova), grad Amorejca* što je izborom kocke Jošua* u baštinu dao **Danovom plemenu***, ali ovi ga dali levitima* iz roda Kehatovaca*; ljetopisac navodi da je grad pripadao **Efrajimovom plemenu*** i oni su ga dali levitima kao grad utočište*; u Ajalonu bio je pokopan Elon*, tzc. «mali sudac» u Izraelu; Salomonov nadstojnik nad Ajalomom zadužen za opskrbu dvora jedan mjesec u godini bio je sin Dekera (1 Kr 4,9) – R 12e; u X. st.pr.Kr. utvrdio ga je prvi judejski kralj Roboam*, Salomonov sin, i ondje držao zalihe hrane i oružja (Jš 19,40-48; 21,24; Suci 12,12; 1 Ljet 6,53; 2 Ljet 11,10); Ajalon su s okolnim selima zauzeli i naselili Filistejci* u VIII. st.pr.Kr. za vladavine judejskog kralja Ahaza*, budući je «Gospodin... počeo ponižavati Judejce ....., jer je Ahaz razuzdao Judejce i teško se iznevjerio Gospodinu» (2 Ljet 28,17-19);

Ajalon dol dolina kojom je prolazio važan trgovački put, blizu grada Ajalona*; u toj je dolini Jošua* potukao Amorejce u poznatoj bitci kad je «stalo Sunce»: «Onoga dana kad Gospodin predade Amorejce sinovima Izraelovim, obrati se Jošua Gos-

podinu i poviče pred Izraelcima: `Stani, Sunce, iznad Gibeona, i Mjeseče, iznad dola Ajalona! I stane Sunce, i zaustavi se Mjesec sve dok se nije narod osvetio neprijateljima svojim. ... I stade Sunce nasred neba i nije se nagnulo k zapadu gotovo cio dan! Nije bilo takva dana ni prije ni poslije da bi se Bog odazvao glasu čovječjem.» (Jš 10,12-14);

Ajin *hebr.* (izvor), područje što je Jošua* kockom u baštinu dodijelio **Šimunovom plemenu***, a nalazilo se između područja **Judinog plemena***, budući je dodijeljena baština Judinom plemenu bila prevelika (Jš 19,1.7-9);

Akad ili **Akkad** ili Agade područje i grad u Babiloniji*, kojeg je osnovao Nimrod*, prvi velmoža na zemlji, i to kao grad uporište uz Babilon*, Ered* i Kalne*, prvotno zvan sjevernim dijelom Mezopotamije*, naseljen Sumeranima*, grad sjeverozapadno od Babilona; u doba akadske dinastije (2414.-2233. g.pr.Kr.), prevladavali su semitski narodi; poslije su se vladari treće dinastije u Uru* nazivali «kraljevi Sumera i Akada»; u Akadu je bilo više gradova od kojih su najvažniji Sipar*, Babilon i Kiš*; grad Akad bio je prijestolnica **Sargona Velikog** (2414.-2358. g.pr.Kr.), imao je hram božice Ištar*; hram su obnavljali Hamurabi* i drugi vladari do propasti Novobabilonske države; spominje se samo u Knjizi Postanka* (Post 10,10);

Akadani sjeverni susjedi Sumerana* u Mezopotamiji u III. tisućljeću pr.Kr. (v. Akad*); od akadskog semitskog razvio se jezik Babilonaca* i Asiraca* (v. semitski jezici*) (Post 10,10);

Akan *hebr.* (mutivoda, oštroidan), 1. (XVII. st.pr.Kr.), ili **Jaakan** *hebr.* (dopusti mi pritisnuti), sin Esera*, unuk Seira Horij-

ca*, nećak Timne*, u drugom koljenu braćić Oholibame*; popis je rađen nakon što je Ezav, tj. Edom, osvojio zemlju Seir* (Post 36,27; 1 Ljet 1,42; Pnz 2,12.22) - R 1b; 2. (XIII. st.pr.Kr.), ili **Akar**, iz **Judinog plemena***, iz loze Zeraha, sin Karmija*, vojskovođa Jošue*; kad su Izraelci osvojili Jerihon*, Akan nije poslušao Božju zapovijed neka se poslije osvajanja u Jerihonu napravi herem*, te je sebi uzeo zlato, srebro i lijepi plašt; zbog njegovog su grijeha u prvom neuspjelom pokušaju osvajanja Aja* poginula «trideset i šest vojnika» (Aj su lukavstvom osvojili tek u drugom pokušaju); Akan je s obitelji bio zbog toga kamenovan u dolini Akor* (Jš 7,1-8.25-26; 1 Ljet 2,7) - R 2a; 12; prizor s Akanom izvorno je bio neovisan o zauzeću Jerihona i Aja; naime, Akan je bio Judejac, i ravnica Akorova bila je u Judeji*, daleko od Aja i Jerihona; ta je predaja iz Knjige Jošue* posebna, vjerojatno benjaminskoga podrijetla, budući se neprijateljski odnosi prema Judeji;

Akbor *hebr.* (miš), v. Baal*;

Akar v. Akan*; Hanan*; 2. (VIII./VII. st.pr.Kr.) otac Elnatana* (Jr 26,22); 3. (VII. st.pr.Kr.) dostojanstvenik na dvoru judejskog kralja Jošije*, kojeg je Jošija 622. g.pr.Kr. sa Šafanom, Hilkijom, Ahikamom i Asom poslao proročici Huldi* s Knjigom Zakona* pronađenom kod obnove jeruzalemskoga Hrama* (2 Kr 22,11-17; 2 Ljet 34,22);

Akiš (XI./X. st.pr.Kr.) sin Maoka, kralj filistejskoga grada Gata*; David* je dvaput bježao od prvoga izraelskog kralja Šaula* Akišu; prvi put nakon što je bio u svetišću u Nobu* kod svećenika Ahimeleka* koji mu je dao kruh i mač Golijata* kojeg je David ubio; međutim, David se uplašio da će ga Akiš ubiti, pa je izigravao umobolnu osobu, tako da ga je Akiš otjerao; nakon

toga, David je pobjegao u Adulam; kad se David drugi put sa svojim ženama Ahinoamom Jizreelkom i Abigajilom, naselio u Gatu, Akiš mu je dao Siklag*, misleći kako će David čuvati red u obližnjoj pustinji; David je Akišu nosio sav opljačkani plijen, pa je omilio Akišu; Akiš je Davida želio postaviti svojim «čuvarom zauvijek»; mislio je da je Izrael* omrznuo Davidu te da će mu David biti «sluga do vijeka»; kad se Akiš spremao napasti Izrael, utaborili su se kod Šunema, a Šaul u Gilboi; Filistejci su se zatim smjestili u Afeku, a Izraelci kod izvora u Jizreelu; Filistejci nisu željeli da i David bude s njima, pa se David morao sa svojim ljudima vratiti u Siklag; Akiš je rekao Davidu: «... ti si pošten, i meni bi bilo drago da me pratiš u pokretima moje vojske, jer nisam našao nikakva zla na tebi od onoga dana kad si došao k meni do današnjega dana.... Ti znaš da si mi drag kao Božji anđeo.... I nemoj gajiti u svom srcu nikakve mržnje, jer si mi mio.»; David je u filistejskoj zemlji ostao godinu dana i 4 mjeseca Filistejci su potukli Izraelce te ubili Šaula i njegove sinove Jonatana*, Abinadaba* i Malki-Šua* (1 Sam 21,9-16; 27-29);

Ako starozavjetni naziv na Ptolemaidu* (Suci 1,31);

Akor *hebr.* (nevolja), dolina iznad humka Kumran*, blizu Jerihona*, dio Judeje, na granici **Benjaminovog plemena***, čije je ime protumačeno s 'akar (donijeti nesreću); Akor se prevodi i kao «nesretna dolina» jer su na tom mjestu Izraelci kamenovali Akana* i njegovu obitelj, budući se ogriješio o Božju zabranu uzimanja ratnog plijena, odnosno izvršenja herema* nad osvojenim Jerihonom; naime, Akan si je od ratnoga plijena svojevolumno uzео srebro, zlatno i lijepi plašt; **akorska dolina** omogućuje pri-

stup u unutrašnjost zemlje; prorok Hošea* navodi da će ona postati vrata nade* otvarajući pristup u obnovljenu Svetu zemlju: «I vratit ću joj njene vinograde, i od Doline ću akorske učiniti vrata nade.», obećao je Bog (Jš 7,24.26; Hoš 2,17);

Aksa *hebr.* (grivna), (XIV. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Peresa, kćer Kaleba* i Maake (Jš 15,16-19; 1 Ljet 2,50) – R 12a; prema drugom rodoslovlju, Aksa je kćer Kelubaja ili Kaleba, ali unuka Kenižanina Jefuena, te sestra Mehira*, koja se udala za suca Otniela*, sina očevog brata Kenaza*; prema tom rodoslovlju, Aksa je s Otnielom imala sinove Hatata i Meonotaja, i po Meonotaju bila baka Ofre* (Suci 1,13; 1 Ljet 4,11-14) – R 12; njena obitelj živjela je u dolini Rukotvoraca, ili izvorno: Ge–Harašimu (Neh 11,35);

Akšaf *hebr.* (ja ću biti ushićen), grad što je Jošua* izborom kocke u baštinu dodijelio **Ašerovom plemenu*** (Jš 19, 25);

Akub *hebr.* (podmukao), 1. (XI. st.pr.Kr.) iz **Levijeovog plemena***, vjerojatno iz loze Kehata, sin Korea*, vratar kojeg je postavio kralj David* kad je građanski i vojno uređivao državu (1 Ljet 9,17); taj je popis vjerojatno dodatak; Ezra* i Nehemija* njegove sinove navode kao vratare koji su se 538./539. g.pr.Kr. s prvom grupom povratnika vratili iz babilonskoga sužanjstva* (Ezr 2,42; Neh 7,45); također, navedeni su kao vratari postavljeni u jeruzalemskome Hramu*, ukupno njih 172, nakon završetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr. (Neh 11,19) – R 3a; 2. (V. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze judejskog kralja Elijakima, sin Elijoenaja* (1 Ljet 3,21-24) – R 12g;

Akvila (I. st.) kršćanin židovskog podrijetla, prijatelj apostola Pavla*, rodом iz

Ponta*, muž Priscile*; on i žena došli su oko 49./50. u Korint*, jer su morali otići iz Rima, zbog progona Židova koje je provodio rimski car Klaudije; bili su kožari i izrađivači šatora kao i Pavao, pa je Pavao ostao neko vrijeme kod njih u Korintu i radio, kad je sa svojim učenicima Silom* i Timotejem* bio na svome drugomu misijskom putovanju (od oko 50.-52.); Akvila i Priscila otišli su s Pavlom u Efez*, podučili Apolona* Aleksandrija Božjoj Riječi i poslali ga u Ahaju*; oni su se kasnije vratili u Rim; u oba su se grada kršćani sastajali u kući Akvila i Priscile; Akvila se spominje najčešće nakon svoje žene iz čega se može zaključiti kako ju je on podupirao u kršćanskoj službi (Dj 18,1-3.18-26; Rim 16,3; 1 Kor 16,19; 2 Tim 4,19); u antičko su doba povremeno iz Rima i Carstva protjerivali neke članove religijskih kultova zato što su izazivali nered i bunili narod ili se bavili opasnim djelatnostima; Klaudijevo istjerivanje Židova iz Rima opisuju svjetovni antički pisci, npr. Svetonije; prema njegovim izvješćima, povod istjerivanju Židova iz Rima bili su stalni sukobi Židova i kršćana*, zbog toga što su kršćani propovijedali uskrsloga Krista*, Božjega Mesiju*; Klaudijev proglas o protjerivanju Židova kojeg spominje Luka* odnosi se na progon oko 49., što znači da su Akvila i Priscila stigli u Korint u isto vrijeme kad i Pavao (oko 49./50.) (v. Rimljanima poslanica*);

Akzib *hebr.* (prijevara, lukavstvo), grad u Dolini* što je Jošua* u baštinu dodijelio **Judinom plemenu***; prorok Mihej* izvješćuje da se Akzib nalazio na jugozapadu Judeje* u području Šefela*, i jedan je od 12 gradova kojima on u VIII. st.pr.Kr. u svojoj tužaljci naviješta nesreću (Jš 15,44; Mih 1,8-16);

Al – Halil v. Hebron*;

Alamelek *hebr.* (kraljev hrast), grad što je Jošua* izborom kocke u baštinu dodijelio **Ašerovom plemenu*** (Jš 19,26);

Alamet *hebr.* (potkivanje), (XVI. st.pr. Kr.) sin Bekera*, unuk **Benjamina***, poglavar obitelji; ljetopisac je koristio različite izvore, pa se taj popis razlikuje od onoga u Knjizi Brojeva*, koji ne razvija tu Bekerovu granu (1 Ljet 7,6-8; Br 1; 26) – R 15;

Aleksandar *grč.* (aleksein – braniti + aner; andros – čovjek; branitelj ljudi) ime nekoliko osoba u NZ-u (ne moraju biti sve različite): **1.** (I. st.) sin Šimuna Cirenca* koji je nosio Isusov križ, možda brat Rufa; on i Ruf bili su poznati rimskoj zajednici za koju je evanđelist Marko* napisao Evanđelje, a apostol Pavao Rufa naziva «izabranik u Gospodinu» (Dj 13,1-2; Mt 27,32; Mk 15,21; Rim 16,13); **2.** (I. st.) jedan od židovskih starješina u Jeruzalemu*; apostoli Petar* i Ivan* bili su zbog propovijedanja Evanđelja* zatvoreni u tamnicu i drugi dan izvedeni pred velike svećenike Anu*, Kajfu*, Ivana* i Aleksandra; svećenici su bili ozlovoljeni jer je narod masovno slušao propovijedi apostola i uzvjerovao u **Isusa Krista***; kad su svećenici vidjeli njihovu neustrašivost u obrani Isusovog nauka kako «nema pod nebom drugoga Imena dana ljudima po kojemu se možemo spasiti», i čovjeka koga su izlječili, zaključili su: «Ta učinili su očit znak, poznat svim Jeruzalemcima, ne možemo ga nijekati; ali da se još više ne razglasi u narod, zaprijetimo im da nikomu živom o tom Imenu više ne govore.»; Petar i Ivan su im odgovorili: «Sudite je li pred Bogom pravo slušati radije vas nego Boga. Mi doista ne možemo ne govoriti što vidjesmo i čusmo»; svećeničke starješine nisu mogli naći načina kazniti ih, pa su im opet zaprijetili i pustili ih budući je narod slavio Boga zbog viđenog izlječenja: «Jer čovjeku

na kom se dogodi čudo ozdravljenja bijaše više od četrdeset godina»; kad su otpušteni apostoli otišli svojoj braći u Kristu i ispriповјedili im što se dogodilo, nakon zajedničke molitve Bogu Ocu neka «pruži ruku Svoju da bude ozdravljenja, znamenja i čudesna po Imenu svetoga Sluge Tvoga Isusa», mjesto gdje su bili skupljeni se zatreslo i oni su se napunili Duha Svetoga* te nastavili smjelo navješćivati Riječ Božju (Dj 4,6-22); 3. (I. st.) kovač, Židov iz Efeza*, veliki protivnik propovijedanja Radosne vijesti; spominje ga Luka* (Dj 19,33-34) i Pavao u prvome pismu Timoteju* (1 Tim 1,20); Pavao u tom pismu navodi kako je Aleksandra i Himeneja* predao Sotoni «da nauče više ne huliti (Boga)», što znači da ih je privremeno isključio iz crkve dok ne nauče to što moraju naučiti; kad je Pavao bio u Efezu te kad su mu se zbog propovijedanja uskrsloga Krista suprotstavili štovatelji Artemide*, neki su iz svjetine poučili Aleksandra što neka radi i Židovi su ga gurali naprijed pred pobunjenu rajnu da održi obrambeni govor; ali u toj je nakani bio spriječen, pa je možda upravo zbog toga tražio priliku da se osveti Pavlu zbog poniženja koje je doživio pred ljudima; pobunu je u Efezu, naime, potaknuo srebrnar Demetrije*, bojeći se kako će narod nakon propovijedanja apostola Pavla da nema bogova izrađenih rukom, prestati kupovati male hramiće i kipiće efeške božice Artemide i tako osujetiti dobar i unosan posao (Dj 19,33-34; 1 Tim 1,20); Pavao je upozorio Timoteja na Aleksandra: «Aleksandar kovač nanio mi je mnogo zla. Uzvratilo mu Gospodin po njegovim djelima. Njega se ti čuvaj jer se veoma usprotivio našim riječima» (2 Tim 4,14-15);

Aleksandrija arap. (El Iskandariya), grad u Egiptu*, kojeg je 331. g.pr.Kr. osno-

vao Aleksandar Veliki; za Ptolemejevića* postaje prijestolnicom Egipta i središte grčke znanosti i kulture; u njoj se nalazila najveća knjižnica Staroga vijeka; matična biblioteka bila je u kraljevskoj palači, a njen odjel u Serapejonu; prema nekim izvorima imala je 500.000 - 700.000 svitaka, a njome su upravljali najistaknutiji učeni ljudi; kataloški popis knjiga izradio je **Kalimah**; knjižnica je u kraljevskoj palači izgorjela 47. g.pr.Kr., a odjel u Serapejonu stradao 391.; u Aleksandriji je postojala i aleksandrijska škola, koja je u tumačenju Biblije* imala alegorijski pristup; budući je u Aleksandriji bila i jaka židovska zajednica, SZ preveden je na grčki jezik i nazvan **Septuaginta***; grad je bio kamenim nasipom povezan s otokom Farosom, na kojem je Sostrat iz Knida oko 280. g.pr.Kr. izgradio najstariji poznati svjetionik visok oko 100 m, jedno je 7 svjetskih čuda; Apolon* rodom iz Aleksandrije, postao je važan učitelj u prvoj kršćanskoj Crkvi, kojeg su podučili Akvila* i Priscila* (Dj 6,9; 18,24; 27,6; 28,11); pod Rimljanima, Aleksandrija je bila najveća svjetska luka s oko pola milijuna stanovnika; po dolasku Arapa 642. i nakon podizanja Kaira, počela je propadati; grad se ponovno počeo graditi za vladanja Mehmeda Alije (1805.-1849.), koji je izgradio kanal Mahmudya i tako povezao Aleksandriju s Nilom;

aleluja *hebr.* (hallelujah), 1. (hvalite Gospodina, hvalite Boga), kratak pobožni zaziv sinagoškog bogoštovlja što je prešao u kršćanstvo*, u SZ-u, radostan uzvik u psalmima* (Ps 111,1; 113,1...), te u novozavjetnoj Knjizi Otkrivenja* (Otk 19,1.3.4.6); tako, psalmist kliče: «Aleluja! Slavite Boga...», a Ivan* u svome eshatološkom viđenju pada Babilona* - Bludnice*, čuje «... kao jak glas silnoga mnoštva na nebu: 'Aleluja!' Spase-

nje i slava i moć Bogu našem!... 'Aleluja!' Dim njezin suklja u vijekove vjekova!... .I začuh kao glas silna mnoštva i kao šum voda mnogih i kao prasak gromova silnih: 'Aleluja!' Zakraljeva Gospod. Bog naš Svevladar!...'; zaziv aleluja ponavlja se kao pripjev u himnama i molitvama*; u gregorijanskom koralu napjev aleluja spada među najbogatije i najljepše melodije; 2. kip Isusa Krista* s uzdignutom desnom rukom i zastavom u ljevici, simbol Uskrsa; 3. prenes. radost, zanosno veselje uopće;

Alemet *hebr.* (pokrivanje), (IX. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze prvoga izraelskog kralja Šaula* i Ahioname, sin Joade*; za taj ljetopišćev popis nema usporednica u Bibliji, a ljetopisac ga razvija vjerojatno do babilonskoga sužanjstva* u VI. st. (I Ljet 8, 36; 9,42) – R 15c;

Alemet v. grad utočište*;

Alepo *lat.* (Beroea), grad u Siriji sjeverno od Eble*, nastao vjerojatno u rano brončano doba; na putu iz Kanaana* u Haran*, Jakov* je dvaput posjetio Alep (Post 28 – 29); u vojnim pohodima, faraon Tutmosis I., odnosno Amenofis II., koje je poduzeo zbog smirivanja Kanaana (1450.-1425. g.pr. Kr.), došao je do Alepa; asirski kralj Tiglat Pileser III.* je od 722.-716. g.pr.Kr. Izraelce preko Alepa iselio u Mediju*;

alfa i omega prvo i posljednje slovo grčkog alfabeta; smatralo se da je u njima ključ svijeta, i da je svijet potpuno zatvoren između te dvije krajnosti; Ivan* u Otkrivenju* pripisuje ta 2 slova «**Isusu Kristu***, vjernom svjedoku, Prvorodencu od mrtvih i vladaru zemaljskih kraljeva.... Ja sam Alfa i Omega, kaže Gospodin Bog, koji jest, koji bijaše i koji će doći, Svemogući»; «Ja sam Prvi i Posljednji, i Živi! Mrtav bijah, a evo živim u vijekove vjekova te imam klju-

čeve Smrti, i Podzemlja!»; crkvi u Efezu*, Krist poručuje: «Ovo govori Prvi i Posljednji, Onaj koji bijaše mrtav i oživje!»; Ivan Otkrivenje završava Isusovim riječima: «Ja sam Alfa i Omega, Prvi i Posljednji, Početak i Svršetak!»; prorok Izaija* za Boga kaže: «Onaj koji od iskona zove naraštaje, Ja, Gospodin, koji sam Prvi i bit ću ovaj isti s posljednjima!» i «Ovako govori kralj Izraelov i Otkupitelj njegov, Gospodin nad Vojskama: Ja sam Prvi i Ja sam Posljednji: osim Mene nema Boga.» (Otk 1,5-8.17-18; 2,8; 22,13; Iz 41,4; 44,6); **nebiblijsko gledište**: alfa i omega simboliziraju sve znanje, sve biće, sav prostor i sve vrijeme; Pierre Teilhard de Chardin upotrijebio je ta dva grčka slova za svoju teoriju o novom razvitku što teži uspostavljanju razumnoga, misaonog čovjeka (noosfera) postupnim oduhovljenjem bića i svijesti; završetak tog razvitka simbolizira omega, kojoj se utječu sve svijesti, a ljudsko bi bilo, na neki način, pobožanstveno u Kristu;

alfabet (od prvih grčkih slova alfa i beta), grčka abeceda, bukvice, pismenica; **arheologija** omogućava otkrivanje podosta primjera alfabeta u njegovu najranijem razvojnem obliku; pretpostavlja se da je neki pisar u Kanaanu* zaključio kako se jezik može ispisivati i bez mnogih znakova, tj. hijeroglifa, kojima su se služili stari Egipćani* i Babilonci*; za svaki suglasnik nacrtao je jedan znak (znakovi su služili samo za glasove, a nikad kao slikovni znakovi); budući nije bilo posebnih znakova za samoglasnike, i danas znanstvenici imaju poteškoće u čitanju hebrejskog i arapskog pisma; primjeri najranijeg alfabeta pronađeni su u Izraelu*; to su kratka, vjerojatno muška imena ispisana na keramici, kamenu i kovini; najbolji primjerci iz ranog razdoblja alfabeta datiraju iz **oko 1500. g.pr.Kr.**, pro-

nađeni u egipatskim rudnicima dragoga kamenja (tirkiza) na sjeverozapadu Sinaja*: to su bile molitve kanaanskih rudara urezane u stijene i kamenje; pisari su, nažalost, obično pisali na papirusu, koji istrune zbog vlage, pa je teško pratiti postupni razvitak; pisari školovani u Ugaritu* sastavili su alfabet od **30 slova** u sklopu klinastog pisma* i služili se njime pri pisanju svojim jezikom; **do 1000. g.pr.Kr.** alfabet se čvrsto ustalio; u Siriji* i Kanaanu usvojili su ga tek naseljeni Aramejci*, Izraelci, Moapci* i Edomci*; ubrzo su ga Grci preuzeli od Feničana*, prilagodili ga svojem grčkom jeziku i usavršavali, osobito primjenom posebnih znakova za samoglasnike; aramejska plemena koja su se proširila iz Sirije po Asiriji i Babiloniji, i mnoga plemena koja su asirski kraljevi raselili u sužanjstvo, ponijela su sobom svoj oblik pisma; usvojili su ga i prognani Izraelci i proširili Jeruzalemom; arapska plemena (Nabatejci*) također su ga preuzela, pa je suvremeno arapsko pismo nastalo iz pisma koje su oni razvili;

almah *hebr.* (djeвица), naziv za djevojku dozrelu za udaju; za djevicu hebrejski jezik ima riječ **betulah**; u grčkom prijevodu SZ-a Septuaginti, premda grčki jezik za djevojku ima posebnu riječ **neanis**, u Knjizi Izlaska* **almah** se prevodi s **parthenos** (djeвица) (Izl 7,15), što svjedoči kako su stari Izraelci, ili barem grčki prevoditelji u III. st.pr.Kr., **almah** shvaćali u značenju riječi djeвица; tako je shvaća i evanđelist Matej* kad je primjenjuje na Mariju*, majku Isusa Krista* (Mt 1,23);

Almodad *hebr.* (Bog je prijatelj), iz loze Noinog sina Šema, sin Joktana*; on i njegova braća nastavali su brdovita područja od Meše do Sefara (Post 10,25-30; 1 Ljet 1,20-23) - R 1;

Almom grad što je izborom kocke Jošua* u baštinu predao **Benjaminovu plemenu***, a oni ga dali levitima* iz roda Kehatovaca* (Jš 18,11-28; 21,18);

Almon Diblatajim *hebr.* (skrivanje dva-ju kotača), v. Hor* i Dibon Gad*;

Alon *hebr.* (hrast), (IX. st.pr.Kr.) iz **Šimunovog plemena***, iz loze Šemaja, sin Jedaja*, otac Šifija, djed Ziza, koji je bio poglavar obitelji Šimunovaca, što su živjele u Gedoru*, odnosno u Geraru prema Septuaginti (v. Jamlek*); ta su područja inače bila dodijeljena u baštinu **Judinom plemenu***, no za vladavine kralja Davida* došlo je do sjedinjenja Judinog i Šimunovog plemena; budući je taj popis ljetopisac radio iz vlastitih izvora, ne može se odrediti kad je nastao niti pak iz loze kojega Šimunovog sina potječe Šemaja, s kojim ljetopisac počinje to rodoslovlje (1 Ljet 4,37) - R 9a;

Alvan *hebr.* (visok), (XVII. st.pr.Kr.) sin Šobala*, unuk Seira Horijca*, nećak Timne*, u drugom koljenu bratić Oholibame*; popis je rađen nakon što je Ezav*, tj. Edom, potisnuo Horijce* iz njihove zemlje Seir* (Post 36,23; 1 Ljet 1,40; Pnz 2,12.22) - R 1a; možda je to **Alva** kojeg Knjiga Postanka* navodi kao edomskoga kneza na području Seira, nakon smrti Hadada*, zadnjega, osmoga kralja Seira (Post 36,40; 1 Ljet 1,51) -R 1b;

ama starozavjetna mjera za dužinu: lakat, 45 cm; starija mjera 52,5 cm;

Amad *hebr.* (izdržljiv, otporan), grad što je Jošua* izborom kocke u baštinu dodijelio **Ašerovom plemenu*** (Jš 19,26);

Amalek *hebr.* (stanovnik u dolini), (XVII./XVI. st.pr.Kr.) iz loze Abrahamovog sina Izaaka, sin Elifaza* i inoče Timne, unuk Ezava i Ade, (Post 36,11-12.16; 1 Ljet 1,34) - R 2;

Amalečani drevni narod, prvo spomenut kao **Amalek***, sin Elifaza* (Post 36,12.16; Br 24,20); Amalečani su povezani s Refidimom, posljednjim taborom što su podigli Izraelci pred Sinajskom pustinjom kad ih je Mojsije* vodio iz egipatskoga ropstva u Kanaan*; no Amalečani su obitavali sjevernije, u Negebu* i u brdima Seira* (Post 14,7; Br 13,29), gdje je bila smještena i Horma* (Br 14,39-34); u vrijeme Sudaca*, Amalečani su se pridružili midjanskim pljačkašima; njihovoga kralja Agaga* uhvatio je prvi izraelski kralj Šaul*, potukao Amalečane i gonio od Havile* do Šura*, a Agaga pogubio u Gilgalu* (1 Sam 15,7,32-34); Amalečani su se bezuspješno borili s kraljem Davidom*; (1 Ljet 4,43; Ps 83,8); poslije ih biblijski pisci ne spominju;

Amam *hebr.* (njihova majka), naselje na južnoj strani Edoma* što je Jošua* predao u baštinu **Judinom plemenu*** (Jš 15,26);

Amana *hebr.* (potpora), dio Antilibanona gdje izvire rijeka Amana (danas **Barada**), koja protječe kroz Damask* (Pj 4,8);

Amarja *hebr.* (Bog govori), **1.** (XIV./XIII. st.pr.Kr.) iz **Levijeovog plemena***, sin Hebrona*, unuk Kehata* (1 Ljet 23,19) – R 3a; rod Amarje ždrijebom je u red levita* odredio kralj David* prema popisu Nantanela*, kad je građanski i vojno uređivao državu (1 Ljet 24,23); **2.** (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Levijeovog plemena**, iz loze Elijevog sina Pinhasa, sin Merajota*, otac Ahituba*, djed Sadoka* (1 Ljet 5,33; 6,37; Ezr 7,3) – R 3a3; ljetopisac tu lozu razvija do Josadaka*, kojeg je Nebukadnezar II.* odveo u babilonsko sužanjstvo*, a nastavlja Ezra* i Nehemija* nakon povratka iz sužanjstva; **3.** v. Jotam; **4.** (VIII./VII. st.pr.Kr.) iz **Levijeovog plemena**, levit* kojega je, uz levite Ednu*, Ješuu*, Šemaju*, Minjamina* i Šekaniju* postavio judejski kralj Ezekije*

«da savjesno dijele» onima koji su obavljali poslove u jeruzalemskome Hramu*; nadstojnik im je bio Kore* (2 Ljet 31,15-16); **5.** (V. st.pr.Kr.) sin Zakaja*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* s Ezrom* 459. g.pr.Kr.; Amarja se s braćom navodi na popisu prijestupnika jer je bio oženjen tuđinom; zbog obnove Saveza s Bogom što je potaknuo Ezra, Amarja i njegova braća otpustili su svoje žene tuđinke i djecu koju su imali s njima (Ezr 10,40-42.44) – R 17; **6.** (VI. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz obitelji Faresa*, sin Šefatja, otac Zaharije; obitelj Faresa Nehemija* navodi kao obitelj koja je ždrijebom bila određena za naseljavanje Jeruzalema nakon završetka jeruzalemskoga zida*, u listopadu 445. g.pr.Kr. (Neh 11,4-5) – R 12h; **7.** (V. st.pr.Kr.) iz **Levijeovog plemena**, svećenik, potpisnik «povelje o vjernosti Bogu»* nakon završetka obnove jeruzalemskoga zida, no imena potpisnika plod su autorove domišljatosti (Neh 10,1.4) – R 3d;

Amasa 1. (VIII. st.pr.Kr.) iz **Efrajimovog plemena***, sin Hadlaja, iz Samarije*, poglavar; kad su Izraelci u Samariju doveli zarobljene Judejce iz rata s judejskim kraljem Ahazom*, prorok Oded* upozorio ih je neka Judejce vrate kućama kako gnjev Božji ne bi stigao Izraelce (v. Dan gnjeva Božjega*); Amasa je bio uz one koji su poslušali Božjeg proroka; Izraelci su nahranjene i obučene Judejce na magarcima vratili do Jerihona* (2 Ljet 28,9-15); **2.** (X. st.pr.Kr.) po majci iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, sin «nekog čovjeka po imenu Jitre, Jišmaelovca» i Abigajile*, unuk Jišaja*, nećak kralja Davida*, koga je Davidov sin Abšalom* odabrao za vođenje odmetničke vojske u vrijeme njegove pobune protiv oca Davida; nakon poraza Abšalomove vojske i njegove smrti (Abšaloma je ubio vojskovo-

đa Joab*), David Amasi oprašta nevjernost i postavlja za vođu svoje vojske umjesto Joaba; iz osвете ga je mačem ubio Joab kod Gibeona*, kad se po Davidovom nalogu radio popis pučanstva; njegovo je truplo neki Joabov čovjek bacio u polje; Amasa je, zapravo, rođak Joaba, kao i rođak Abšaloma, pa je i Joab Davidov nećak (2 Sam 17,25; 20,8-13; 1 Ljet 2,17; 1 Kr 2,5) – R 12; 12c; 3. v. Amasaj*;

Amasaj *hebr.* (mučan, tegoban), ili *Amasa* *hebr.* (teret), 1. (IX./VIII. st.pr.Kr.) prema vrlo nejasnom ljetopišćevom popisu, iz **Levijevog plemena***, iz loze Kehatovog sina Jishara, sin Elkanē*, unuk Joela iz loze Tahaka*, koji se spominje samo u tome jednom popisu (1 Ljet 6,20-21) – R 3a1; prema tom popisu, Amasaj je otac Mahata* ili Ahitota, levita* kojeg je iz loze Kehatovaca postavio judejski kralj Ezekija*, a prema drugom rodoslovlju, on je brat Mahata i Ebjasara* (1 Ljet 6,10) – R 3a2; to se rodoslovlje razlikuje od prvoga u istom poglavlju (1 Ljet 6,1), te od onih u Knjizi Izlaska* i Brojeva*; 2. (XI./X. st.pr.Kr.), ili Amasaja, iz **Judinog plemena***, vojvoda koji je među prvima došao Davidu dati podršku dok je David bio u Siklagu* bježeći pred prvim izraelskim kraljem Saulom (1 Ljet 12,19); ljetopisac ne navodi iz loze kojega Judinog sina Amasaja potječe; 3. (XI./X. st.pr.kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Kehata, svećenik* koji je trubio pred Kovčegom saveza* u Svetišću*; postavio ga je kralj David kad je vojno i građanski uređivao državu (1 Ljet 15,24); 4. (VII./VI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Elijevog sina Imera*, sin Azarela, otac Hagedolima, djed svećenika Hananija* i Zabadja* ždrijebom određenoga za naseljavanje Jeruzalema* nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* i nakon završetka jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.

Kr. čiju je obnovu vodio Nehemija*, pradjed Bakura (Ezr 3,37-38; 10,20; Neh 3,20; 7,40-41; 11,13-14) – R 3a3;

Amasija (VI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Elijevog sina Malkija, sin Zaharija*, pradjed svećenika Adaja*, glavar obitelji naseljenih u Jeruzalemu* nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* i nakon završetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr. koju je vodio Nehemija* (Neh 11,12-13) – R 3a3;

Amasis II. (VI. st.pr.Kr.) egipatski faraon XXVI. dinastije, vladao od 570.-526. g.pr.Kr.; preuredio je vojsku i mornaricu, osvojio Cipar*, sklopio savez sa Spartom, Lidijom i Babilonijom protiv Perzije*; pohod na Egipat što u proročanstvu opisuje prorok Jeremija*, zbio se u vrijeme njegova vladanja, 568./567. g.pr.Kr.; za njegova vladanja, Egipat je trgovao s Grčkom; tako se snažno razvila grčka trgovačka kolonija Naukratis u delti Nila* (Jr 46,13-28);

Amasja *hebr.* (Gospodin je snaga), 1. (XI-II./XII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Merarijevog sina Mušija, sin Hilkija*, otac Hubšaja; iz njegove loze u petom koljenu potječe Etan*, pjevač u Svetišću* kojeg je postavio kralj David* kad je vojno i građanski uređivao državu (1 Ljet 6,29-30) – R 3; 2. (X./IX. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, sin Zikrija*, brat satnika Elišafata*, zapovjednik svojih četa u vojsci judejskog kralja Jošafata* (2 Ljet 17,16); 3. (IX./VIII. st.pr.Kr.) iz **Šimunovog plemena***, otac Joša*; ljetopisac ne navodi iz loze kojeg Šimunovog sina Amasja potječe (v. Jamalek*) (1 Ljet 4,34) – R 9a; 4. (821.-781. g.pr.Kr.) iz **Judinog plemena**, iz loze Rame, sin Joša* i Joadane, unuk Ahazje, muž Jekolije iz Jeruzalema*, otac Azarja* ili Uzije, deveti kralj Judeje* (796.-781. g.pr.Kr.) nakon očeve pogibelji, zakraljen s 25 godina, stolovao u Jeruzalemu 15 godina (2 Kr 12,22; 14,1-

4; 2 Ljet 25,1) – R 12f; 12fi; kao i njegov otac, «činio je dobro u očima Gospodnjim» - ali ne sa svim srcem, nije bio tako potpuno predan Bogu kao njegov praotac kralj David: Amasja nije srušio uzvišice na kojima su Izraelci prinosili žrtve* i kadili kâd (2 Kr 14,3-4; 2 Ljet 25,2-4); ubio je Zabada* i Jozabada*, časnike koji su 796. g.pr.Kr. ubili njegovog oca Joaša, i nije pobio njihove sinove (2 Kr 14,3-5; 2 Ljet 26,5); u Slanoj dolini* potukao je Edomce* i zauzeo Selu* i dao joj ime **Jokteel** (2 Kr 14,7; 2 Ljet 25,11); nakon pobjede, donio je edomske bogove i klanjao im se, i zbog toga ga je Gospodin predao u ruke sjevernoizraelskom kralju Joašu* (2 Kr 14,8-14; 2 Ljet 25,14-20); u Bet Šemešu* sukobio se sa sjevernoizraelskim kraljem Joašom i Izraelci su pobijedili Judejce (2 Kr 14,8-12; 2 Ljet 25,21-22); Joaš je u Bet Šemešu uhvatio Amasju i odveo ga u Jeruzalem do Efrajimovih vrata*: srušio je jeruzalemski zid* od Efrajimovih vrata do Ugaonih vrata, dužine oko 400 lakata* i uzeo sve zlato, srebro i posude iz jeruzalemskoga Hrama* i kraljevskog dvora, uzeo taoce i odveo u Samariju* (2 Kr 14,13-14; 2 Ljet 25,23-24); protiv Amasje Judejci su skovali urotu i 781. g.pr.Kr. ubili ga u **Lakišu***; bio je pokopan u Davidovu gradu*, a na njegovo se mjesto zakraljio njegov sin Azarja ili Uzija (2 Kr 14,19-20; 1 Ljet 3,12; 2 Ljet 25,26-28); **5.** (VIII. st.pr.kr.) svećenik u Betelu* koji se suprotstavio proroku Amosu*: «Amasja, ... poruči izraelskome kralju Jeroboamu*: Amos se urotio protiv tebe usred doma Izraelova; zemlja ne može više podnijeti njegovih riječi. Jer ovako on govori: 'Jeroboam će poginuti od mača, a Izrael će iz svoje zemlje u izgnanstvo.» (Am 7,10-11); Amosa izjednačuje s prorocima od karijere, koji žive od svog zanimanja, ali ga ne optužuje da je lažni prorok*; naprotiv, njegovo posredovanje i tužba za urotu pokazuje da se kralj boji posljedica prorokova propovijedanja; Amosovo proroštvo shvaćeno je kao izravni uzrok

nesreća koje najavljuje: «Zato ovako govori Gospodin: Tvoja će žena bludničiti po gradu, sinovi tvoji i kćeri od mača će pasti, tvoja će se zemlja užetom razdijeliti, a ti ćeš umrijeti na nečistu tlu, i Izrael će otići u izgnanstvo iz svoje zemlje.» (Am 7,12.17);

amen *hebr.* (tako neka bude, od *hebr.* glagol **aman**: učvrstiti, otvrdnuti), potvrđivanje onoga što vrijedi i što obvezuje, **1.** završna riječ u molitvama*, riječ ili usklik naslijeđen iz starozavjetnih vremena kojim se završavaju kršćanske molitve i obredi; u starozavjetno vrijeme izgovarala se u službi u jeruzalemskome Hramu* i sinagogi* na kraju molitve, što se i danas čini na kraju osobne i zajedničke molitve; apostol Pavao* svoju molitvu za kršćane u Efezu* završava riječju «amen» (Ef 3,13-21), također i zahvalu za poslanu pomoć crkvi u Filipima* (Fil 4,10-20); psalmist David* na kraju psalma kaže: «Blagoslovljen Gospodin, Bog Izraelov, od vijeka do vijeka! Tako neka bude! Amen!» (Ps 41,14), a evanđelist Ivan* započinje posljednju biblijsku Knjigu, Otkrivenje*: «...**Kristu Isusu***... slava i vlast u vijekove vjekova! Amen! Gle, dolazi s oblacima i gledat će Ga svako oko, svi koji su Ga proboli, i naricat će nad Njim sva plemena zemaljska. Da! Amen!» (Otk 1,6-7); **2.** božansko ime, naziv za Isusa Krista; Krist crkvi u Laodiceji* poručuje: «Ovo govori Amen, Svjedok vjerni i istiniti, Početak Božjeg stvorenja.»; Kristovo ime Amen potvrđuje Njegovu vjernost, postojanost i nepromjenjivost (Otk 1,5; 3,14); Pavao zajednici u Korintu* piše: «Doista, sva obećanja Božja u Kristu su: 'Da!' I stoga po Njemu i naš 'Amen!' Bogu na slavu!», i tako proširuje značenje riječi: Amen za njega znači: čvrsto, dostojno povjerenja, ono na što se svatko može osloniti; Amen je odgovor čovjekove vjernosti Božjoj vjernosti u

Isusu Kristu (2 Kor 1,20; 13,13; Rim 1,25; 9,5; 11,36; 16,27; 1 Kor 14,16; Otk 1,6-7; 22,20-21;...); Biblija završava Kristovom potvrdom kako je Njegov dolazak blizu: «Da! Dolazim ubrzo!»; Kristov «Da!» odgovor je Njegovoj Crkvi* koja Ga željno iščekuje, a Amen Crkve izražava njenu radost: «Dođi, Gospodine Isuse!» (Otk 22,20); **3.** kod pravoslavaca, amin; **4.** prenes. potvrda, priznanje; svršeno! gotovo! dosta!;

Amfipol u novozavjetno vrijeme, glavni grad prvog dijela provincije Makedonije* do kojeg se dolazilo od Filipa* Egnacijskom cestom; 50 km od Amfipola bila je Apolonija, a 64 km Solun*; kroz Amfipol je prošao apostol Pavao* sa svojim učenicima Silom* i Timotejem* na svome drugomu misijskom putovanju, koje je trajalo od oko 50.-52.; u Solun su krenuli nakon što su Pavao i Sila bili čudesno oslobođeni iz tamnice u Filipima (Dj 17,1);

Amiel *hebr.* (Bog je moj rođak), **1.** (XI-II./XII. st.pr.Kr.) iz **Danovog plemena***, sin Gemalija, glavar plemena, jedan od 12 uhoda koje je Mojsije* poslao kao izvidnice iz pustinje Paran* u Obećanu zemlju; kao i ostale uhode osim Jošue* i Kaleba*, i on je bio pogubljen pred Gospodinom jer su svu izraelsku zajednicu potakli na rogoborenje protiv Mojsija i «zlobno (su) ozloglasili zemlju» koju im je Bog obećao (Br 13 - 14); **2.** (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, sin Obed-Edoma*, unuk Jedutuna*, vratar kojeg je kralj David* postavio na jug Svetišća* (1 Ljet 26,4-5.15) - R 3c;

Aminadab *hebr.* (moj rođak je plemić), **1.** (XV. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Peresa, sin Rame*, otac Nahoša; iz njegove loze potječe kralj David* (Br 7,2; 1 Ljet 2,9-10.12.15) - R 2a; 12; **2.** v. Jishar*; **3.** (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Levijevog sina Kehata te unu-

ka Uziela, knez, levit*; Aminadaba su kralj David*, te svećenici Sadok* i Ebjatar* postavili za glavaru obitelji; on je sudjelovao u prijenosu Kovčega saveza* od Obed-Edoma* do Jeruzalema* (1 Ljet 15,9.12) - R 3a2;

Amman glavni grad Jordana, naseľjen od paleolitika i neolitika; **arheološka** istraživanja na nalazištu Ain Ghazal otkrila su naselje iz neolitika s dobro građenim kućama, čvrstim podovima, glinenim antropomorfnim kipovima starosti od oko 7000.-4000.g.pr.Kr.; tijekom ranoga i srednjega brončanog doba (3200.-2100.-1500.g.pr.Kr.), Amman je također bio naseljen; otkriće obiteljskih grobova i hrama pokraj starog aerodroma govori kako je Amman cvao i u kasno brončano doba (1500.-1200.g.pr.Kr.); u željezno doba (1200.-500.g.pr.Kr.), bio je prijestolnica Amonićanskog kraljevstva i nazivao se **Rabbath Ammon**; Ptolemej II. Filadelf dao je Ammanu novo ime **Philadelphia**; grad je bio dugo vremena dijelom Nabatejskog Kraljevstva prije rimskih osvajanja; 63. g.pr.Kr. grad Philadelphia (Ammon) postaje istaknuti član Dekapolis*, 106. glavni je grad u rimskoj provinciji Arabia; u razdoblju bizantske vladavine bio je sjedište biskupa; islamski kalifi Umayyadi izgradili su sredinom VII. st. palaču i malu džamiju; arheološke znamenitosti su utvrda Amonićana (Rujm el Malfouf), bizantska crkva (Sweifayah), utvrda Kalaa, rimski hram posvećen Herkulu, umajadska palača i bizantska crkva unutar utvrde; u podgrađu Ammana je rimsko gledalište za 6.000 gledatelja, glazbena dvorana i trg; arheološko otkriće na području današnje amanske zračne luke moglo bi donekle osvijetliti životne uvjete Izraelaca* u doba njihovog četrdesetogodišnjeg lutanja pustinjom na putu iz Egipta* u Obećanu zemlju* (v. Knjiga Izlaska*);

na tom je mjestu otkrivena mala četvrtasta građevina sa središnjim dvorištem okružena komoricama; u svakom sloju nalazi se brojna mikenska keramika s Krete* i Cipra*, nakit i ostali dragocjeni predmeti; neki su predmeti spaljeni s brojnim životinjskim i ljudskim kostima; izvještaji navode kako je većina ljudskih kostiju pripadala djeci, što bi se moglo odnositi na neko svetište gdje su kremirana djeca umrla od bolesti ili gladi; isto je tako vjerojatno kako je to bilo mjesto gdje su žrtvovali djecu bogu Moleku* kroz vatru, što je Izraelcima Božjim Zakonom bilo strogo zabranjeno (Lev 18,21);

Amon *hebr.* (pouzdan, vjeran), 1. (X. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, najstariji sin kralja Davida* i Ahinoame* Jizreelke, rođen u Hebronu*, poginuo u Baal Hasoru; Amon je silovao svoju polusestru po ocu Tamaru* pa ga je polubrat po ocu Abšalom iz osvete ubio (Abšaloma i Tamarina majka bila je Maaka*) (2 Sam 3,2; 13,1-23; 1 Ljet 3,1-8; 2 Ljet 11,18) – R 12b; 2. iz južnog **Judinog plemena**, iz obitelji Ezre*, sin Šimuna* (1 Ljet 4,19-20) – R 12h; ljetopisac obitelj Ezre stavlja na popis obitelji koje su naseljavale Jeruzalem pod Nehemijom* nakon povratka iz babilonskoga sužanjstva* i završetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr. koju je vodio Nehemija;

Amon *hebr.* (plemenski), zemlja Amnaca*, ležala je istočno od rijeke Jordan* s glavnim gradom Raba(t)* ili Rabat-Amon (danas **Aman**), s graničnom rijekom Jabok* u Transjordaniji, sjeverno od Moaba* (Post 32,22; Br 21,24); u vrijeme osvajanja Obećane zemlje* u XIII. st.pr.Kr., područje Amon bilo je dato **Gadovom plemenu*** (Br 32; Jš 13,24-28); prorok Jeremija* dao je proročanstvo protiv Amona: Amonci i njihov bog Milkom* bespravno su poslije 734.

g.pr.Kr. osvojili to područje, koje je pripadalo Izraelcima, pa Bog preko Jeremije govori: «Zašto je Milkom baštiniio Gad i narod se njegov nastanio u njegovim gradovima? Zato, evo – dolaze dani – riječ je Gospodnja - i učinit ću da se zaore ratni krikovi u Rabi sinova Amonovih i ona će biti humak poharani, i naseobine (mjesto koja pripadaju Rabi) njene ognjem popaljene. Tada će Izrael opljačkati svoje pljačkaše - govori Gospodin..... Jer Milkom mora u izgnanstvo sa svećenicima i knezovima.» (Jr 49,1-6); nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* te obnove jeruzalemskog zida* 445. g.pr.Kr., pod vodstvom Nehemije*, upravitelj Amona bio je Tobija*, koji se sa Sanbalatom* suprotstavljao toj obnovi (Neh 2,10.19; 4);

Amon *hebr.* (pouzdan, plemenski), 1. (664.-640. g.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, sin Manašea* i Harusove kćerke Mešulemet iz Jotbe, muž Jedide* iz Boskata* i otac Jošije*, **petnaesti** kralj Judeje* (642.-640. g.pr.Kr.), zakraljen s 22 godine, stolovao u Jeruzalemu* i «činio zlo u očima Gospodnjim» (2 Kr 21,18-22; 2 Ljet 33,21-23) – R 12f; 12fi; klanjao se Baalu* i Ašeri* i služio im, kao i njegov otac Manaše prije obraćenja Bogu (2 Kr 21,3-7); ubili su ga 640. g.pr.Kr. njegovi podanici na dvoru, a onda je narod pobio Amonove ubojice (2 Kr 21,23-24; 2 Ljet 33,24); pokopan je u očevoj grobnici u Davidovu gradu* u «vrtu Uzinu», a na njegovo mjesto zakraljili su njegovog sina Jošiju s 8 godina (2 Kr 21,25-26; 22,1; 2 Ljet 33,25); 2. egip. (Tajanstveni), egipatsko i libijsko božanstvo, bog Tebe (glavnog grada Egipta* od XI.-XXI. dinastije), bog žetve i Sunca, poistovjećen s bogom Ra kao Amon Râ - glavni bog Egipta; kasnije je štovan u Grčkoj i Rimu; ostaci proročišta Amonion nalaze se u oazi Siwa;

Amiśadaj (XVI./XV. st.pr.Kr.) sin Dana*, otac Ahiezera* - glavaara obitelji (Br 2,25; 7,66) – R 2a; 5;

Amonićani ili **Amonci** *babil.* (Amuru), jedno od drevnih arapskih plemena, semitski narod koji je u III. tisućljeću pr.Kr. prodro iz unutrašnjosti Arabije u Mezopotamiju*, Siriju* i Palestinu*; Amonićanin je vjerojatno bio podrijetlom i babilonski kralj Hamurabi*; područje Amonićana u Kanaanu* zauzeli su Izraelci* pod vodstvom Mojsijeva nasljednika Jošue*, a nalazilo se sjeverno od područja amorejskoga kralja Sihona* na gornjem toku rijeke Jabok*; Izraelci i Amonićani stalno su ratovali u vrijeme Sudaca* (XII.–XI. st.pr.Kr.), a osobito za vrijeme kralja Davida* (XI.–X. st.pr.Kr.) (Suci 10,7); David je ratovao s njihovim kraljem **Hanunon**, koji je naslijedio kralja **Nahaša**; prijestolnica kralja Hanuma bila je Raba* (danas Amman*) (2 Sam 10,6); kasnije će se Amonci raširiti na štetu **Gadovog plemena*** (v. Amon*) (Jr 49,1-16); kad je umro Nahaš, kralj David poslao je glasnike kako bi izrazili sućut njegovom nasljedniku Hanunu; međutim, Amonićani su vjerovali kako je David poslao urotnike, pa su glasnike uhvatili, obrijali im bradu i skratili haljine te takve poslali Davidu; Amonićani su skupili plaćeničku vojsku iz Bet Rehoba i Sobe* (Bet Rehob i Soba nalazili su se sjeverno od izvora Jordana, i bili su ujedinjeni pod Hadadezerom), te plaćenike kralja Maake* i ljude iz Toba*; David je poslao svoju vojsku, na čelu sa svojim vojskovođama Joabom i Abišajem, i pobijedio Amonićane; **Hadadezer** ih je opet skupio, na čelo postavio vojskovođu Šobaka* i došao u Helam, gdje ih David potukao; Hadadezerovi vazali sklopili su mir s Davidom, odlučivši kako Aramejci više neće pomagati Amonićanima; David je Jo-

aba s vojskom poslao u Rabu da je uništi, a David je ostao u Jeruzalemu*; kad je Joab napao Rabu, došao je David i zauzeo grad, skinuo krunu s amonskoga boga Milkoma*; na kruni je bio dragi kamen, kojeg si je David stavio na svoju krunu (2 Sam 10 – 11,1; 12,26-31);

Amorejci drevni nomadski narod semitske jezične skupine, proistekao iz srednjega područja rijeke Eufrat*; u kasnom III. i ranom II. tisućljeću pr.Kr. proširili su se Mezopotamijom i Sirijom; kad su Izraelci zauzeli Kanaan*, Amorejci su ostali na tim područjima; s Abrahamom* su dijelili to kanaansko područje; Amorejci su se postupno stopili s Izraelcima, o čemu govori i starozavjetna Knjiga o Samuelu* (1 Sam 7,14);

Amos *hebr.* (opterećen), (VIII. st.pr.Kr.) treći od 12 starozavjetnih malih proroka*, pastir, odnosno stočar, rodnom iz Tekoe*, djelovao oko 760. g.pr.Kr. u Sjevernom kraljevstvu Izrael* u doba kralja Jeroboama II.* (kralj Judeje u to vrijeme bio je Uzija*), na području poganskog svetišta u Betelu* i, vjerojatno, u Samariji*; kad je bio izgnan iz Izraela, vratio se starom zanimanju; Amos je prvi prorok koji je istupio kao branitelj narodnih prava, temeljeći svoj istup na Bogu; starozavjetna Knjiga nosi njegovo ime; **Knjiga proroka Amosa**: sadržaj: uvod: o Amosu i vrijeme proročanstva: u vrijeme Uzije i Jeroboama II. «dviije godine prije potresa» (potres iz VIII. st.pr.Kr. potvrdila su, čini se, **arheološka iskapanja** Hasora* u gornjoj Galileji; prema proroku Zahariji* – Zah 14,5 – neke su doline bile zatrpane, o čemu govori i povjesničar Josip Flavije*) (Am 1,1-2); I.: Gospodin sudi Izraelu i okolnim narodima: Damask* (Am 1,3-5), Gaza* i Filisteja* (Am 1,6-8), Tir* i Fenicija* (Am 1,9-12), Amon* (Am 1,13-15), Moab*

(Am 2,1-3), Juda* (Am 2,4-5), Izrael (Am 2,6-16); **II.:** opomene uz prijetnje: kazna za Izrael, izabrani Božji narod (Am 3,1-2), prorok mora prenijeti riječi Boga (Am 3,3-8), Samarija mora propasti zbog pokvarenosti (Am 3,9-12), protiv Betela i njegove raskoši (Am 3,13-15), protiv Samarijanki (Am 4,1-3), kazna Izraelu zbog nepokornosti (Am 4,4-12), hvalospjev (Am 4,13), jadikovka nad Izraelom (Am 5,1-3), prvo obraćenje Bogu, zatim spasenje* (Am 5,4-6), prijetnje (Am 5,7-15), uskoro kazna (Am 5,16-17), **Dan Gospodnji** (Izrael se uzda u svoju prednost kao Božji izabrani narod i očekuje Njegovu pomoć, koja će za njega biti povoljna; ali Amos suprotstavlja očekivanom Danu Gospodnjem njegovo, proročko poimanje toga Dana, dana gnjeva Božjega protiv Izraela koji je otvrdnuo u grijehu – usp. Am 2,16; 8,9-10.13; Iz 2,6-21; Jr 30,5-7; Joel 1,15-10; 2,1-11: tekstovi navedenih navoda pokazuju prijetnju jakih država, Asirije* i Babilona*; u vrijeme progonstva, Dan Gospodnji postaje nada* jer će se Bog okrenuti protiv tlačitelja Izraela: Babilona – Iz 13,6.9; Jr 50,27; 51,2, Tuž 1,21, Egipta* – Iz 19,16; Jr 46,10; Ez 30,2, Filistejaca – Jr 47,4, Edoma* – Iz 34,8; 63,4; nakon progonstva, Dan Gospodnji postaje Sud* koji donosi pravednu pobjedu kažnjavajući krivce – Mal 3,19-23; Job 21,30; Izr 11,4; Iz 26,20-27; 33,10-16 – usp. Mt 24) (v. Dan gnjeva Božjega*) (Am 5,18-20), protiv izvanjskog bogoštovlja (proroci često govore o takvome obdržavanju obreda koje Bog nije tražio, jer su zanemarivali pravednost i ljubav prema bližnjemu – 1 Sam 15,22; Iz 1,10-16; 29,13-14; 58,1-8; Hoš 6,6; Mih 6,5-8; Jr 6,20; Joel 2,13; Zah 7,4-6; protiv toga govore i psalmisti – Ps 40,7-9; 50,5-15; 51,18-19; NZ daje konačan sud o tome: Lk 11,41-42; Mt 7,21; Iv 4,21-24) (Am 5,21-27), protiv sebičnih narodnih vođa (Am 6,1-

7), strašna kazna (Am 6,8-14); **III.:** viđenja: skakavci (Am 7,1-3), suša (Am 7,4-6), visak (Am 7,7-17), košarica zrelih plodova (Am 8,1-3), protiv lopova i pljačkaša (Am 8,4-8), navještaj žalosti (Am 8,9-10), potreba za Božjom Riječju* (Am 8,11-12), novi navještaj kazne (Am 8,13-14), viđenje razorenja svetišta (možda se govori o svetištu u Betelu, ali budući nijedno svetište nije točno navedeno, Amos vjerojatno misli na sva svetišta u zemlji) (Am 9,1-4), hvalospjev (Am 9,5-6), Izrael bez povlastica (Am 9,7), propast grešnika (Am 9,8-10); **IV.:** obnova (obećanja za budućnost odnose se na obnovu kraljevstva, odnosno monarhije, za vladavine kralja Davida* u XI.-X. st.pr.Kr.), blagostanje, ponovno zauzimanje stečene zemlje) (Am 9,11-15);

Amplijat *lat.* (Ampliatius) (I. st.) kršćanin iz Rima kojeg apostol Pavao* u pismu Rimljanima pozdravlja riječima: «... moga u Gospodinu dragog Amplijata.» (Rim 16,8); ime Amplijat bilo je uobičajeno na ondašnjim rimskim natpisima te često na popisima carskih obitelji; jedan od ograna plemenitoga roda gens Aurelia nosio je ime Amplijat; kršćanski članovi toga roda pokapani su na jednome od najstarijih rimskih groblja, na «Domicilinom groblju» (v. Nerej*); jedna grobnica na tome groblju nosi naziv Ampliat, ispisanim zaokružanim starorimskim pismom ili uncijalom; isti datira krajem I. st. ili početkom II. st.; grobnica je bila ukrašena slikarijama izrađenima vrlo starim načinom oslikavanja;

Amrafel *hebr.* (govornik tame), (XIX./XVIII. st.pr.kr.) kralj Šineara* u vrijeme Abrahama*, jedan od četvorice kraljeva (uz Arioka*, Kodor-Laomera* i Tidala*) koji su povelili rat protiv 5 kraljeva u dolini Sidim* (Post 14,1-6);

Amram *hebr.* (uzvišen narod), **1.** (XV. st.pr.Kr.) st.pr.Kr.) sin Kehata*, unuk **Levi-ja***, muž Jokebede* s kojom je imao Arona*, Mojsija* i Mirjam, živio je 127 godina (Post 46,11; Izl 6,16-20; Br 3,17.27; 26,57-58; 1 Ljet 5,28; 6,3) - R 2a; 3; 3a; **2.** (V. st.pr.Kr.) možda iz **Judinoga plemena***, iz loze Peresa, iz obitelji Banija*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* 459. g.pr.Kr. s Ezrom; Amram se s braćom navodi na popisu prijestupnika jer je bio oženjen tuđinkom; prema odluci o obnovi Savez s Bogom što je potaknuo Ezra*, Amram je otpustio svoju ženu tuđinku i djecu koju je imao s njom (Ezr 10,34-37.44) - R 17a;

Amsi *hebr.* (jak), (XIII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Merarijevog sina Mušija, sin Banija* (1 Ljet 6,31) - R 3;

Ana *hebr.* (Hannah - ljupka, blaga, mila, blagotvorna), **1.** (XVII. st.pr.Kr.) sin Sibeona, unuk Seira Horijca*, otac Oholibame i Dišona, djed Jeuša, Jalama i Koraha koje je Oholibama imala s Ezavom, te djed Hemdana, Ešbana, Jitrana i Kerana; Ana je našao vruća vrela u pustari kad je čuvao očeva stada magaraca; popis je rađen nakon što je Ezav*, tj. Edom, potisnuo Horijce* iz njihove zemlje Seir* (Post 36,2.24; 1 Ljet 1,40-41; Pnz 2,12.22) - R 1b; **2.** (XII./XI. st.pr.Kr.) žena Elkane* s kojim je imala Samuela* i još tri sina i dvije kćeri, čija imena nisu navedena, iz Ramatajima (oblik imena Rama*); Elkanina druga žena bila je Penina* i, budući je Ana bila nerotkinja, Penina joj se rugala; Ana se pri uobičajenom godišnjem odlasku u svetište u Šilo* zavjetovala Bogu kako će Mu posvetiti sina ako joj ga daruje; kada je rodila Samuela i kad je poodrastao, odvela ga je u Šilo svećeniku Eliju* neka ga pomaže; Marija je prije no što je rodila **Isusa Krista*** ponovila Aninu zahvalnicu Bogu (1 Sam 1-2; Lk 1,46-55) -

R 3a2; **3.** (I. st.pr.Kr.) prema apokrifnom Protoevanđelju Jakovljevu, žena Joakima* i po majci Mariji, baka Isusa Krista, štovana kao svetica na Istoku od V. st., na Zapadu od VIII.; svetkuje se 26. srpnja.; **4.** (I. st.) proročica, iz **Ašerovog plemena***, udovica, kćer Penuela, koja je u jeruzalemskome Hramu* dijete Isusa prepoznala kao Mesiju* (Lk 2,36-38); **5.** (I. st.pr.Kr.-I. st.) veliki svećenik* od oko 6.-15., otac 5 sinova, tast Kajfe*, sadsucej*; iako ga je s položaja svrgnuo rimski upravitelj Gat, Ana je zadržao nadzor nad svećenstvom i on je, zapravo, za Židove bio pravi veliki svećenik (usp. Dj 4,6); naime, nadzor nad svećenstvom održao je zato jer su njegova 4 sina bili njegovi nasljednici, odnosno veliki svećenici; poslije je taj nadzor zadržao preko svoga zeta Kajfe i naposljetku preko unuka; konačno, kad su uhitili Isusa Krista, prvo su Ga na ispitivanje doveli pred Anu, a on Ga je potom poslao Kajfi (Lk 3,2; Iv 18,13-24); Ana je promijenio namjenu područja Hrama u privatnu trgovinu: svi su prihodi od poslova mjenjačnica i prodaje žrtvenih životinja pripadali njemu; kad je Isus to na prvu i posljednju Pashu Svoje javne službe osujetio, Ana je i osobno prezirao Isusa; kad je Isus bio uhićen i kad su Ga Židovi izravno doveli Ani (Iv 18,13), prekršili su svoj zakon po kome se ispitivanje nije smjelo održati prije jutarnje žrtve; kršili su i drugi svoj zakon, po kome je održavanje tajnih ispitivanje bilo zabranjeno - a upravo to je bio slučaj s Isusom (Iv 18,22-23); naime, prema židovskome pravu, Židovu nisu smjeli ispitivati Isusa bez 2 ili 3 vjerodostojna svjedoka;

Anab *hebr.* (plod), grad što je Jošua* izborom kocke u baštinu dodijelio **Judinom plemenu***, naveden kao grad na Gori (Jš 15,50);

Anaharat *hebr.* (stenjanje od straha), grad što je Jošua* izborom kocke u baštinu dodijelio **Jisakarovom plemenu*** (Jš 19,19);

Anaja *hebr.* (Gospodin je odgovorio), (V. st.pr.Kr.) glavar obitelji laika potpisnika «povelje o vjernosti Bogu*» potpisanu u Jeruzalemu* nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* te dovršetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr., koju je vodio Nehemija*; možda se na popisu ne radi osobno o Anaji, nego o njemu kao o glavaru obitelji potpisnika (Neh 10,23);

Anakovci ime drevnih stanovnika Palestine* i Transjordanije* (kao i Emijci*, Refaimci* i Zazumijci* ili Zuzimci); povezali su ih s divovskim Nefilima* o kojima Knjiga Postanka* govori kao o divovskim ljudima nastalih iz veza Božjih sinova i ljudskih kćeri (Post 6,1-4), te im pripisivali velike kamene spomenike; Anakovci su još od vremena Jošue* (XIII./XII. st.pr.Kr.) predstavljali plemstvo u brdima oko Hebrona* i na primorju; uništio ih je Jošua i to iz: Gorja, Hebrona, Debira*, Anaba, te iz svega judejskoga i izraelskoga gorja i predao je heremu* njih i sve njihove gradove; «Tako ne ostade ni jedan Anakovac u svojoj zemlji sinova Izraelovih, osim u Gazi*, u Gatu i Ašdodu*.» (Jš 11,21-22); pokorili su ih Amonci* (Pnz 2,21);

Anamelek *hebr.* (kraljeva slika), asirski kumir* (v. Adramelek*) (2 Kr 17,30);

Anan(i) *hebr.* (moj oblak), (V. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Jojakima ili Elijakima, sin Elijoenaja*, (1 Ljet 3,21-24) – R 12g; možda je taj Anan glavar obitelji koje Nehemija* navodi kao potpisnika «povelje o vjernosti Bogu*» potpisane nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* i nakon završetka obnove jeruzalem-

skoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr. (Neh 10,27)

Ananija *hebr.* (Gospodnji oblaci), 1. (V. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Elijevog sina Harima, sin Maaseja*, otac Azarja*, dobrovoljnoga graditelja na obnovi jeruzalemskoga zida* 445. g.pr.Kr. pod vodstvom Nehemije*, nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* (Neh 3,22.23) – R 3a3; 2. (I. st.) muž Safire*; on i žena su apostolima* dali samo dio novca od prodane svoje njive, a rekli im kako su dali sve; nakon izrečene laži pred apostolima, odnosno zbog laganja Duhu Svetom*, oboje su trenutačno umrli (Dj 5,1-11); 3. (I. st.) kršćanin koji je živio u Damasku*; kad je Savao*, još kao progonitelj kršćana*, imao viđenje **Krista Isusa*** na putu za Damask, oslijepio je na 3 dana; Bog je rekao Ananiji neka ode Savlu i vrati mu vid (Dj 9,10-19); 4. (?–oko 66.) sin Nebedeja, veliki svećenik* od oko 47., uhićen oko 51./52., optužen i odveden u Rim, ali poslije pomilovan, ubijen početkom židovskog rata; Ananija je bio prisutan kad je apostola Pavla ispitivalo židovsko Veliko vijeće u Jeruzalemu*, kad se Pavao vratio s trećega misijskoga putovanja (trajalo od oko 53./54.–57.); pred Veliko vijeće doveo ga je rimski tribun Lizije Klaudije* jer nije znao zašto Židovi traže Pavlovu smrt, pa se nije želio miješati u židovske zakone; kad je Pavao pred Vijećem smjelo izjavio kako je živio čiste savjesti pred Bogom, Ananija je naredio neka ga udare po ustima, međutim Pavao se snašao i izbjegao udarac; budući su u Vijeću bili saduceji* i farizeji*, Pavao je izjavio kako je on sin farizeja i kako ga sude zbog propovijedanja nade*, odnosno uskrsnuća mrtvih; u Vijeću je nastao razdor jer saduceji nisu vjerovali u uskrsnuće a farizeji jesu, Lizije se pobojao kako će Pavla rastrgati pa ga je odveo u vojarnu i idući dan, kad je saznao za urotu Židova protiv Pavla, tajno noću s

vojnici i pismom poslao upravitelju Feliks^{*} u Cezareju; Ananija je s nekolicinom židovskih starješina i odvjetnikom Tertulom podnio tužbu protiv Pavla Feliks^{*} (Dj 22,30 - 24,2);

Anat *hebr.* (odgovor), ili **Anath**, feničko-kanaanaska božica, sestra boga Baala^{*}, božica ljubavi i rata, osvetnica, junakinja mitova otkrivenih u Ugaritu^{*}; u zapadno-semitskoj mitologiji odgovara joj Astarta^{*}, u babilonskoj Ištar^{*}; Anatin kult prodro je u doba Novog Kraljevstva i u Egipat^{*};

anatema *grč.* (anáthema - proklet), 1. prokletstvo^{*}, izopćenje iz crkvene zajednice, ekskomunikacija; 2. u starogrčkim hramovima, žrtveni darovi smatrani svetim i izuzeti iz svakodnevne upotrebe; 3. u grčkim starozavjetnim biblijskim prijevodima, zamjena za hebrejsku riječ **herem**^{*}, što znači sveto uništenje, ono što je Gospodinu u čast trebalo uništiti, a i kaznu isključenja iz religijske zajednice; anatema se tiče onoga što uzrokuje Božji gnjev^{*} i predmet je neopozivoga Božjega Suda^{*};

Anatot *hebr.* (odgovor na molitvu), 1. (XVI. st.pr.Kr.) sin Bekera^{*}, unuk **Benjamina**^{*}, poglavar obitelji; ljetopisac je koristio različite izvore, pa se taj popis razlikuje od onoga u Knjizi Brojeva^{*}, koji ne razvija tu Bekerovu granu (1 Ljet 7,6-8; Br 1; 26) - R 15; 2. (VI. st.pr.Kr.) glavar obitelji laika potpisnika «povelje o vjernosti Bogu»^{*} potpisane u Jeruzalemu^{*} nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva^{*} i nakon dovršetka obnove jeruzalemskoga zida^{*} u listopadu 445. g.pr.Kr., koju je vodio Nehemija^{*}; na popisu se vjerojatno ne radi osobno o Anatotu kao potpisniku, već o njegovoj obitelji (Neh 10,20);

Anatot *hebr.* (odgovor na molitvu), danas **Anata**, selo 6 km sjeverno od Jeruza-

lema^{*}; grad je izborom kocke Jošua^{*} predao u baštinu Benjaminovom plemenu^{*}, a oni ga dali levitima^{*} iz roda Kehatovaca^{*} te je grad postao grad-utočište^{*} (Jš 18,11-28; 21,18; 1 Ljet 6,45); u Anatot je kralj Salomon^{*} prognao svećenika Ebjatara^{*}, iz roda svećenika Elija^{*}, jer je Ebjatar, prije no što je kralj David^{*} postavio Salomona za kralja, spletkario s Davidovim i sinom Hagite^{*} Adonijem, protiv Davida želeći zauzeti prijestolje (Ebjatar je ostao jedini živ nakon pokolja u Nobu^{*} kojeg je izvršio Doeg^{*} po nalogu kralja Šaula^{*}, zato jer je Eli pomogao Davidu kad je bježao pred Šaulom - 1 Sam 22,1-23) (1 Kr 1,5-7; 2,26); iz Anatota je Abiezer^{*}, junak kralja Davida (2 Sam 23,27; 1 Ljet 11,28); iz Anatota su bili Barak^{*} i Jehu^{*}, vjerojatno braća koja su među prvima u Siklag^{*} došla poduprijeti Davida kad je bježao pred kraljem Šaulom (1 Ljet 12,3); iz babilonskoga sužanjstva^{*} se 538. g.pr.Kr. s prvom grupom povratnika vođenom Šešbasarom, u Jeruzalem i Judeju^{*} vratilo 128 Izraelaca (Ezr 2,23; Neh 7,27); Anatot su u V. st.pr.Kr. pod Nehemijom^{*}, naselili Izraelci iz **Benjaminovog plemena** (Neh 11,32); Anatot je rodni grad proroka Jeremije^{*}; u Anatotu je Jeremija kupio njivu od bratića Hanamela^{*} u vrijeme kad su Babilonci^{*} napadali Jeruzalem kao znak svoje vjere kako će doći dan kad Judejom više neće vladati stranci, pa bude dobro imati nekretninu u svom vlasništvu (Jr 1,1; 32);

Andrija *grč.* (hrabri, muževni), (I. st.pr.Kr.-I. st.) apostol^{*}, ribar iz Betsaide^{*}, brat apostola Petra^{*}; **Isus Krist**^{*} je njega i Petra prve pozvao neka Ga slijede, pa je Andrija po tome i dobio nadimak **Andrija Prvozvani**; Ivan Krstitelj^{*} rekao je Andriji kako je Isus «Jaganjac Božji» (v. Agnus Dei^{*}), i on je u Kristu prepoznao Mesiju^{*} i doveo brata upoznati Ga; Isus im je rekao kako

će ih učiniti ribarima ljudi; Andrija je doveo Isusu dječaka s kruhom i ribicama, kojima je Isus nahranio 5.000 ljudi; kada su na blagdan Pashe* došli neki Grci u Jeruzalem i htjeli vidjeti Isusa, Andrija i Filip* obavijestili su Isusa o njima; Andrija je bio s drugim apostolima u Jeruzalemu nakon Kristova uzašašća* (Mt 4,18-19; 10,2; Iv 1,35-42; 6,6-9; 12,22; Dj 1,13); **nebiblijska gledišta:** rimokatolička i pravoslavna predaja pripisuje Andriji propovijedanje oko Crnoga mora, u Maloj Aziji, Traciji i Epiru; osnovao je crkvu u Bizantu; umro je razapet u Patrasu; u srednjem vijeku bio je štovan osobito u Bizantu, Rusiji i Škotskoj; u Katoličkoj crkvi slavi se 30. rujna;

Andronik i Junije (I. st.) židovski kršćani koje je apostol Pavao* pozdravio u svome pismu Rimljanima, Pavlovi sunarodnjaci (Rim 16,7); oni su bili s njim u jednome od zatvora, možda u Efezu* (2 Kor 11,23); Pavao ih u Rimljanima poslanici naziva «uglednim apostolima», vjerojatno zato što su bili dobro poznati apostolima i bili sami apostoli (u širem značenju), i to ugledni; oni su postali kršćani još prije Pavlova obraćenja; njihova imena ukazuju da su pripadali helenistima (Dj 16,1); njihov naslov «apostoli» možda se temeljio na tome što su vidjeli uskrsloga Krista Isusa*;

anđeo *hebr.* (malak), *grč.* (ángelos - poslanik, glasnik), prema Bibliji*, duhovno biće koje je stvorio Bog, snažnije od ljudi, Božji vjetar, Božji glasnik koji se u SZ-u spominje 273 puta u 34 biblijske Knjige, često nazivan i **Anđeo Gospodnji**; Biblija spominje anđele i arkandele ukazujući time da je i među njima uveden red, te da su neki imali veća, a drugi manja ovlaštenja; apostol Pavao* govori o prijestoljima, gospodstvima i poglavarstvima (Kol 1,16; Ef 1,21), a apostol Juda* Anđela Gospodnjeg naziva

Mihael* (Zah 3,1-2; Jd 9); javljanje anđela ljudima: anđeo je Abrahamu* donio vijest od Boga kako će Sara*, iako u poodmaklim godinama, roditi sina (Post 16,7-14; 22,11-12; 31,11); anđeo je pozvao Gideona* za suca (Suci 6,17-21; 13,3-21), razgovarao s Jobom* (Job 1,6); anđeo je Zahariji* navijestio kako će sa ženom – nerotkinjom Elizabetom, dobiti sina, te rekao neka mu nadjene ime Ivan – bio je to Ivan Krstitelj* (Lk 1,8-20); anđeo je Mariji* navijestio kako će roditi Sina Božjega **Isusa Krista***, a Josipu* neka ne ostavlja Mariju, jer je ona zatrudnjela po Duhu Svetom* (Lk 1,28-38; Mt 1,20); anđeli su navijestili pastirima rođenje Isusovo (Lk 2,8-15); osobine anđela: **1.** oni su silni i jaki: «Čovjek blagovaše kruh Jakih»; «Blagoslivljajte Gospodina, svi anđeli Njegovi, vi jaki u sili, što izvršujete naredbe Njegove, poslušni Riječi Njegovoj» (Ps 78,25; 103,20); **2.** oni su nadmoćni nad Božjim stvorenjem, tj. na vrhu su svega stvorenoga, pa time i iznad čovjeka (Heb 2,7); **3.** nad stvorenjem su nadmoćniji zbog duhovnosti svoje prirode: anđeli nisu ograničeni tijelom kao čovjek; oni su brzi, ljudska im se sila ne može suprotstaviti, niti pak im može nauditi ljudsko oružje ili oruđe; uloga anđela: oni mogu biti i izvršitelji nekog zadatka dobivenog od Boga ili Božjega Suda, kao u viđenju evanđeliste Ivana* opisanom u Otkrivenju*: 7 anđela ima 7 truba, a svaka truba znači jedno od 7 zala; 7 anđela ima 7 čaša zala koje izljevaju na Zemlju; anđeli su posluživali Krista u pustinji* nakon što Ga je 40 dana i noći iskušavao Sotona* (v. kušnja*) (Mt 4,11); autor poslanice Hebrejima* kaže kako su anđeli «službujući... duhovi što ih Bog uobličava da služe onima koji imaju baštiniti spasenje*» (tj. uskrsnuće); nijedan kršćanin ne smije zaboraviti gostoljublje, jer «njime neki, i ne znajući, ugostiše anđele!»; anđeli će voditi i štovanje

Oca i Krista na Nebu; kad se Ivan u vide-nju poklonio Božjem anđelu, anđeo mu je rekao: «Pazi! Ne! Ja sam sluga kao ti i tvo-ja braća koja čuvaju Isusovo svjedočanstvo! Bogu se pokloni!», što govori kako je što- vanje anđela **idolopoklonstvo***, tj. protivno Božjem Zakonu*; anđeo je pokazao Ivanu otvorenu Knjigu, ali mu je zabranio obje- lodaniti ljudima ono što je zapisano u njoj; pali anđeli: neke je anđele Bog stavio na kušnju, ali su se pobunili protiv Njega jer su htjeli biti kao On, pa su otpali od Njega; njihov predvodnik bio je Lucifer*; «...an- đele, koji nisu čuvali svojega dostojanstva nego su ostavili svoje prebivalište», Bog je «očuvao za Sud velikoga Dana, okovane u mraku vječnim okovima, pokrivena pa- klenom tamom; kao Sodoma* i Gomora* i okolni gradovi, koji su se poput njih podali bludu i otišli za drugom puti, stoje za pri- mjer, ispaštajući kaznu u vječnom ognju» (Jd 6-7); apostol Petar* također kaže kako ih Bog nije poštedio, već ih je strmogla- vio u pakao* i predao mračnim bezdanima gdje ih čuva za Sud*; pali su anđeli izgubili mnogo od svoga nebeskog znanja, odnosno izgubili su svu svoju mudrost koju su imali kao sveti anđeli; ono što sada znaju o Bo- gu izgubilo je prvotni smisao i oni nemaju moći upotrijebiti ga za svoje dobro; kao i za zle ljude, i za pale anđele vrijedi da oni zlorabe primljeno znanje kako bi se odavali još većem zlu; oni znaju za Božju svetost, ali Ga ne ljube zbog toga; oni znaju da je grijeh zlo, ali ga sve više i više vole i čine; pali anđeli su oni koji izmišljaju grijeh; oni su prvi oglasili pobunu protiv svetoga Bo- ga Stvoritelja svega i povelj ljude u grijeh koji je ikad ili će ikad biti počinjen; oni su i promicatelji grijeha i njegovi glavni izvr- šitelji; zato su i nazvani «kušaćima»: oni su zlokobno i neprestano zli, oni zlonamjerno prkose Bogu i slavi Njegove milosti* (Heb

1,3,14; 13,1; Jd 6; 10; Otk 8 – 10; 11,15; 16 – 17; 22,9; 2 Pt 2,4); grijeh anđela su spolni odnosi sa ženama koje pripadaju ljudskom rodu, iz kojeg se rađa demonizirano čovje- čanstvo, odnosno Nefili* (Post 6,1-4); pre- ma Očevoj volji* i naredbi, svi će se anđeli pokloniti Njegovu Sinu – Gospodinu Isu- su Kristu (Heb 1,6); **nebiblijska gledišta:** vjerovanja u dobre i zle anđele imali su i Babilonci, Perzijanci (Amesha spenta, De- va), Grci i Rimljani (štovali su ih kao de- mone ili genije); židovska, rimokatolička, pravoslavna i islamska religijska književ- nost stvara svoje angelologije; najpoznatija je podjela Pseudo-Dionizija Areopagita u djelu Nebeska hijerarhija na 9 korova: an- đeli, arkandeli, sile, moći, vlasti, knezovi, prijestolja, kerubini*, serafini*, a 3 glavna arkandela su **Mihael, Gabriel i Rafael**; prema Justinu, jednom od glavnih autora kad je riječ o kultu anđela, oni, premda du- hovne prirode, imaju tijelo koje odgovara ljudskom, a hrane se u nebesima; Židovi su vjerovali kako postoji složena nebeska hijerarhija anđela, te da anđeli imaju svoja imena (u Bibliji se imenom spominju samo 2 anđel i to Gabriel i Mihael), te ih likov- no prikazivali; u ranom kršćanstvu, anđeli se prikazuju kao mladići s krilima odjeveni u tuniku, u gotici su česti anđeli s glazbe- nim instrumentima, sa svijećnjacima i ka- dionicama, u ranoj renesansi s djevojačkim licem, a u visokoj renesansi i baroku, an- đelčići su slični amoretima i putima; **ange- lologija:** *grč.* nauka o anđelima;

Anem *hebr.* (izvori), v. grad utočište*;

anemona *grč.* (anemôné), usamljeni cvi- jet živih boja; u starozavjetno vrijeme, na palestinskim poljima nije bilo bijelog ljilja- na*, ali je česta bila anemona; u Pjesmi nad pjesmama*, zaručnik kaže: «Ja sam cvijet šaronski, ljiljan u dolu. Što je ljiljan među

trnjem, to je prijateljica moja među djevojkama.» (Pj 2,1.2.), ali taj poljski ljiljan treba poistovjetiti s anemonom; kad **Isus Krist*** u propovijedi na Gori govori o poljskom ljiljanu, vjerojatno opisuje anemonu; prepušten Božjim rukama, ljiljan je bolje opremljen od kralja Salomona* u svoj njegovoj, ljudskoj, slavi; Isus je rekao: «I za odijelo što ste zabrinuti? Promotrite poljske ljiljane, kako rastu! Ne muče se, niti predu! A kažem vam: ni Salomon se u svoj svojoj slavi ne zaodjenu kao jedan od njih!» (Mt 6,28-29); **nebiblijska gledišta**: ljepota cvijeta anemone je u jednostavnosti, a latice podsjećaju na usne koje rastvara dah vjetra; simbol je duše, koja se otvara duhovnim utjecajima, ali simbolizira i prolaznost, iskazanu u njegovu imenu (*grč.* vjetar - kaže se da je taj cvijet rođen od vjetra i da ga vjetar odnosi); on podsjeća na ljubav, podložnu promjenljivim strastima i hirovima; anemona je Adoniseov cvijet; prizor kad je božica Venera Adonisa pretvorila u anemonu purpurnocrvene boje, opisao je Ovidije u *Metamorfozama*; kod brojnih autora anemonu valja poistovjetiti s **poljskim ljiljanom**, o kojemu je riječ i u Bibliji;

Aner *hebr.* (dječak), v. grad utočište*;

Aniam *hebr.* (Ja sam Bog), (XV. st.pr. Kr.) sin Šemide*, unuk **Manašea*** (1 Ljet 7,19) – R 13a; ljetopisac je popis radio iz različitih izvora;

Anim *hebr.* (izvori), grad kojeg je Jošua* izborom kocke u baštinu dodijelio **Judinom plemenu***, naveden kao grad na Gori (Jš 15,50);

anthypatos izraz za prokonzula na Cipru* od 22. g.pr.Kr. pa nadalje (Dj 13,7);

Antikrist *grč.* (anti-Hristos: umjesto - Mesije ili protiv - Pomazanika), protivnik **Isusa Krista***, koji niječe Boga Oca i Sina Isusa Krista, koji ne priznaje da Isus dolazi

kao utjelovljeni Mesija*, Čovjek bezakonja, Bezakonik, Protivnik, Čovjek grijeha, Sin propasti, Zvijer iz mora*, sredstvo ili oruđe putem kojeg djeluje Sotona*, onaj koji dolazi u svoje ime, onaj kojeg će pomazati Sotona, utjelovljeni Sotona, utjelovljeni grijeh*, «protusin» Sotone, koji ima demonsku narav, posljednji svjetski vladar (1 Iv 2,18.22; 4,3; 5,43; 2 Iv 7; 2 Sol 2, 5-12; Dn 2,1-49; 4,1-34; 7,1-28; 9,1-27; Mt 24,1-31; Otk 11,1-19.21; 12,7-9; 13,1,7; 14,11; 17,8); prije Antikristovog dolaska, s krajnjeg će svjevera (gledajući iz Izraela) strašna svjetska vojna sila udariti na Boga i Njegov narod Izraela – bit će to sila koju je prorok Ezekiel* simbolički nazvao Gog od Magoga* (Ez 38,1-3.15; Otk 20,7-9); dolazak Antikrista prethodi Dru-gome Kristovom dolasku (v. parusija*): «... , posljednji je čas! ... Antikrist dolazi! I već sad su se pojavili mnogi antikristi i po tome znamo da je posljednji čas.» (1 Iv 2,18.22); «...svaki duh koji... ne priznaje Isusa nije od Boga. To je duh Antikrista, ... već je sada u svijetu.» (1 Iv 4,3); Antikrist je «Sin propasti, Protivnik koji sam sebe oholo uzdiže protiv svega što ljudi nazivaju Bogom ili drže za sveto, ...»; on će sjesti u jeruzalemski «Božji Hram* pokazujući sebe kao da je Bog.» (2 Sol 2,4); Antikrist je Bezbožnik bez premca, biće određeno za propast; pojavit će se na kraju vremena kako bi progonio i zavodio Kristove vjernike u velikoj posljednjoj kušnji koju će okončati Kristov povratak, tj. Njegov drugi dolazak (2 Sol 2,5-12); dolazak Antikrista: to je vrhunac sadašnje bezbožnosti i neprijateljstva prema Kristu; Sotona će Antikristu dati nadnaravnu moć i silu, pa će njegov dolazak biti popraćen silnim znakovima, djelima i čudesima; on će zavoditi ljude svakovrsnih pokvarenim načinima i to one «koji propadaju za kaznu što nisu prihvatili ljubav prema istini da bi se tako spasili.»; njegov do-

lazak vidio je Ivan u svome viđenju i opisuje ga u Otkrivenju*: «Potom opazih gdje izlazi iz mora Zvijer sa deset rogova i sedam glava. Nosila je na rogovima deset kruna, a na svojim glavama bogopogrdne naslove. Ta Zvijer koju sam vidio sličila je na leoparda; noge su joj bile kao u medvjeda, a usta kao u lava. Zmaj joj predade svoju moć, svoje prijestolje i veliku vlast. I vidio sam jednu od njezinih glava kao smrtonosno ranjenu. Ali njezina je smrtonosna rana bila izliječena. Sva se Zemlja zanese za Zvijeri. Ljudi se pokloniše Zmaju* što je Zvijeri predao vlast, a pokloniše se i Zvijeri s riječima: 'Tko je jednak Zvijeri i tko se može boriti protiv nje?'»; Zvijer je buduće Antikristovo kraljevstvo koje izrasta iz bezbožnosti; pojava Antikrista nakon 2000 godina razdoblja Kristove Crkve* jest Sud* za sve ljude koji su odbacili i prezreli Evanđelje* i vjeru* u Sina Božjega; more označava «more naroda», prema riječima psalmiste i Izaije*: «Krotiš huku mora huku valova i huku naroda.» (Ps 65,8); (Otk 13,1-4; 2 Sol 2,5-12); «Jao buka naroda mnogobrojnih; huče kao što huči more; šum naroda koji šume kao što šumore silne vode. Šume narodi kao što silne vode šumore, al` kad On im zaprijeti, bježe daleko, po gorama razvijani, kao pljeva na vjetru, kao prašina u vihoru.» (Iz 17,12-13); apostol Pavao* naziva Antiksta «Čovjekom grijeha» ili «Sinom propasti»; izričaj Čovjek grijeha podsjeća na opis kralja Antioha Epifana IV.* - pralika Antikrista u kasnom židovstvu, kojeg u proročanstvu iznosi prorok Daniel*: «Kralj će raditi što god mu se prohtije uznoseći i uzdižući sebe iznad svih bogova: protiv Boga nad bogovima govorit će hule, i uspijevat će dok se gnjev ne navrši - jer ono što je određeno, to će se ispuniti.» (v. Dan gnjeva Božjega*) (Dn 11,36); Pavao Solunjanima o Antikristu piše ova-

ko: «Znate što ga sad zadržava da se ne pojavi nego tek u svoje vrijeme. Bez sumnje, tajna bezakonja već očituje svoju silu; samo neka bude uklonjen onaj koji ga dosad zadržava, i tada će se pojaviti Bezbožnik, koga će Gospodin Isus ubiti dahom Svojih usta i uništiti sjajem Svoga dolaska.»; izričaj tajna bezakonja: označuje protubožje snage u svijetu; izričaj što mu sada priječi ili što ga zadržava: neki smatraju da taj Pavlov izričaj govori o Rimskom Carstvu koje je svojim kakvim-takvim poretkom priječilo nastup zla; neki misle da nastup zla priječi Crkva*, neki pak da je to arkanđeo Mihael*, prema riječima proroka Daniela: «U ono će vrijeme ustati Mihael, veliki knez koji štiti sinove Tvog naroda. Bit će to vrijeme tjeskobe kakve ne bijaše otkako je ljudi pa do toga vremena.» Mihael će na Nebu zametnuti rat sa svojim anđelima* protiv Zmaja: «Zmaj i njegovi anđeli prihvatit će borbu, ali je ne mogoše izdržati. I mjesta za njih više nije bilo na Nebu.» (2 Sol 2,5-8; Dn 12,1; Otk 12,7-9); Antikrist je osoba: on će biti posljednji svjetski vođa i vladar, natčovjek, čudotvorac, koji će obećavati kako će održati mir među narodima svijeta, te kako će svijet riješiti gladi; on će imati kraljevstvo koje je u viđenjima predstavljeno ili kao kip* ili kao neman; 1. san babilonskoga kralja Nebukadnezara II.: «Tome kipu glava bijaše od čistoga zlata, prsa i ruke od srebra, trbuh i bedra od mjeđi, gnjati od željeza, a stopala dijelom od željeza, dijelom od gline.» (Dn 2,32-33); 2. san proroka Daniela: «četiri nemani iziđoše iz mora, svaka drukčija. Prva bijaše kao lav, a krila joj orlovska. Dok je promatrah, krilo joj iščupaše, diže se ona sa zemlje i ispravi na noge kao čovjek i bijaše joj dano srce čovječje.... druga neman: kao medvjed, s jedne strane uspravljena, tri joj rebra u raljama, među zubima. I bijaše joj rečeno:

‘Ustani, nažderi se mesa!’... treća neman kao leopard, na leđima joj četiri ptičja krila: imao je četiri glave i dana joj je moć... četvrta neman strahovita, užasna, izvanredno snažna: imao je velike gvozdeno zubne i ona žderaše, mrvljaše, a što preostade, gazila je nogama...imala je deset rogova... među njima poraste jedan mali rog: i pred tim se rogom iščupaše tri prijašnja roga...: na tom rogu oči kao oči čovječje i usta koja govore velike hule.» (Dn 7,3-8); 3. viđenje apostola Ivana: «...Zvijer sa sedam glava i deset rogova: Zvijer ‘Bijaše-i-nije’...‘izići’ će ponovno ‘iz Bezdana’ da ode u propast. I čudit će se stanovnici Zemlje kojima ime ne ‘stoji upisano’ od postanka svijeta ‘u Knjizi života’, kad vide Zvijer da ‘bijaše i nije’ i opet će se pojaviti.... Sedam je glava sedam gora na kojima Žena* (tj. Bludnica*, «Veliki Babilon») sjedi. To je i sedam kraljeva, od kojih su petorica pala, jedan živi, a posljednji još nije došao. Kada dođe, treba da ostane samo kratko vrijeme. Što se tiče Zvijeri ‘Bijaše-i-nije’, ona je osmi, ali je i jedan od sedmorice; ona ide u propast. ‘Deset rogova’...je ‘deset kraljeva’ koji još nisu vladali, ali će primiti kraljevsku vlast, samo za jedan sat, skupa sa Zvijeri. Ovi su svi složni da predadnu Zvijeri i svoju silu i svoju vlast. Ovi će ratovati protiv Janjeta, ali će ih Janje zajedno sa svojim pozvanima, izabranima i vjernima pobijediti, jer je Ono ‘Gospodar gospodara’ i ‘Kralj kraljeva’.» (Otk7,7-14); Antikristovo mračno kraljevstvo nastat će unutar prostora 4 starozavjetna kraljevstva: Babilona, Medo-Perzije, Grčke i Rima; ono će se, dakle, pojaviti iz podzemlja* (Otk 13,1-2; Dn 2,1-49; 7,1-28); 4 životinje koje dolaze iz «mora» (iz mora naroda), što je vidio Daniel, dolazak je, zapravo, ta 4 kraljevstva; Ivan je u Otkrivenju nastanak Antikristovog kraljevstva opisao u liku Zvijeri koja će doći iz mnoštva naro-

da; Zvijer ima: usta lava, noge mjeđvjeda, lik leoparda i 10 željeznih rogova; Daniel je također vidio 4 životinje i to: lava = Babilonsko kraljevstvo; mjeđvjed = Medo-perzijsko kraljevstvo; četveroglavi leopard = Grčka (nakon smrti Aleksandra Velikog, kraljevstvo su podijelila 4 njegova generala na 4 dijadohije: Kasander preuzima Grčku, Lizimah Trakiju i dio Male Azije, Seleuk Siriju i Babilon, Ptolomej Egipat), te neman s 10 rogova = Rim; Zvijer su, dakle, 4 stara svjetska kraljevstva, koja se u viđenju Ivana javljaju zajedno što znači da je Antikristovo kraljevstvo posljednjih vremena novo uskrsnuće 4 stara kraljevstva koja će oživjeti zajedno i istodobno; neman s 4 glave i 7 rogova, zapravo je pralik Sotone; 4 starozavjetna kraljevstva čine pralik Sotone vidljivim; Zvijer ima: 10 rogova i 7 glava (Otk 13,1): Babilon kao lav ima 1 glavu, Medo-Perzija kao mjeđvjed ima 1 glavu, Grčka kao četveroglavi leopard ima 4 glave, Rim kao neman ima 1 glavu – što je sveukupno 7 glava; tih 7 glava Zvijeri iz Ivanovog viđenja, zapravo je zbroj glava svih 4 kraljevstva iz Danielovog viđenja koja će doživjeti uskrsnuće u Antikristovom kraljevstvu; ponovno Ivanovo viđenje: «Zatim se pokaza drugi znak u Nebu: veliki Zmaj plamene boje sa sedam glava i deset rogova. Na glavama mu sedam kruna.» (Otk 12,3); Zmaj je stara Zmija – Sotona ili đavao, «zavodnik cijeloga svijeta» (Otk 12,9); 7 glava budućega Antikristovog kraljevstva je oponašanje Sotone opisanog kao Zmaj koji također ima 7 glava – to je pralik Sotone; vrijeme pogana: započelo je 606. g.pr. Kr. početkom (Novog) babilonskoga kraljevstva: 7 glava bilo je 7 bezbožničkih vladajućih dinastija: 1. glava: Babilon: Nebukadnezar II.* i nasljednici; 2. glava: Medo-Perzija: Kir II.* i nasljednici; Grčka: Aleksandar Veliki i 4 dijadoha: 3. glava:

Grčka / Sirija / Babilon: Seleukovići* i nasljednici; 4. glava: Grčka / Egipat: Ptolomejevići* i nasljednici; 5. glava: Grčka / Trakija / Mala Azija: Lizimah i nasljednici; 6. glava: Grčka / Makedonija: Kasander i nasljednici; 7. glava: Rimsko Carstvo: car August* i nasljednici; kad 4 stara kraljevstva uskrsnu (zajedno i istovremeno), dići će se ponovno 7 glava – to su demonski knezovi; oni budu svoja sjedišta iz kojih će vladati imali oko Jeruzalema; oživljavanje ili uskrsnuće stara 4 kraljevstva ukazuje na strašnu zajedničku silu kakve još nije bilo; njihova će se moć protezati na sve krajeve Zemlje, a na njihovom će čelu zasjesti Antikrist, natčovjek koji bude svojom bezbožnošću zasjenio sve dotad poznato i viđeno; svi će ljudi biti demonizirani i dat će mu božanske počasti: obožavat će ga kao Boga; u njemu će djelovati osobno Sotona: on će Antikrista pomazati; Antikrist bude zavodnik i upropastitelj te lažni kralj Izraela; u svijetu će imati uobičajeno, građansko ime; njemu će, kao svjetskom vladaru, kojeg Ivan naziva Zvijer, biti potčinjeni svi narodi i sve zemlje svijeta (Otk 13,7); Antikrist će biti posljednji vladar koji će vladati ovim svijetom; njega će «Gospodin **Isus Krist** ubiti dahom Svojih usta i uništiti sjajem Svoga dolaska.» (2 Sol 2,8); budući Sotona oponaša Boga, Antikrist će biti rođen od žene; Sotona će mu dozvoliti postati čovjekom na demonski i nadnaravan način: takvo utjelovljenje Sotone neće se nikad dogoditi prije; on će, doslovce, biti sin Sotone; kao sin Sotone, zasjest će na prijestolje u Hramu Božjem u Jeruzalemu, «pokazujući sebe kao da je Bog»: «I sklopit će savez s mnogima za jednu sedmicu: a u polovici sedmice prestat će žrtva i prinos: na vrhu Hrama bit će grozota pustoši* sve do svršetka, dok se određeno pustošenje ne obori na pustošnika.» (Dn 9,27); «Čete će

njegove doći i oskvrnuti svetište-tvrđu, dokinut svagdašnju žrtvu i ondje postaviti `grozotu pustoši`.» (Dn 11,31); u objašnjavanju događaja posljednjih dana, Krist se poziva također na «grozotu pustoši»: «Dakle, kad vidite `grozotu pustoši`, o kojoj govori prorok Daniel, gdje stoji na svetom mjestu - ...» (Mt 24,15); Antikrist će, prema starozavjetnom navješćivanju, pustošiti Svetinju* na strašan način: «sveto mjesto», «svetište-tvrđa» i «Svetinja» odnose se na jeruzalemski Hram; `grozotu pustoši` u Hramu je načinio Antioh IV. Epifan*; naimе, Antioha IV: Epifana su od 168. do 165. g.pr.Kr. u Hramu štovali kao sina boga Zeusa*; on je na žrtveniku Hrama žrtvovao svinje i gotovo istrijebio izraelski narod; u posljednje vrijeme, to će isto učiniti i Antikrist: u Hramu koji će biti ponovno izgrađen (bit će to «treći Hram»), Antikrist će biti ustoličenje «grozote pustoši»; podrijetlo Antikrista: bit će Židov, budući Izrael nikad ne bi prihvatio Mesiju koji ne potječe iz njihova, izraelskog, naroda, navješćivanog kroz čitavi Stari zavjet: Mesija mora biti iz **Judinog plemena***, iz kraljevske loze kralja Davida*: «Judo! Tvoja braća slaviti će te, svagda ti je šaka na šiji dušmana, sinci oca tvoga tebi će se klanjat. Judo, laviću mali! Tko bi ga dražit smio? Od Jude žezlo se kraljevsko, ni palica vladalačka od nogu njegovih udaljiti neće dok ne dođe Onaj kome pripada, kome će se narodi pokloniti. .... Nadaleko vlast će mu se sterat, i miru neće biti kraja nad prijestoljem Davidovim, nad Kraljevstvom njegovim: učvrstit će ga i utvrdit u pravu i pravедnosti od sada i do vijeka učinit će to privržena ljubav Gospodina nad Vojskama.» (Post 49,8-12; Iz 9,6); budući Izrael do danas nije u Kristu prepoznao svoga navješćivanog Mesiju i Kralja pa još uvijek iščekuje utjelovljenog Mesiju, prihvatit će Antikrista kao svoga

Mesiju i Kralja; sedmogodišnja vladavina Antikrista: Krist je rekao da će od trenutka kad Antikrist zasjedne na svoje prijestolje, «biti tolike nevolje kakve nije bilo od postanka svijeta do sada, niti će je biti», te «kad se ne bi skratili ti dani, nitko se ne bi spasio.» (Mt 24,21-22); budući je Bog suvereni Vladar, a ne Sotona i Antikrist, Bog je odredio i vrijeme trajanja strašnoga bezakonja i zla: «Ali radi izabranika (Božjih), ti će se dani skratiti», rekao je Krist (Mt 24,22); naime, kad Antikrist uđe u Izrael nadnaravnim rođenjem od žene, osnovat će savez s Izraelom, na kojeg će Izrael pristati u uvjerenju da je on, Antikrist, zapravo pravi Mesija; kad to Izrael učini, početak će se odvijati posljednja – sedamdeseta sedmica iz Danielovog proročanstva: «I sklopit će savez s mnogima za jednu sedmicu: a u polovici sedmice prestat će žrtva i prinos: na vrhu Hrama bit će grozota pustoši sve do svršetka, dok se određeno pustošenje ne obori na pustošnika.» (Dn 9,27); nakon 7 godina strašne vladavine Antikrista, slijedi Božji Sud na njim; I.: 3,5 godine: vrijeme Antikristovog zavođenja; s Izraelom će sklopiti savez, čovječanstvu dati prividan mir i blagostanje; zbog toga prividnoga uspjeha na svim područjima, čovječanstvo će ga slaviti i klanjati mu se; u obnovljeno me, «trećemu» Hramu, Židovi će opet prinositi žrtve Bogu prema starozavjetnim odredbama; ljudi svijeta govorit će: «Mir i sigurnost.» (1 Sol 5,3); II.: 3,5 godine: «...a u polovici sedmice prestat će žrtva i prinos.» (Dn 9,27); Antikrist će nakon prve 3,5 godine naglo prekinuti savez s Izraelom te prinošenje žrtava u Hramu: «On će se suprotstaviti i uzvisiti nad svime što se naziva Bogom i nad svime što ljudi štuju. Čak će doći u Božji Hram, sjesti na prijestolje i proglasiti sebe Bogom.» (2 Sol 2,4); od svih će silom zahtijevati da ga štuju kao božan-

stvo i klanjaju mu se; Židovi će se tome suprotstaviti i Antikrist će provesti nad njima progone veće i strašnije od svih poznatih: Krist je to vrijeme nazvao «nevolja kakve nije bilo od postanka svijeta do sada, niti će je biti.» (Mt 24,21); prorok Jeremija* to vrijeme u svome proročanstvu naziva «nevolje za Jakova», a Daniel «vrijeme tjeskobe kakvo ne bijaše otkako je ljudi pa do toga vremena.» (Jr 30,7; Dn 12,1); zbog toga je to strašno razdoblje nazvano Velika nevolja*; ono je uvijek vezano na Izrael, ali ima i strašnih posljedica za čitavo čovječanstvo: «Ljudi se pokloniše Zmaju što je Zvijeri predao vlast, a pokloniše se i Zvijeri riječima: `Tko je jednak Zvijeri i tko se može boriti protiv nje?`» (Otk 13,4); demonizirani svijet će Zvijeri tj. Antikristu, te Zmaju tj. Sotoni, iskazivati štovanje kao božanstvu i diviti se njihovoj strašnoj sili; u vrijeme Velike nevolje, čovječanstvo će biti pogođeno s 3 vrste izravnih Božjih sudova, jer nije prihvatilo Evanđelje Isusa Krista koje mu se stoljećima propovijeda: a) Sud pečata; b) Sud trubliji; c) Sud čaša Božjega gnjeva; s Antikristom, na čovječanstvo će demonskim silama djelovati i zavoditi ga i Lažni prorok* koji će biti u njegovoj službi; oni će se pojaviti zajedno među ljudima, kako bi ih sve povukli sobom u Bezdani; Lažni prorok će ljude, uz Antikristovu moć, prisiliti da slave Antikrista te da mu ukazuju božansku čast; Antikrist i Lažni prorok će 42 mjeseca govoriti hule protiv «Boga nad bogovima», ili «hule protiv Boga»; psovati će Božje Ime*, Božje boravište i nebeske stanovnike: «I bijaše joj (Zvijeri tj. Antikristu) dopušteno `da povede rat protiv svetih i da ih pobijedi`; dana joj je vlast nad svakim plemenom i pukom, jezikom i narodom. I poklonit će joj se svi stanovnici Zemlje – svaki čije ime od postanka svijeta ne stoji `upisano u Knjizi života zaklanog

Janjeta.» (Otk 13,7-8); Antikristovo kraljevstvo: u njemu će vladati veliko zanimanje za nadnaravno, do nevjerojatnih granica razvit će se idolopoklonstvo*: štovanje i služenje kipovima; ljude će posebno zanimati sve nije uobičajeno, njihova pozornost bit će usmjerena na razna znamenja i čude-sa; poseban utisak na čovječanstvo ostavit će Antikristovo uskrsnuće, što će ljude uvjeriti da je to izravno Božje djelovanje: «I vidio sam jednu od njezinih glava (tj. jednu od 7 glava prve Zvijeri – Antikrista) kao smrtonosno ranjenu. Ali njezina je smrtonosna rana bila izliječena. Sva se Zemlja zanese za Zvijeri.» (Otk 13,3); «smrtonosna rana» znači da će Antikrist biti ubijen, ali – ta će rana odjednom zacijeliti i Antikrist će oživjeti: na taj način on će oponašati uskrsnuće Isusa Krista kako bi čovječanstvo uvjerio da je on, Antikrist, očekivani Božji Pomazanik – Mesija* i Kralj; Antikrist će uspjeti u svome sotonskom naumu: potpuno će uvjeriti i Židove i ostalo čovječanstvo da je on Mesija; Lažni prorok zahtijevat će od ljudi da «naprave kip Zvijeri*, koja bi ranjena mačem, ali ostade na životu.» (Otk 13,14); tko se ne bude poklonio njemu, odnosno njegovom kipu, kojem je život udahnuo Lažni prorok, bit će progonjen i ubijen: «...da se pobiju svi koji se ne htjedoše pokloniti kipu Zvijeri.» (Otk 13,15-17); isto tako, onaj tko neće na svojoj desnoj ruci ili čelu imati utisnut žig Zvijeri* bit će bez ikakve mogućnosti proživljavanja: neće moći «ni kupiti ni prodavati» (Otk 13,16-18); tako će nadzor nad čovječanstvom biti potpun; «žig Zvijeri» je znak uzvišenosti Antikrista jer će sadržavati ime Zvijeri ili «broj njezina imena» (666*) i nosit će ga ljudi predani njemu kao vrhovnome vladaru (Otk 13,17); onaj tko prihvati utiskivanje žiga Zvijeri na sebe bit će zapečaćen zauvijek za samoga Sotonu; tako će Sotona opona-

šati Kristovo kraljevstvo: svaka nanovorođena osoba u Kristu Isusu prima pečat Duha Svetoga* kao jamstvo da je ona Kristova svojina (Ef 1,13; 2 Kor 1,22); kao što pečat Duha Svetoga jamči nanovorođenoj osobi vječni život* s Kristom u Njegovom kraljevstvu, tako i žig Zvijeri onome tko ga primi jamči vječnost sa Sotonom u paklu*: «Tko se god pokloni Zvijeri i njezinu kipu, i primi žig na svoje čelo ili na svoju ruku, `pit će vino` Božje srdžbe koje `stoji natočeno, čisto, u čaši Njegova gnjeva`. Bit će mučen `ognjem i sumporom` pred svetim anđelima i pred Janjetom (tj. Kristom). `I dim se` njihovih muka `diže u vijekove vjekova`; i nemaju mira `ni dan ni noć` koji se klanjaju Zvijeri i njezinu kipu te koji primaju žig njezina imena.» (Otk 14,9-11); sotonsko trojstvo: Sotona pokušava oponašati Boga, ne bi li što lakše i bolje zaveo sve stanovnike Zemlje; tako isto, Sotona oponaša i Božje Trojstvo*: on je stvorio svoje, sotonsko trojstvo: davao je uosobljen Sotona, Antikrist je utjelovljen Sotona, a Lažni prorok je Sotona u duhu; protubog davao, kao uosobljeni Sotona, lažno zavodi čovječanstvo nudeći mu mir i sigurnost, kako bi čovječanstvo doveo do političkog jedinstva te sjeo na prijestolje kao jedini svjetski vladar; protusin Antikrist izvršava nalog Sotone u tijelu nudeći ljudima lažno blagostanje; protuduh Lažni prorok navodi ljude na vjersko jedinstvo, tj. na jedinstveno štovanje Antikrista i klanjanje Antikristu, što je zapravo štovanje Sotone i klanjanje Sotoni; Božji Sud: 1. prvo će Bog provesti Sud nad protukršćanskim svjetskim kraljevstvom, jer u njegovom središtu nije bio On Bog, nego idol* – kip Zvijeri ili Antikrista, tj. Sotone, kojem se čovječanstvo klanjalo; Nebukadnezar II. je to idolopokloničko svjetsko kraljevstvo vidio u svome snu kao «golem kip», «strašan za oči» (Dn 2,31-33),

kome će suditi osobno Bog: «...iznenada se odvali kamen a da ga ne dodirnu ruka, pa udari u kip, u stopala od željeza i gline, te ih razbi. Tada se smrvni najednom željezo i glina, mjed, srebro, zlato i sve postade kao pljeva na gumnu ljeti i vjetar sve odnese bez traga. A kamen koji bijaše u kip udario postade veliko brdo te nepuni svu Zemlju.» (Dn 2,34-35); kamen je **Isus Krist**: On će udariti kip, čovjekov idol, «u stopala», tj. u njegov kraj; kamen će svojim udarom odozdo smrviti čitavi kip; stopala kipa predstavljaju zadnje svjetsko kraljevstvo na Zemlji, a to je Antikristovo kraljevstvo, kojeg će uništiti Gospodin Isus kod Svoga Drugoga dolaska, kad se vrati «s velikom moći i slavom.» (Mt 24,30); Bog je to Danielu pokazao u viđenju: «U vrijeme ovih kraljeva Bog Nebeski podići će Kraljevstvo koje neće nikada propasti (v. Božje kraljevstvo*) i neće prijeći na neki drugi narod. Ono će razbiti i uništiti sva ona kraljevstva, a samo će stajati dovijeka – kao što si vidio da se kamen s brijega odvalio a da ga ne dodirnu ruka, te smrvio željezo, mjed, glinu, srebro i zlato.» (Dn 2,44-45); 2. Božji Sud nad Antikristom i Lažnim prorokom vidio je u viđenju Ivan: «Ali Zvijer (tj. Antikrist) bi uhvaćena zajedno s Lažnim prorokom koji je u službi Zvijeri činio znakove i njima zaveo one koji su primili žig Zvijeri i klanjali se njezinu kipu.» (Otk 19,20); Krist će ubiti Antikrista «dahom Svojih usta» (2 Sol 2,8) i tako okončati zauvijek demonsku vladavinu Sotone, jer Krist je Onaj koji «gazi tijesak vina uskipjelog gnjeva Boga, Svemogućega.» (Otk 19,15); budući su zajedno i zajednički djelovali na Zemlji, i Antikrist i Lažni prorok imaju isti kraj: «Oboje su živi bačeni u ognjeno jezero koje gori sumporom.» (Otk 19,20); 3. neposredno nakon završetka Tisućgodišnjeg kraljevstva* slijedi Božji Sud Sotoni: oč-

kuje ga ista sudbina kao Antikrista i Lažnog proroka: on «...bi bačen u ognjeno i sumporno jezero, gdje se također nalaze Zvijer i Lažni prorok. I bit će mučeni dan i noć, u vijeke vjekova.» (Otk 20,10); konačno uništenje Antikrista dogodit će se kod Armagedona*, koji je udaljen oko 250 km od Hamona* gdje će prvo Bog uništiti Goga od Magoga* (Ez 39,11-16; Otk 16,12-16; 19,11-21);

Antiohija 1. ili Antiohija sirijska: antički grad na Orontu, za Seleukovića* glavni grad Sirije, danas u Turskoj **Antakya** zapadno od Alepa*, koju je 300. g.pr.Kr. utemeljio **Seleuk I. Nikator** kao spomen na bitku kod Ipsa i nazvao po svome ocu; 64. g.pr.Kr. postaje sjedištem rimskog upravitelja Sirije; bila je velik i bogat trgovački grad, jedno od središta ranog kršćanstva*; između 252. i 380. u Antiohiji je održano 10 crkvenih koncila; 540. zauzeli su je i razorili Perzijanci*, a njene stanovnike preselili u okolicu Ekbatane; obnovio ju je Justinijan, a 637. osvojili Arapi, pa križari i Osmanlije; u Antiohiji sirijskoj bila je velika židovska zajednica; prema izvješću evanđeliste Luke*, nakon kamenovanja Stjepana* u I. st., jednoga od prve sedmorice đakona* i prvog kršćanina koji je umro mučeničkom smrću zbog propovijedanja o **Isusu Kristu***, progonjeni su kršćani pobjegli iz Jeruzalema u 483 km udaljenu Antiohiju, u kojoj je bio početak najveće i najdjelotvornije prve kršćanske crkve; u Antiohiji sirijskoj Kristove su sljedbenike prvi put nazvali **kršćanima** (tj. pristašama Krista - ili Kresta, jer su pogani* u Antiohiji vjerojatno sročili taj nadimak misleći kako je Krist osobno ime, a ne da ono znači Pomazanik i da je On Sin Božji); apostoli su Barnabu* iz Jeruzalema poslali u Antiohijsku crkvu kako bi vidio u kojem se stanju nalazi; Barnaba je potra-

žio Savla – to jest, Pavla* u rodnom Tarzu* i zamolio ga neka mu bude pomoćnik u dušobrižništvu crkve u Antiohiji; zajedno su poučavali godinu dana, i nakon toga otišli na prvo misijsko putovanje na Cipar* 46./47. gdje su propovijedali po sinagogama u Salamini*, te bili na dvoru namjesnika Cipra Sergija Pavla* u Pafu* (Savao na Cipru dobiva grčko ime Pavao), pa u Pergu* pamfilijsku, u Ikonij*, Listru*, Derbu*, opet u Listru, Ikonij, Antiohiju pizidijsku, postavljali su starješine u crkvama, prošli Pizidiju*, Pamfiliju i Ataliju*, te otplovili u Antiohiju sirijsku (prvo misijsko putovanje trajalo je do 49./50.); po svima tim pokrajinama i mjestima naviještali su Evanđelje* i poganima, a ne samo Židovima, koji su, uglavnom, bunili narod i gradske starješine protiv apostola i kamenovali ih te zlostavljali; Pavao je u Antiohiji sirijskoj imao rasprave s nekim kršćanima iz Judeje* koji su naučavali kako se nitko ne može spasiti* ako nije obrezan (v. obrezanje*) po Mojsijevom Zakonu*; Pavao i Barnaba su s nekolicinom kršćana otišli apostolima u Jeruzalem i raščistiti to pitanje na prvome apostolskom saboru održanome između 49/50. (v. apostol*); kad je Pavao bio u Antiohiji, došao je i apostol Petar* i Pavao mu se «u lice suprotstavio, jer je zavrijedio osudu. On je, naime,» piše Pavao Galaćanima, «prije nego su došli neki ljudi iz Jakobljeve okoline, jeo s poganima, ali kad ovi dođoše, on se zbog straha od obrezanih počeo povlačiti i klonuti. Njenu su se u pretvaranju priključili i ostali Židovi, tako da je njihovim pretvaranjem bio zaveden i Barnaba. Ali kad sam vidio da ne idu pravo prema istini Evanđelja, Kefi (tj. Petru) pred svima rekoh: 'Ako ti koji si Židov živiš poganski, a ne židovski, kako možeš siliti pogane da žive židovski?' » (Gal 2,11-14); Antiohija sirijska Pavlu je bila polazna točka za

daljnja putovanja, po važnosti odmah iza Jeruzalema (Dj 11,19-26; 13 - 14; 15,35); potres je grad sravnao sa zemljom 526.; **2. Antiohija pizidijska**: antički grad u Pizidiji*, na granicama prema Frigiji*, sjeverno od Pamfilije; njegove ruševine nalaze se kod Yalvača, blizu Aksehira, u maloazijskom dijelu Turske; rimski car August* imenovao ju je kolonijom s italiskim pravom (*lat. ius italicum*) i promijenio ime u **Colonia Caesarea Antiochia**; u gradu je bio veliki hram maloazijskog boga mjeseca Mena, nadaleko poznat u antici; u I. st., Antiohiju u Pizidiji posjetili su Pavao i Barnaba na svome prvomu misijskom putovanju nakon propovijedanja po Cipru i u Pergi pamfilijskoj; najprije su propovijedali u sinagogi; kad su ne-Židovi pogani počeli prihvaćati Pavlovu poruku Evanđelja, Židovi su se uz psovke bunili protiv Pavlovog propovijedanja i potakli ugledne žene i gradske prvake neka istjeraju Pavla i Barnabu iz grada i kraja; apostoli su otišli u Ikonij; dvije ili tri godine poslije Pavao je ponovno došao u Antiohiju na svome drugomu misijskom putovanju (48.-51.) zbog ohrabrivanja kršćana u vjeri (Dj 13,14-52); **3.** antički grad u Kariji (Mala Azija), na rijeci Meandar (danas Menderes); utemeljio ga je **Antioh I. Soter** (Seleuković) u prvoj polovini III. st.pr.Kr.; grad je ležao na karavanskom putu od Efeza* do Mezopotamije*;

Antipa 1. v. Herod*; **2.** (Antipa od Antipater: protivnik) (I. st.) kršćanin u Pergamu*, uhićen i ubijen zbog vjere u Krista Isusa*; o njemu se zna vrlo malo, odnosno samo ono što je apostol Ivan* naveo u Otkrivenju*; njegovo se ime nalazi na pergamskome natpisu iz III. st., a spominje ga i Tertulijan; poslije se spominje u hagiografijama (opisima života svetaca); jedna od legenda kaže kako su ga, za vrijeme

vladavine cara Domicijana, polagano pekli u mjedenoj peći oblika bika, i to tako dugo dok nije umro; prema tumačenju značenja njegova imena, njegov je život opravdao njegovo ime: Antipa se hrabro suprotstavio sotonskim silama zla u gradu Pergamu koji je njegovao kult cara ili imepratora, i u kome je bio podignut hram živućemu caru, «božanskome Augustu»; Antipi je osobno Gospodin **Isus Krist** dao ime «vjerni svjedok» (Otk 2,13);

Antipatrida grad kojeg je kralj Herod* obnovio i dao mu ime u čast svoga oca Antipatra; u I. st., kad je apostol Pavao* bio u Jeruzalemu* u zatvoru zbog propovijedanja Evanđelja*, Židovi su ga htjeli ubiti; sin Pavlove sestre rekao je tisućniku Klaudiju Liziju* za tu urotu i Lizije je Pavla, pod pratnjom, poslao u Cezareju* upravitelju zatvora Feliks*^u; na tom su putu Pavao i zatvorska pratnja prenoćili u Antipatridi (Dj 23,1-31);

Antotija *hebr.* (Gospodinov odgovor), iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Šaharajima i žene Hušime, sin Šešaka*, živio u Jeruzalemu*; vrijeme nastanka popisa, te iz koje Benjaminove loze potječe, iz popisa se ne može odrediti (1 Ljet 8,24.28) – R 15a;

antropolatrija *grč.* (antropo + latreía – služba), kult istaknutih pojedinaca, predaka, vladara, obožavanje čovjeka (v. idololatrija*); antropolatrija je kao i svaka vrst idolopoklonstva* strogo zabranjena Božjim Zakonom*, jer se štovati* smije jedino **Stvoritelj – Bog***: Otac, Sin Krist* i Duh Sveti*, a ne stvorenje (v. Deset zapovijedi*);

antropomorfizam pripisivanje Bogu ljudskih svojstava: Bog ima **nos**: «Gospodin omirisa miris ugodni pa reče Sebi...» (Post 8,21); taj antropomorfizam: «miris ugodan Bogu» postat će svojstveni izraz

obrednoga govora (Izl 29,18.25; Lev 1,9,13; Br 28,1, ...); Bog ima oči: «Jer Gospodin Svojim očima gleda po svoj zemlji da bi se ohrabрили oni kojima je srce iskreno prema Njemu»; «Oči Gospodnje gledaju pravedne...» (2 Ljet 16,9; Ps 34,15); psalmist i apostol Jakov* kažu da Bog ima i **uši**: «...uši Gospodnje slušaju vapaje pravednih»; «...vapaji žetelaca dopriješe do ušiju Gospoda nad Vojskama.» (Ps 34,15; Jak 5,4); Bog ima **usta**: «Ne živi čovjek samo o kruhu, nego o svakoj riječi što izlazi iz Božjih usta»; «Otkrit će se tada slava* Gospodinova, i svako će je tijelo vidjeti, jer Gospodinova su usta govorila.» (Pnz 8,3; Iz 40,5); Bog ima ruke; «Njegovo je more, On ga je stvorio, i kopno koje načiniše ruke Njegove»; «Djela ruku Njegovih vjernost su i pravednost»; «Strašno je upasti u ruke Boga živoga» (Ps 95,5; III,7; Heb 10,31); **nebiblijska gledišta**: 1. neki su otišli predaleko tvrdeći kako Bog ima tijelo (kao npr. Tertulijan, koji je prije obraćenja bio stoik); 2. nenaučno shvaćanje po kojem predmeti, životinje i prirodne pojave imaju ljudska svojstva; 3. prikazivanje božanstva ili prirodnih pojava u ljudskom liku;

Anub(a) *hebr.* (saveznik), iz **Judinog plemena***, sin Kosa, brat Hasobebe i Haruma*; prema rodoslovlju se ne može vidjeti iz koje Judine loze potječe, osim da je pripadao Judinim južnim rodovima (1 Ljet 4,8);

Apel (I. st.) kršćanin kojeg u pismu Rimljanima pozdravlja apostol Pavao* i naziva «čestit u Kristu» (Rim 16,10); ime Apel je među Židovima u Rimu bilo vrlo uobičajeno; jedan znameniti Apel bio je onaj iz Askalona, glumac u tragedijama, kome je osobito bio naklon rimski car Gaj; ime Apel često se nalazilo na rimskim natpisima i bilo vezano ili ne na carske obitelji;

apiru egip. (*babil.* khabiro), ljudi koji nemaju domovine ni vlastite imovine; egipatski pisani izvještaj iz doba vladavine faraona Ramzesa II.* (oko 1279.-1213. g.pr. Kr.), spominje skupinu ljudi poznatu kao apiru koji su vukli kamene blokove za kraljevsku građevinu u Memfisu; možda su dio tih apiru bili i Izraelci, koji su krajem svoga četiristogodišnjeg izgnanstva u Egiptu* morali raditi kao gradbeni radnici; nasljednik Ramzesa II., faraon Merneptah* govori o Izraelcima na tzv. **Izraelskoj steli**; među apiru vjerojatno su bili bjegunci, odbjegli zbog dugovanja ili ropstva, te ljudi raseljeni zbog ratova ili gladi, a zapošljavali su ih kao sezonsku radnu snagu; ipak su predstavljali opasnost u državi ako su vladari bili slabi; vrlo vjerojatno je obitelj Abrahama* preuzela to ime kako bi se predstavila strancima i tako ostavila riječ **Hebrej**;

Apokalipsa *grč.* (apokalyptô - otkrivam, objavljujem), objava, otkrivenje, proročko književno djelo u kojem je dana proročko viđenje budućih povijesnih događaja, osobito svršetka svijeta, autora evanđeliste Ivana*; **apokaliptik** navješćuje u alegorijama, viđenjima tajnovitih slika, brojeva, ili simbola; Apokalipsa ili **Otkrivenje***, posljednji novozavjetni spis, datiran 90.-96., viđenje je novoga Neba i nove Zemlje koje će stvoriti **Isus Krist*** nakon što uništi ovaj grješni svijet (v. kraj svijeta* i parusija*); Apokalipsa je dragocjen povijesni spis ranoga kršćanstva*, u kojem je vidljiva mržnja pokorenih naroda prema rimskom imperijalizmu i očekivanje skore propasti Rimskoga Carstva; snažno je utjecala na književnost i likovne umjetnosti (apokaliptički motivi na drvorezima, freskama, slikama, tapiserijama); pojam apokaliptičkoga postao je simbolom posljednjih dana svijeta (v. eshatologija*), koji će biti obilje-

ženi strašnim pojavama (divovskim udarima mora, rušenjem planina, pucanjem tla, požarom neba, popraćeno neopisivom bukom, trovanjem voda) (v. Pelin*, apokaliptička literatura*, Sud*);

apokaliptička literatura literatura vrlo razvijena kod Židova početkom kršćanske ere; najpoznatiji starozavjetni autor apokaliptičke literature uvrštene u biblijski kanon jeste **Daniel***, a novozavjetni je Ivan* s Apokalipsom ili **Otkrivenjem***; pozadina Knjige Daniela: gubitak nacionalne neovisnosti, gubljenje vjere* većine stanovništva i progon onih koji su stali odlučni u svojoj vjeri prema Bogu; Bog otkriva Svome narodu kako se ispunjava Njegov plan; to što se događa nije slučajnost, nego samo jedna etapa Božjega plana, koja se ispunjava, prema predlošku, nekoliko razdoblja ili epoha; ovoj vrsti kniževnosti mogu se pripisati sljedeće osobitosti: 1) uporaba vizija ili viđenja odvedenih u sužanjstvo neposredno; 2) uporaba simbola kao sredsva objave, ponekad objašnjenih (ovan i jarac), ponekad bez objašnjenja (žena obučenu u sunce - Otk 12); 3) predviđanje budućnosti Božjeg naroda u odnosu na ostale narode, koje svoj vrhunac postiže dolaskom **Mesije***; 4) proza, a ne poezija (za razliku od stila pisanja starozavjetnih proroka); osim tih kanonskih spisa, postoje i apokrifni*, kao npr: Apokalipsa Petrova, Apokalipsa Pavlova i dr.; apokaliptička literatura bila je razvijena i u islamu; pojam apokaliptičkoga postao je simbolom posljednjih dana svijeta (v. eshatologija* i kraj svijeta*), koji će biti obilježeni strašnim pojavama;

apokaliptički broj 666 broj u kome će biti skriveno svjetsko ili građansko ime Antikrista*, ime Zvijeri* ili broj njena imena, ali i broj čovjeka; smatralo se da je 666 broj rimskog cezara i njegova utjelovljenja po-

sljednih dana, kao broj prve Zvijeri (Otk 13, 1-10); kroz povijest nagađalo se kako je to broj vladara Dioklecijana, Atile, Napoleona, i drugih; prema gematriji (gematrija *grč.-hebr.* tumačenje tajanstvenog značenja pojedinih riječi vezano s određenim brojevima: a=1, b=2,..., osobito u kabali), po grčkom alfabetu, 666 označuje rimskoga cezara Nerona*, iako je u vrijeme kad je Ivan* pisao svoja viđenja (krajem I. st.), danas poznata kao Knjiga Otkrivenja* - posljednja biblijska Knjiga, Neron bio mrtav, ali uzima se kao tip progonitelja kršćana, koji je, zapravo, bio Domicijan kao «Nero redivivus»; Ivan u opisu svog viđenja kaže kako će oživljen kip prve Zvijeri ubijati sve one koji mu se nisu poklonili, a ostalima udariti pečat* sa svojim imenom ili brojem 666 na desnicu ili na čelo, tako da nitko tko nema taj pečat neće moći niti kupovati ni prodavati (v. kip Zvijeri*, žig Zvijeri*) (Otk 13,16-18); vjerovalo se da će Neron oživjeti i to kao utjelovljeni Antikrist; Domicijan je bio rimski car u vrijeme kad je Ivan bio zatočenik u rimskome političkome zatvoru na otoku Patmosu, gdje je i imao viđenja posljednjih dana; «Neron Kaiser» uzima se kao simbol cara Dioklecijana, drugoga okrutnoga progonitelja kršćana*; broj 666 oduvijek je zanimao egzegezu (*grč.* *exégêsis* - vođenje, razlaganje; **biblijska egzegeza**: tumačenje biblijskih tekstova, razvijeno u židovstvu, te u ranom kršćanstvu u katehetskim školama: aleksandrijska s alegorijskim i antiohijska s literarnim tumačenjem, i u novovjekoj katoličkoj i protestantskoj teologiji, pomoću arheologije, komparativne povijesti i filologije; ona je temelj hermeneutike i odgovara na pitanje što je tekst značio kad je napisan; hermeneutika je primijenjena egzegeza i odgovara na pitanje što tekst govori danas); značenje broja 666 u duhu apokaliptičkog načina pisanja mo-

že se riješiti ili simbolički ili gematrijski; prema simboličkom značenju, to je broj nesavršenstva, bespomoćnosti i neostvarenosti: čovjek prepušten sebi, bez Boga, bespomoćan je, a svaki otpor Bogu, u konačnici je jalov; broj 6 dvostruko je nesavršen broj, jer se dobiva oduzimanjem 1 od 7, pa broj 666 označuje potpunu bespomoćnost prve Zvijeri (v. šest*, sedam, dvanaest*); jedan od naziva vrhovnoga rimokatoličkoga vladara, to jest pape, je «Kristov Namjesnik» (što nema ni tragova, a kamoli temelja u Riječi Božjoj); već 1612. Andreas Helwig u svojoj knjizi Rimski Antikrist tvrdi da taj papin naziv ima brojevu vrijednost 666; naime, slova latinskoga naziva «Vicarius filii Dei» (Namjesnik Sina Božjega), imaju sljedeću brojevu vrijednost: I=1 (korišteno 6 puta), L=50, V=5, C=100 i D=500 – ukupan zbroj je 666; Ivan u Otkrivenju navodi: «Ovdje treba pronicavosti! Tko je prodoran, neka odgoneta značenje broja Zvijeri. To je, uistinu, broj čovjeka: njegov je broj šesto šezdeset i šest.» (Otk 13,18); izvorno ime Rima bilo je Saturnia (Saturnov grad); Saturn je bilo tajno ime otkriveno samo onima koje se uvodilo u kaldejske ili babilonske misterije; u Kaldeji su ga izgovarali kao Stur, što je u njihovome jeziku brojčano bilo: S=60, T=400, U=6 i R=200 – ukupna zbog je 666; službeni jezik Rima bio je latinski, tj. *grč.* *lateinos* – brojčano značenje u grčkome je: L=30, A=1, T=300, E=5, I=10; N=50, O=70, S=200 – ukupna zbroj je 666; ista riječ znači latinac što je grčki oblik imena Romul, po kome je Rim dobio ime; Romul u *hebr.* je romiith što daje zbroj 666; kad se zbroji prvotni rimski sustav brojeva: D=500, C=100, L=50, X=10, V=5 i I=1 dobije se zbroj 666; SZ navodi da je «zlato što je dolazilo Salomonu* svake godine bilo ...teško šest stotina šezdeset i šest zlatnih talenata.» (1 Kr 10,14); kralja Salomona je

to zlato i bogatstvo odvodilo od Boga onome što je za Boga bilo gad i gnusoba, a to je štovanje lažnih bogova njegovih poganskih žena; one su ga navele na put idolopoklonstva*, a rezultat toga bila je neizbježna Božja kazna: nakon Salomonove smrti, za vrijeme vladavine njegova sina Roboama*, jaka monarhija Izrael* podijelila se na dvije države: Sjeverno kraljevstvo Izrael i Judeja; riječ za bogatstvo koju koristi NZ pisan grčkim jezikom je euporia, čija je brojevnja vrijednost 666; istu brojevnju vrijednost u čitavome NZ ima još samo jedna grčka riječ i to paradosis što znači: tradicija ili predaja (Mt 15,2; Dj 19,25);

apokrifi *grč.* (apokryptô - skrivam), posebni religiozni spisi ranoga kršćanstva*, koje službena crkva nije uvrstila u kanon, nego ih proglasila lažnima; naime, apokrifni spisi imaju povijesnu podlogu i istiniti su, ali nemaju božansko nadahnuće, tj. nisu nadahnuti Duhom Svetim*; katolici apokrifima nazivaju tzv. **deuterokanon-ske*** starozavjetne knjige koje nisu u hebrejskom kanonu, nego su izvorno pisane grčkim jezikom; apokrifi su uglavnom bili odraz težnje širokih slojeva pa su bili vrlo omiljeni; imali su snažan utjecaj u oblikovanju pogleda na svijet i život u srednjem vijeku; utjecali su na našu narodnu književnost; apokrifi bosanskih bogumila sačuvani su u Hvalovu rukopisu iz 1404.; ostavili su traga i u djelima svjetskih književnika (npr. Dantea i Milтона); općenito: spis kojemu se službeno ne priznaje njegova izvornost;

Apolion v. Abadon*;

Apolon **1.** (I. st.) rječit i u Pisma* upućen Židov iz Aleksandrije* koji je došao u Efez* i poučavao u tamošnjoj sinagogi, u vrijeme kad je apostol Pavao* na svome drugomu misijskom putovanju došao s Akvilom* i

Priscilom* u Efez, njih ostavio u gradu, a on nastavio putovanjem po Cezareji*, Antiohiji*, galacijskom kraju te Frigijom, da bi se kasnije vratio u Efez; Apolon je uživao veći ugled u korinstskoj crkvi negoli u efeškoj; vatreno je govorio o **Isusu Kristu***, iako je znao samo za krštenje Ivana Krstitelja*, tj. krštenje vodom a ne i Duhom Svetim* - krštenje Duhom bilo mu je potrebno kako bi ga Duh pripojio Kristovoj Crkvi*; novozavjetni navod da je Apolon bio upućen u «put Gospodnji» - tj. u nauk Ivana Krstitelja, označava pomno i točno naučavanje o Isusu Kristu; Akvila i Priscila poučili su ga Božjoj Riječi*, poslali u Ahaju* gdje je snažno pobijao Židove tvrdeći iz Pisma da **Isus jeste Mesija***; zatim je otišao u Korint* gdje je smjelo govorio Židovima o Isusu kao o Mesiji; njegov dolazak u Korint izazvao je oduševljenje što se pretvorilo u zanesenjaštvo (Dj 18,24-28; 19,1; 1 Kor 1,12; 3,4-6.22; 4,6 16,12); **2.** prenes. lijep čovjek;

apostata otpadnik od neke zamisli, bogoodstupnik, bogootpadnik, već od starokršćanskog doba, kršten čovjek koji otpadne od kršćanstva*; izraz je u kršćanstvo preuzet iz helenističkog židovstva, i označava Židova koji se odrekao židovske religije; u srednjem vijeku, crkva je apostate javno izopćivala (ekskomunicirala) i kažnjavala najtežim kaznama (v. anatema*); u crkveno-pravnom smislu, apostata se razlikuje od heretika i shizmatika, jer heretik ne priznaje dogme, a shizmatik ne priznaje crkvenu hijerarhiju; **apostata od reda:** redovnik koji prebjegne u svijet ili svećenik koji napusti svoje zvanje (svrzymantija, raspop); **biblijsko tumačenje:** apostol Pavao* u svojim Poslanicama govori o otpadnicima od vjere i krivim učiteljima, poglavito u posljednjim vremenima; Timoteja* upozorava:

«Duh* izričito govori da će u posljednjim vremenima neki otpasti od vjere i prikloniti se prijevarnim duhovima i zloduhovskim naucima.» (1 Tim 4,1); «A ovo znaj: u posljednjim danima nastat će teška vremena. Ljudi će doista biti sebeljupci, preuzetnici, oholice, hulitelji, roditeljima neposlušni, nezahvalnici, bezbožnici, bešćutnici, nepomirljivci, klevetnici, neobuzdanici, goropadnici, neljubitelji dobra, izdajice, brzopletnici, naduti, ljubitelji užitka više nego ljubitelji Boga. Imaju obličje pobožnosti, ali snage su se nejezine odrekli. I njih se kloni!» (2 Tim 3,1-5); «Jer će doći vrijeme kad ljudi neće podnositi zdrava nauka nego će sebi po vlastitim požudama nagomilavati učitelje kako im godi ušima; od istine će uho odvrćati, a bajkama se priklanjanje.» (2 Tim 4,3-4); Pavao Solunjane* upozorava neka paze da ih nitko ne zavede ni na koji način, jer mora doći do otpada i otkriti se «Čovjek bezakonja, Sin propasti, Protivnik, onaj koji uzdiže sebe protiv svega što se zove Bog ili svetinja», koji će čak zasjesti u Božji Hram* «gradeći se Bogom...» (2 Sol 2,3-12); efeškim starješinama u Miletu* piše kako zna «da će nakon mog odlaska među vas uljesti (ili provaliti) vuci okrutni koji ne štede stada, a između vas će samih ustati ljudi koji će iskrivljavati nauku da bi odvucli učenike sa sobom.» (Dj 20,29-30); na **otpad u posljednjim danima** osvrće se i apostol Petar*: «Znajte ponajprije ovo: u posljednje će se dane pojaviti podrugljivi izrugivači:...» (2 Pt 3,3-4); na te se događaje poziva i apostol Juda* koji govori kako će na kraju ovoga svijeta ili vremena (v. kraj svijeta*) doći «izrugivači, koji će živjeti prema svojim bezbožnim pobudama.», jer će to biti ljudi koji robuju sjetilnim užicima, budući «nemaju Duha*» (Jd 18-19); iskreno pokajano i obraćeno Božje dijete* «zapečaćeno» Svetim Duhom ne može otpasti od

Boga i Njegova nauka: «Zbilja je nemoguće one koji su jedanput prosvjetljeni i koji su okusili nebeski dar, koji su postali dionici Duha Svetoga i koji su okusili dobru Riječ* Božju i čudesa budućega svijeta, pa ipak otpali, opet obnoviti (za to) da se obrate, njih koji za svoj vlastiti račun razapinjaju Sina Božjega i javno Ga izlažu ruglu.» (v. metanije* i pokajanje*) (Heb 6,4-6);

apostazija *grč.* (apóstasis – razmak, odmetnuće, istup, odstup), otpad, raskol, odvajanje, odmetništvo, otpadništvo; apostol Pavao* govori o apostaziji koja prethodi Drugome Kristovom dolasku (v. parusija*), kao o nečemu već poznatome: «Jer ako prije nego dođe onaj otpad (apostasis)...» (2 Sol 2,1-12); razvidno je da Pavao u ovom ulomku povezuje «otpad u idolopolkonstvo*» (Židovskog naroda) sa sustavom kojeg će uvesti Antikrist*, odnosno lažni Mesija*; opće značenje izraza apostazija u Djelima apostolskim* i Hebrejima poslanici* poprima religijsko značenje: farizejski učitelj Gamaliel I.* pred židovskim je Velikim vijećem u Jeruzalemu* pred koje su doveli apostole Petra* i Ivana* optužujući ih kako govore protiv Boga i Mojsijevog Zakona* propovijedajući Evanđelje* i **uskr-sloga Krista***, govorio o pobunjenicima, tj. apostatima Teudi i Judi Galilejcu, koji su pobunili ili istupili protiv židovskog nauka i pridobili uz sebe pristaše; nakon što su bili pogubljeni, pristaše su se razbježale; Gamaliel je za nauku apostola rekao: «...ako je taj naum ili djelo od ljudi, propast će (mislite na Teudu i Judu Galilejca); ako li je pak od Boga, nećete ga moći uništiti» (Dj 5,33-39); kad se Pavao vratio sa svoga trećega misijskog putovanja u Jeruzalem (trajalo od oko 53./54.-57./58.), starješine* jeruzalemske crkve upozorili su ga na Židove koji ga optužuju da sve Židove koji žive među

poganima upućuje na otpad, tj. **apostaziju od Mojsija** učeći ih neka ne obrezuju djecu (v. obrezanje*, pogani*) i neka ne žive po predaji (Dj 21,17-22); srce kršćanina ne smije biti ni opako niti nevjerno, jer bi se vrlo lako moglo odmetnuti od Boga (Heb 3,12); ako je kršćanin*, koji je «pravom spoznajom Gospodina, Spasitelja Isusa Krista», izbjegao «pokvarenosti svijeta», opet uplete u nju, te ona njima zagospodari, njegovo «posljednje stanje bila gore od prijašnjega»; takvome bi, kaže apostol Pater*, bilo bolje da uopće nije priznao Krista kao Gospodina, odnosno, upoznao «puta pravednosti»; na takvome se, otpalome kršćaninu, ispunjava poslovice: «Pas se vraća na svoju bljivotinu» i «Okupana se svinja vraća da se valja u kaljuži.» (2 Pt 2,20-22; Izr 26,11);

apostol *grč.* (apostéllô - odašiljem, šaljem, *hebr.* šalialah opunomoćenik), u širem smislu: misionar, poslanik, vjerovjesnik, u biblijskom značenju: prenositelj Božje Riječi* i nauka Boga **Isusa Krista*** koje je On osobno odredio i odabrao dok je bio na Zemlji ili nakon Svoga uzašašća* po Duhu Svetomu*, bez mogućnosti prenošenja apostolata* na druge osobe po ljudskom odabiru; apostoli su trebali biti svjedoci Kristovog uskrsnuća; oni su «milost i apostolstvo» primili po Kristu kako bi «na slavu Njegova Imena» propovijedali «poslušnost – vjeru među svim narodima» (Rim 1,5); od Boga unaprijed određenih 500 vjernika koji su uzvjerovali Krista Isusa i vidjeli Ga nakon Njegova uskrsnuća, nisu imali isti autoritet kao Dvanaestorica* i Pavao* (Mt 28,16-20; 1 Kor 15,6); evanđelisti izvješćuju da su po osobnom Kristovom odabiru apostoli prvo bili Kristovi učenici, Dvanaestorica: Petar*, Andrija* (Petrov brat), Jakov*, Ivan*, Filip*, Bartolomej*, Matej* (u Ivanovom evanđelju nazvan Natanael* - Iv 1,45; 21,2), Toma*, Ja-

kov Alfejev* i Šimun* prozvan Zelot, Juda Jakovljevi* i Juda Iskariotski* (Isusov izdajnik), umjesto kojeg je nakon uzašašća Isusa Krista izabran Matitja* ili Matej, koji je bio svjedok Kristovog uskrsnuća, i na kojega je pao odabir kockom nakon molitve* apostola, po volji Duha Svetoga (u starozavjetno vrijeme kocke kojima su se Božji ljudi služili da bi od Boga dobili savjet, ili pak donijeli odluku u skladu s Božjom voljom, bile su Urim i Tumim - Izl 33,7; 1 Sam 14,41; Luka* spominje ždrijeb - Lk 1,9 - v. efod*) (Dj 1,15-26); Krist je rekao učenicima: «Ne izabrate vi Mene, nego Ja izabrah vas i postavih vas» (Iv 15,16); Krist je nakon uzašašća pozvao i Pavla, ukazavši mu se u viđenju dok je Pavao, onda još Savao*, kao progonitelj kršćana*, sa svojim ljudima išao prema Damasku* kako bi u Jeruzalem* priveo sve one koji su svoje živote vjerom predali Kristu Isusu; apostolom su nazvali i Barnabu*, u Jeruzalemu je između 49./50. bio održan **prvi apostolski sabor**, zbog raščišćavanja nedoumica oko spasenja*; naime kad su Pavao i Barnaba bili u Antiohiji sirijskoj* na prvome misijskom putovanju, došli su neki kršćani iz Judeje* tvrdeći kako će biti spašen samo onaj pogani koji je obrezan po Mojsijevom Zakonu; crkvene starješine* antiohijske crkve odredili su Pavla, Barnabu i nekolicinu (u Galaćanima poslanici* spominje se i Tit*, podrijetlom pogani – Gal 2,1-3) koji moraju otići u Jeruzalem te s ostalim apostolima i starješinama riješiti sporno pitanje (Dj 15,1-3); čelnici tadašnje jeruzalemske crkve bili su apostol Petar, Ivan i Isusov polubrat po majci Jakov* (Gal 2,2-9); na saboru su, uz apostole i starješine, bili prisutni i neki sljedbenici farizeja* koji su tvrdili isto što i Judejci u Antiohiji; Pavao i Barnaba pričali su o svojim iskustvima i čudima*, odnosno znamenjima koje je Bog učinio

preko njih među poganima kako bi potvrdio njihovo apostolstvo; Jakov je podsjetio prisutne kako je Bog rekao da će među poganima odabrati narod, što je u skladu i s navješćivanjem starozavjetnih proroka*: spašeni budu svi koji će zazvati ime Gospodina Isusa Krista; Petar je naglasio kako spasenje dolazi po **milosti Isusa Krista** za sve, i za Židove i za pogane; u pismu sastavljenom za obraćene pogane, apostoli ih upozoravaju neka se uzdržavaju od mesa žrtvovanog idolima*, od jedenja krvi* i udavljenoga te od bludništva; pismo su u Antiohiju odnijeli Pavao, Barnaba, Sila* i Juda* (Dj 15,1-29); apostoli su bili postojani u nauku, zajedništvu (v. agape*), lomljenju kruha i u molitvama* (v. Večera Gospodnja*), u imenu Isusa Krista i snagom Duha Svetoga činili su mnoga znamenja i čuda, liječili bolesne i opsjednute; narod je hrlio k njima, te na temelju viđenog i propovijedanja apostola, prihvaćao Isusa Krista kao osobnog Spasitelja i Gospodina; Krist je snažno djelovao preko Duha Svetoga i Svojoj Crkvi pripajao mnogobrojne koji su uzvjerovali u Njega (Dj 2,42-48; 4,32-35; 5,12-17); tako je **prva Crkva** brzo rasla, što je izazvalo otpor velikih svećenika, narodnih starješina, farizeja i saduceja*; apostole su zbog toga zatvarali, bičevali i mučili, te nijedan apostol, osim Ivana, nije umro prirodnom smrću (Dj 5,18); takav slijed događaja navijestio im je Krist i prije no što je bio uhićen, dao im je obećanje «Da, vi ste sa Mnom ustrajali u Mojim kušnjama. Ja vam stoga u baštinu predajem Kraljevstvo što ga je Meni predao Moj Otac: da jedete i pijete za Mojim stolom u Kraljevstvu Mojemu i sjedite na prijestoljima sudeći dvanaest plemena Izraelovih» (Lk 22,28-30; Mt 19,28; Iv 15,27); u svom viđenju na Patmosu* što ga je imao Ivan o nebeskom Jeruzalemu*, tj. Gradu, i opisao u Otkrivenju*, Ivan vidi

gradske zidine na 12 temelja, a na svakom je temelju upisano po jedno ime «apostola Jaganjčevih» (Otk 21,14); u prvim kršćanskim crkvama, apostoli su postavljali prezbitere* i episkope* (Dj 14,23), ili svoje zamjenike (ne kao apostole, jer se apostolstvo ne može prenijeti), kao npr. Tit* koga je ovlastio Pavao (Tit 1,5) polaganjem ruku (1 Tim 5,22); **nebiblijska gledišta**: apostoli su likovno bili prikazivani već u katakombama i ostali su do danas česti motivi sakralne umjetnosti; u širem smislu, apostoli su širitelji kršćanstva, osobito prvi misionari (npr. Ćiril i Metod – slavenski apostoli); **2.** izbor poslanica, epistola (kod pravoslavačaca); crkvena knjiga koja sadrži djela apostolska; **3.** prenos. vjesnik, glasnik, propovjednik, krčitelj, pionir; revnosni zastupnik neke zamisli;

apostolat (prema apostol), poslanje te služba apostola* i drugih vjerovjesnika, po milosti* dobivenoj od Boga Oca po **Isusu Kristu***, a ne po vlastitom odabiru i sposobnostima: «Jer bez Mene ne možete ništa učiniti», rekao je Krist (Iv 15,5); Krist je Svoje učenike (v. Dvanaestorica*) prvo slao u paru neka po gradovima i selima propovijedaju obraćenje* i Kraljevstvo Božje* ne dajući im nositi ni kruha, niti torbe, ni novaca, ni odjeću, nego samo sandale* i štap* (Mk 6,7-9); apostoli su vlašću koju im je dao osobno **Isus Krist**, izgonili nečiste duhove i ozdravljali bolesne (Mk 6,12; Lk 9,1-6); apostolu Petru* rekao je: «Tebi ću dati ključeve Kraljevstva nebeskog, pa što god svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima, a što god razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima» (Mt 16,19; 18,18 i Iv 20,23); Krist je apostolima dao moć uspostavljenja crkvene stege, koju su imali i starješine* prvih crkava (1 Kor 5,4-5); Petar je igrao važnu ulogu u «otvaranju Kra-

ljevstva» budući je bio vodeći propovjednik Evanđelja u prvim danima uspostave Crkve* (Dj); zato je autoritet Petra i drugih apostola usko povezan s njihovim spisama koji su postali mjerodavni za Crkvu*; prije uhićenja, Krist je Svojim učenicima navijestio nevolje i progonstva što će imati zbog svoje službe propovijedajući Njegovu Radosnu vijest spasenja* pa im je dao novi nalog: «No sada tko ima kesu neka je uzme! Isto tako i torbu. A koji nema, neka proda svoju haljinu i neka kupi sebi mač...» (Lk 22,36-37); apostol Pavao* je vjernima u Korintu* napisao: «Uistinu, mi nismo kao mnogi koji trguju Riječju Božjom, nego iskreno – kao od Boga pred Bogom – u Kristu govorimo» (2 Kor 2,17); apostolat je služenje kršćanima i Kristov miomiris Bogu Ocu i među onima koji se spasavaju i među onima koji propadaju: onima koji propadaju apostoli i njihova služba su «miris iz smrti za smrt», a onima koji se spasavaju «miris iz života za život» (2 Kor 2,15-16); Bogu su služili s potpunim pouzdanjem u Boga po Kristu, a ne s pouzdanjem u vlastite mogućnosti: «Ne kao da smo sami sobom, kao od sebe, sposobni što pomisliti, nego naša je sposobnost od Boga. On nas osposobi za poslužitelje **novoga Saveza***, ne slova, nego Duha» (2 Kor 3,4-6.12); apostoli nisu pristupali ljudima lukavošću ili računicom, niti pak su Božju Riječ* i Kristov nauk prilagođavali sebi ili ljudima, već su objavljivali istinu Evanđelja; nisu propovijedali i propagirali sebe, već Krista Isusa kao Gospodina, a sebe kao sluge onih koji su uzvjerovali uskrsloga Krista (2 Kor 4,5); Pavao korintskoj zajednici piše kako su zbog propovijedanja Krista bili «pritisnuti, ali ne pritiješnjeni; dvoumeći, ali ne zdvajajući; progonjeni, ali ne napušteni; obarani, ali ne oboreni – uvijek umiranje Isusovo u tijelu pronosimo da se i život Isusov u tijelu našem očituje» (2

Kor 4,7-10), te da «mi se živi uvijek na smrt predajemo poradi Isusa da se i život očituje u našem smrtnom tijelu» (2 Kor 4,11); Radosnu vijest* apostoli su propovijedali prožeti strahom Gospodnjim (2 Kor 5,11); oni su imali prava opominjati kršćanske zajednice, ali su u svemu bili poslužitelji Božji: «velikom postojanošću u nevoljama, u potrebama, u tjeskobama, pod udarcima, u tamnicama, u bunama, u naporima, u bdjenjima, u postovima, u čistoći, u spoznanju, u velikodušnosti, u dobroti, u Duhu Svetomu*, u ljubavi nehinjenoj, u riječi istinitoj, u snazi Božjoj; oružjem pravde zdesna i slijeva; slavom i sramotom; zlim i dobrim glasom; kao zavodnici, a istiniti; kao nepoznati, a poznati; kao umirući, a evo živimo; kao kažnjeni, a ne ubijeni; kao žalosni, a uvijek radosni; kao siromašni, a mnoge obogaćujemo; kao oni koji ništa nemaju, a sve posjeduju»; u svojoj službi apostolata nisu davali ni u čemu nikakve sablazni «da se ne kudi ova služba» (2 Kor 6,3-10); korintsku zajednicu Pavao naziva pečatom njegova apostolstva u Gospodinu (1 Kor 9,2);

Ar *hebr.* (grad), glavni grad Moaba* na rijeci Amonu; Izraelcima je za vrijeme njihova boravka u pustinji*, nakon izlaska iz Egipta*, bilo rečeno neka poštede taj grad, jer ga je Bog* predao Moapcima, potomcima Lota*; prije Lota, u Aru su živjeli Emijci* (Br 21,15; Pnz 2,9-11; Iz 15,1);

Ara v. Jeter*;

Arab *hebr.* (pustinjski stanovnici), grad što je Jošua* izborom kocke u baštinu dodijelio **Judinom plemenu***, naveden kao grad na Gori (Jš 15,52);

Araba ili **Slana dolina** pusta jordanska dolina u depresiji, strma obala od Galilejskog jezera* na sjeveru do Mrtvog mora* na

jugu, a nastavlja se do Akapskog zaljeva, južno od Kinereta*; Arabu je zauzeo Jošua* i njena mjesta uništio heremom*; u Slanoj dolini je kralj David* porazio Edomce*; iz Araba je bio Paaraj* ili Naaraj, junak kralja Davida; u Slanoj dolini je judejski kralj Amasja* potukao Edomce (Pnz 1,1; 3,17...; Jš 11,16; 2 Sam 8,13; 2 Sam 23,35; 2 Kr 14,7; 1 Ljet 11,37); **More Araba** je Mrtvo more*;

Arad *hebr.* (divlji magarac), iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Šaharajima i žene Hušime, sin Berija*, živio u Jeruzalemu*; vrijeme nastanka popisa, te iz koje Benjaminove loze potječe iz popisa se ne može odrediti (1 Ljet 8,15.28) – R 15a;

Arad kanaanski grad u Negebu* kojeg su osvojili i zaposjeli Izraelci* vođeni Jošua* (Jš 12,14); nedavna su **arheološka iskapanja** Tell Arada otkrila izraelski hram i utvrdu; izraelski arheolog Yohanan Aharoni pronašao je građevinu koju je smatrao Božjim svetištem – temeljni nacrt je grubo pravokutno dvorište s oltarom ili žrtvenikom koji vodi u dugačku usku dvoranu; nekada su duž zidova te sobe stajale klupe; sobica manja od 2 m², otvarala se prema dugom zidu nasuprot ulazu - njezin je pod bio uzdignut, a na stubama koje vode u nju, stajala su 2 kamena žrtvenika (svaki visok ½ m); u sobi je bila opločena uzvisina, te izglačani kameni stup visok oko 1 m, obojen u crveno; u prostoriji uz taj «hram» ležali su komadići keramike, a na svakom je bilo ispisano ime nekog čovjeka - dva su iz poznatih starozavjetnih svećeničkih obitelji, Meremot* i Pašhur*; krhotine su se vjerojatno upotrebljavale za bacanje kocke na kome je red za službu; arheološko iskapanje u Aradu 1962. uz Aharonija, vodio je i R. B. K. Amiran; u pustinji Negeb u Aradu otkriveni su arhitektonski ostaci utvrde iz željeznog doba (oko 1200.-600.g.pr.Kr.) sa

spremištima, sustavom za vodu i hramom; u središtu prapovijesnog sklopa nalazi se četvrtasta kula iz helenističkog razdoblja;

Arah *hebr.* (lutanje), 1. (XII. st.pr.Kr.) iz **Ašerovog plemena***, sin Ula*, brat Haniela i Risja (1 Ljet 7,39) – R 6; ovaj popis ljetopisca sadrži nekoliko imena na jugu Efrajimske gore, iako se Ašerovo područje protezalo između Fenicije* i Karmela*; vjerojatno je da su neke grupe Ašerovaca bile seljene prema jugu i bile uključene u Efrajimosovo* i **Benjaminovo pleme*** (Jš 19,24-31); 2. (VI. st.pr.Kr.) otac Šekanija*, djed Johana* povratnik iz babilonskoga sužanjstva* s prvom grupom povratnika 538. g.pr.Kr., vođenih Šešbarom; prema izvješću Ezre*, u Jeruzalem i Judeju* od njegove se obitelji vratilo 775, a prema Nehemiji*, 652 člana (Ezr 2,5; Neh 7,10);

Aram *hebr.* (uzvišen), 1. sin Šema*, unuk Noe*, otac Usa, Hula, Getera i Maša (Post 10,22-23; 1 Ljet 1,17) – R 1; 2. (XVI./XV. st.pr.Kr.) iz **Ašerovog plemena***, iz loze Berija, sin Šomera* (1 Ljet 8,32.34) – R 6;

Aram *hebr.* (uzvišena postaja), skupno ime različitih državnica na jugu Sirije*, posebno Damask* (v. Aramejci*); SZ često Aram koristi umjesto **Edom**;

Aram Naharajim *hebr.* (Aram dviju Rijeka), Gornja Mezopotamija* gdje se nalazio Haran*, boravište uže i šire obitelji Abrahama* (Post 24,10);

Arameja stara oznaka za Siriju* i Mezopotamiju*;

Aramejci potomci Arameja*; pretpostavlja se kako je podrijetlo riječi od naziva ha'arammîn; prema masoretskom tekstu, naziv hammamîn prevodi se kao strijelci; Aramejci su bili semitski narod poznat od druge polovine II. tisućljeća pr.Kr. iz

sjeverne Mezopotamije*; nakon pada države Hetita* oko 1200. g.pr.Kr. raširili su se prema Siriji* i osnovali nekoliko država, najjača je bila u Damasku*; u drugoj polovini VIII. st.pr.Kr. postupno su ih podložili Asirci*, poslije su potpali pod Arape i bili uglavnom stopljeni s njima; njihov jezik spada u semitske jezike, i bio je jezik Perzijskog Carstva; danas tim jezikom govore u nekim selima Sirije, Turske, Iraka i Irana; aramejski jezik: spada u grupu semitskih jezika, uglavnom govorni jezik, od 300. g.pr.Kr. do 650. najrašireniji jezik u srednjoj Aziji, važan za proučavanje židovskih i starokršćanskih spisa; vrlo je malo starozavjetnog teksta pisanog na aramejskom (većina teksta SZ-a pisana je hebrejskim jezikom); pretpostavlja se da je očuvani grčki tekst Evandjelja po Mateju* prijevod s izvornika pisanoga aramejskim jezikom (v. Knjiga proroka Daniela*); aramejsko pismo: najvažniji ogranak sjeverno-semitskog pisma, od VIII. st.pr. Kr. prošireno s aramejskim jezikom čitavim Prednjim istokom; iz aramejskog pisma razvilo se hebrejsko kvadratično, perzijsko - aramejsko, nabatejsko, palmirsko i niz drugih pisama;

Aran *hebr.* (veseo, radostan), (XVII. st.pr. Kr.) sin Dišana*, unuk Seira Horijca*, nećak Timne*, u drugom koljenu bratić Oholibame*, brat Uza*; popis je rađen nakon što je Ezav, tj. Edom, osvojio zemlju Seir* (Post 36,28; Pnz 2,12.22) – R 1b; ljetopisac navodi da su Uz i Aran sinovi Dišona*, očevog brata (1 Ljet 1,42);

Ararat *hebr.* (strmoglavni zaokret), plninsko područje jezera Van u Turskoj – Armeniji; u Araratu se zaustavila Noina* lađa, kad su presušile potopne vode; u «zemlju araratsku» pobjegli su Adramelek* i Sareser*, sinovi asirskog kralja Sanheriba*, na-

kon što su u Ninivi* mačem ubili oca dok se klanjao u hramu boga Nisroka*, 681. g.pr. Kr.; Ararat u svom proročanstvu o zadnjim danima, spominje i prorok Jeremija*; planina Ararat ugasli je vulkan visok 5.214 m (Post 8,4; 2 Kr 19,37; Jr 51,27) ;

Arauna ili **Ornan** (XI./X. st.pr.Kr.) čovjek iz Jeruzalema* čije je gumno kupio kralj David*; zbog popisa Izraelaca kojeg je David napravio na svoju ruku ne pitavši Boga, Bog je odlučio kazniti zemlju; Davidu je došao njegov vidjelac i prorok Gad* te mu u Božje ime dao mogućnost odabira kazne: ili 3 godine gladi u zemlji, ili 3 mjeseca bježanja pred neprijateljima, ili pak 3 dana kuge; David je odabrao kugu; kad je anđeo Božji došao do Arauninog gumna*, Bog ga je zaustavio: Gad je otišao Davidu i naredio mu neka na tom gumnu izgradi Bogu žrtvenik*; iako je Arauna želio darovati gumno Davidu, David nije želio poklon, već ga je kupio za 50 srebrnih šekela (ljetopisac navodi da je cijena 600 zlatnih šekela); na kupljenoj gumnu David je izgradio žrtvenik Bogu; kad je Bogu prinio žrtve paljenice* i pričesnice*, kuga je prestala harati zemljom (2 Sam 24,16-25; 1 Ljet 21,18-30);

Araunino gumno ili **Gumno Araune Jebusejca** gumno što se nalazilo izvan grada na Morijskoj gori (v. Morija*) koja se uzdizala sa sjevera nad Jeruzalemom*, mjesto gdje je kralj Salomon* izgradio Hram* (v. Arauna*) (2 Ljet 3,1-2);

Arbon rijeka što s istočne strane utječe u Mrtvo more*, granica Amorejaca* i Moabaca* (Br 21,13...);

Ard 1. (XVII. st.pr.Kr.) sin **Benjamin***, unuk Jakova* i Rahele* (Post 46,21; 1 Ljet 7,6) – R 15; prema Knjizi Brojeva*, Ard je sin Bele*, unuk Benjaminina (Br 26, 38-

40) – R 2a; 2. (XVI. st.pr.Kr.?) ili **Ardar** ili **Adar**, iz **Benjaminovog plemena**, sin Bele, brat Gere, Abišua*, Naamana, Adoaha, drugog Gere (vjerojatno od neke druge žene), Šefufama i Hurama (možda onaj iz Knjige Postanka*); vrijeme nastanka popisa ne može se utvrditi (1 Ljet 8,3-4) – R 15b;

Ardon *hebr.* (bjegunac), (XIV. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, sin Kaleba* i Azube* ili Jeriote* (1 Ljet 2,18; Jš 15,16-19; Suci 1,13; 1 Ljet 2,18) – R 12; 12a;

Arel *hebr.* (Ar je moj Bog), (XVII. st.pr.Kr.) sin **Gada*** (Post 46,16; Br 26,15-17) – R 2a; 7;

Areopag brežuljak boga Marsa sjeverozapadno od Akropole u Ateni*, po kojemu je Vijeće Areopag, što se isprva ondje sastajalo, dobilo ime; Luka* opisuje Areopag kao brežuljak južno od javnog sastajališta, ali i atensko sudište koje se ponekad tamo sastajalo; apostola Pavla* su filozofi odveli «na (brežuljak) Areopag», koji se nalazio postrani kako bi ga lakše mogli čuti i razumjeti, ili pak su ga, što je vjerojatnije, odveli pred «Vijeće Areopaga»; Pavao je okupljenim Atenjanima govorio o njihovom bogoljublju te o žrtveniku na kojem je bio urezan natpis: «Nepoznatom Bogu.»; taj je natpis Pavao iskoristio kako bi im rekao da upravo toga Boga koga oni ne poznaju a štiju*, on naviješta; naime, pogani* su posvećivali oltare «nepoznatim bogovima» iz straha da ne navuku na sebe nevolje i srdžbu bogova koje ne poznaju; Pavao im je govorio o pravom, istinskom, živom i jedinom Bogu koji ne prebiva u rukom izgrađenim hramovima i kojeg ne služe ljudske ruke, zatim o Danu Gospodnjeg Suda* na kojem će po pravdi suditi Onaj koji je uskrsnuo od mrtvih, tj. **Isus Krist***; neki su se rugali na izričaj «uskrsnuće od mrtvih», a neki su (npr. Dionizije Areopagit i Damara) uzvje-

rovali u Krista; nakon toga Pavao je otišao u Korint* (Dj 17,22-34);

Areta arapski kralj čija je prijestolnica bio grad Petra*, u današnjem Jordanu; neko je vrijeme i grad Damask* bio pod njegovom vlašću; kad je apostol Pavao* bio u Areti*, Aretin ga je namjesnik kanio uhapsiti, ali Pavao je uspio pobjeći spušten u košari preko gradskih zidina (2 Kor 11,32);

Argitis I. v. Urartu*;

Argob *hebr.* (hrpa zemlje), dio kraljevstva Oga* u Bašanu*, istočno od Jordana*, područje koje je bilo dodijeljeno ½ **Manaševog plemena***, plodna i dobro naseljena pokrajina s mnogo utvrđenih gradova; prije je pripadala Refaimcima*; područje se nazivalo i **Argopska krajina** (Pnz 3; 1 Kr 4);

Arhelaj (I. st.pr.Kr.–I. st.), ili **Herod Et-narh**, sin Heroda Velikoga* i Samarijanke Maltake, brat Heroda Antipe*, etnarh Judeje* i Samarije* od 4. g.pr.Kr. do 6. g.n.e.; u ožujku 4. g.pr.Kr. njegov je otac sastavio oporuku u korist Arhelaja i brata Heroda Antipe; nakon očeve smrti u ožujku/travnju iste godine, Arhelaj je tijelo prenio u Herodion; nešto kasnije, za Pashu* 11. travnja, ugušio je pobunu u Jeruzalemu*, zatim otišao u Rim kako bi od Augusta* primio imenovanje; August je krajem godine potvrdio tu očevu oporuku, ali ne i kraljevski naslov Arhelaju; Arhelaja su optužili Židovi i Samarijanci za okrutno i nehumano postupanje s njima, pa ga je August smijenio 6. g.n.e. i prognao u Vienu (Galija); Josip* i Marija* vratili su se s malim **Isusom*** iz Egipta za vladavine Arhelaja, i, prema Božjem napatku prenesenom preko anđela*, nastanili se u Nazaretu* (Mt 2,22);

Arhip (I. st.) vjerojatno sin Filemona* i Apije, iz Kolosa*; moguće da je Arhip bio propovjednik u crkvi u Laodijeci*, budući

je Laodiceja bila nedaleko od Kolosa; on i njegov otac bili su suradnici i suborci apostola Pavla*; Pavao ih, kao svoje suradnike i suborce, stavlja u isti položaj pred Bogom (Kol 4,17; Flm 1-2);

Ariel *hebr.* (Božji lavovi), (V. st.pr.Kr.) povratnik iz babilonskoga sužanjstva* 459. g.pr.Kr. s Ezrom, jedan od glavara obitelji koga je Ezra* iz Ahave* poslao Idonu* u Kasifju* neka im pošalje levite*, budući ih u grupi povratnika nije bilo (Ezr 8,16);

Ariel *hebr.* (Božji lav, ognjište Božje), simbolički naziv Jeruzalema*, najčešće povezivan s imenom har 'el ili 'ari'ël, kojim je prorok nazvao gornji dio oltara, ognjište, na kojemu su se palile žrtve* u jeruzalemskome Hramu* (Iz 29; 33,7); arijelski: kao Ariel - uzvišen, dobronamjran, nadzemaljski;

Arimateja *hebr.* (ha-Ramatajim) zavičaj Josipa*, tajnoga učenika **Isusa Krista***, koji je dao svoj novi, tek isklesani grob kako bi se u njega položilo mrtvo Isusovo tijelo nakon smrti na križu* (Mt 27,57; Mr 15,43);

Ariok *hebr.* (lavu sličan), (XIX./XVI-II. st.pr.Kr.) u vrijeme Abrahama*, huritski kralj Elasara, koji je sudjelovao u vojnoj 4 kralja (s Amrafelom, Kedor-Laomerom i Tidalom) protiv 5 kraljeva (Ber*, Birša*, Šinab*, Šemeber* i Bela*); Abraham je kod Dana* i Hobe* pobijedio 4 kralja koja su, nakon pobjede nad 5 kraljeva i pljačke Sodom* i Gomore*, oteli Abrahamovog nećaka Lota*, i oslobodio Lota (Post 14,1-16);

Aristarh (I. st.) Makedonac, kršćanin, prijatelj i suradnik apostola Pavla*, sa Sopaterom i Sekundom ovlašteni predstavnik makedonskih crkava za predavanje pomoći siromašnoj crkvi u Jeruzalemu*; Pavao je sa Silom* i Timotejem* bio u Solunu* na drugome misijskom putovanju (oko 50.-52.) i propovijedao Grcima o uskrsnom **Isusu**

Kristu* te raspravljao o Pismu*; mnoštvo je Grka, dakle pogana*, i uglednih žena uzvjerovalo Krista, a kao učenik pridružio im se i Aristarh; bio je s njim kad su se pobunili srebrnari u Efezu*, kojima je zbog propovijedanja živoga Boga i Krista, propadao vrlo unosan posao izradbe kipića velike efeške božice Artemide*; Aristarh je otišao s Pavlom u Jeruzalem, a poslije ga pratio u Rimu, i ostao uz njega i kad je Pavao bio u zatvoru u Rimu (Dj 17,1-4; 19,29; 20,4; 27,2; Kol 4,10);

Aristejevo pismo v. Stari zavjet;

Aristobul (I. st.) nepoznati kršćanin iz rimske crkve čijoj obitelji apostol Pavao* upućuje pozdrav (Rim 16,10); prema nekima, taj je Aristobul bio brat Heroda Agripa I.*, živio je kao građanin u Rimu i bio prijatelj s carem Kaligulom; ako je on svoj imetak ostavio caru, njegovi bi se robovi i oni koji su bili oslobođeni nazivali Aristobulian, kako bi se mogli razlikovati od ostalih članova carske obitelji; među njih je možda spadao i Herodion*;

arka *lat.* (arca - ormar, kovčeg, sanduk, smolasto drvo [približan prijevod], s pretklijetkama; u masoretskom tekstu: s klijetkama od trstike), lađa u obliku kovčega što je Noa* izgradio po Božjem napatku i tako se sa svojom obitelji (sa ženom, 3 sina i 3 snahe), spasio od potopa (v. stvaranje, opći potop*);

arkandeo *grč.* (archi...- vrhovni anđeo), Mihael*, Gabrijel* i Rafael*, anđeli* koji su po Božjoj zapovijedi vršili posebne zadatke (v. anđeo*); savršeni arkandeo i najljepše biće koje je Bog stvorio i postavio uz Sebe bio je Lucifer* (Iz 14,9-15; Ez 28,12-19);

Armagedon *hebr.* (Har-magedon - brdo megidsko; brijeg Megido), brdo u Jizreelskoj dolini, u sjeverozapadnom Izraelu, kraj

Megidske ravnice na kojem se nalazi grad Megido* (1 Kr 9,15); ova ravnica je mjesto gdje je egipatski faraon Neko* pritekao u pomoć posljednjem asirskom kralju i gdje su ujedinjeni pobijedili te ubili judejskoga kralja Jošiju* 609. g.pr.Kr. (2 Kr 23,29); «...u onaj Dan pregnut ću da uništim sve narode koji dođu na Jeruzalem.... U onaj Dan plač će veliki nastati u Jeruzalemu, poput plača hadad-rimonskog u ravnici megidskoj.» - prorokovao je Zaharija*, pa je tako Megido postao simbolom poraza sviju vojska koje bi se tu okupljale (Zah 12,9-11); prema Otkrivenju*, Armagedon je mjesto gdje će pred propašću što im prijeti od **Krista Isusa*** biti skupljeni svi pogani* kako bi krenuli na Jeruzalem*, odnosno: Armagedon je mjesto gdje će konačno **Isus Krist** uništiti Antikrista* i njegovo kraljevstvo; Armagedon predstavlja vrhunac bezbožnosti i neprijateljstva prema Bogu: «kod Armagedona» doći će do najveće pobune svih vremena protiv Boga i Njegovog Pomazanika, tj. Krista, na kraju protukršćanskoga razdoblja, tj. na kraju Velike nevolje: «...iz usta Zmaja (tj. Sotone*), iz usta Zvijeri* (tj. Antikrista*), iz usta Lažnog proroka* izlaze tri nečista duha kao `žabe`. To su, uistinu, proročki duhovi koji proizvode znakove i koji odlaze kraljevima cijeloga svijeta da ih skupe za rat velikoga Dana Boga, Svemogućega.»: iz svjetskih naroda skupit će se strašna vojska koja će pod vodstvom Antikrista jednim strašnim napadom ući u rat protiv Krista Isusa koji bude ponovno došao (Otk 16,12-16; 19,11-21); Krist Isus će ih «razbit ...kao sud lončarski», jer je On Kralj kraljeva i Gospodar gospodara, Krist je Vjerni i Istiniti, Prvi i Posljednji, Alfa i Omega, On je Vječni i Svemoguć; nakon što ih uništi, On će nad njima vladati «željeznim žezlom» (Otk 19,15); ta će se strašna «bitka kod Armagedona» dogoditi izvan

zidina Jeruzalema; pobjedom nad svijetom, tj. poganima, Krist će konačno «dokrajčiti opaćinu», tj. izbrisati svu bezbožnost s lice Zemlje (Dn 9,24); Kristov će Sud* prvo pogoditi Antikrista, koji će svojom vojskom iz Armagedona krenuti na Jeruzalem, a potom kraljeve koji su se klanjali Antikristu i krenuli s njim u bitku protiv Krista; oni će biti «ubijeni mačem što izlazi iz usta Jahača na konju» - Krista (Otk 19,21); njihova će krv biti «konjima do uzda, u širinu od tisuću i šest stotina stadija» (ako grčki stadij iznosi 185 m, a rimski 192 m, onda je 1600 stadija površina od oko 300 četvornih metara na kojoj će ubijena tjelesa i njihova krv dosezati visinu do konjskih uzda, što je oko 1,5 m) (Otk 14,20); tako će započeti strašan Dan Gospodnjega gnjeva o kome govore starozavjetni proroci (v. Dan gnjeva Božjega*) (Iz 13,6.9; Joel 1,15; 3,4; Sef 1,7.14; Am 5,18.20); Armagedon se nalazi oko 250 km sjeverno od doline Hamon*, gdje će konačno, prije potpunoga uništenja Antikrista, biti uništen Gog od Magoga* (Otk 16,12-16; 19,11-21); prenes. politička katastrofa;

Armoni(je) *hebr.* (dvorjanin), (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, sin prvoga izraelskoga kralja Šaula* i inoče Rispé*; Armonija i Meribaala objesili su u Gibeonu* Gibeonci kao krvnu osvetu Šaulu; kralj David* pokopao ih je, uzevši kosti Šaula i Jonatana od stanovnika Jabeša Gileadskog*, «u zemlji Benjaminovoj, u Seli*, u grobu Šaulovog oca Kiša» (2 Sam 21,1-14) – R 15c;

Arnan *hebr.* (besmrtni lav), (VI./V. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Elijakima ili Jojakima, sin Hananija* (1 Ljet 3,21; Ezr 3,2; Hag 1,1) – R 12g;

Arnon *ebr.* (rušeci potok), rijeka, utječe u Mrtvo more* s istoka, danas **Wadi Mujib**, nekoć sjeverna granica Amorejaca*

i Moabaca*; kad su Izraelci porazili Amorejce, njihovu je zemlju naselilo **Rubenovo pleme***; rijeka Arnon ostala je i dalje južna granica; «dolina koja zaustavlja prolaznike – Abarim», koju spominje prorok Ezekiel*, mogla bi biti duboka i strma dolina Arnona: Bog je rekao: «U onaj ću Dan dati Gogu za grob glasovito mjesto u Izraelu: dolinu Abarim, istočno od Mora, koja zatvara put prolaznicima; ondje će pokopati Goga i sve njegovo mnoštvo» (Br 21,13; Iz 16,2; Ez 39,11; Jr 48,20);

Arod (XVII. st.pr.Kr.) sin **Gada*** (Post 46,16; Br 26,15-17) – R 2a; 7;

Aroer *hebr.* (ruševine), **1.** grad na sjevernoj obali Arnona*, istočno od rijeke Jordan*, južna granica zemlje Amorejaca*, pa baština **Rubenovog plemena***, zatim pod vlašću Moabaca* od vremena Jehua* (IX. st.pr. Kr.) do Jeremije* (VII./VI. st.pr. Kr.) (Pnz 2,36; Jš 13,16); **2.** grad u Negebu*, južno od Beer Šebe* (2 Kr 10,33); iz Aroera bila su braća Šama* i Jeiel*, sinovi Hotama, junaci kralja Davida* (1 Ljet 11,44);

Aron *hebr.* (nositelj svjetla), (XV./XIV. st.pr.Kr.) *hebr.* (Aharon), *lat.* (Aaron), arap. (Harun), sin Amrama* i Jokebede, unuk Kehata, praunuk **Levija***, 3 godine stariji brat Mojsija*, mlađi brat Mirjam, muž Elišebe* s kojom je imao Nadaba*, Ahibua*, Eleazara* i Itamara*, djed Pinhasa*, **prvi veliki svećenik*** u Izraelu*, praotac levita*, vrlo rječit čovjek, jedini koji se s Mojsijem smio popeti na vrh Sinaja; umro je na brdu Hor* u Moseru*; budući je Mojsije bio slab govornik, Aron je umjesto njega govorio egipatskom faraonu* neka poslušaj Božju zapovijed i oslobodi Izraelce nakon gotovo četiristogodišnjeg izgnanstva; Aron je Mojsiju bio mjesto usta, a Mojsije Aronu mjesto Boga; Mojsiju je pomogao u vođenju izraelskog naroda iz Egipta u Obećanu

zemlju*; kad su već bili u Sinajskoj pustinji*, i kad je Mojsije na Horebu*, odnosno Sinaju*, primao Božji Zakon* na kamenim pločama, Aron je popustio nagovoru naroda i od rastopljenoga zlatnog nakita što su ponijeli iz Egipta, napravili su zlatno tele* i klanjaju mu se, kao što su se Egipćani klanjali svojim kipovima-bogovima (v. kip ili obelisk*); Aron se brinuo za poseban Šator* (Pokretno svetište*), što je služio za bogostovlje u kojem je prinosio Bogu žrtve* za svoje te za grijeh naroda i molitve za oprostjenje; ponekad je, kao i sestra Mirjam, bio ljubomorani na Mojsijev poseban položaj kao vođe naroda; umro je na brdu Hor prije no što su Izraelci ušli u Kanaan*, pa je nakon njega njegov sin Eleazar postao veliki svećenik (Izl 3,32; 4,14.16; 5 – 12; 6,20-23; 28,1; 32,1; Br 3,4; 26,61; 20,23-29; 26,58-59; Lev 10,2; Pnz 32,52; 1 Ljet 5,29) – R 3; 3a; **Aronovci** ili **sinovi Arona**: potomci Arona koje je kralj David* razdjelio na redove levita; oni su bili određeni za posvećivanje Svetinje nad svetinjama* te za kađenje kada i služenje Gospodinu dovijeka (1 Ljet 23,13);

Arpad *hebr.* (bit ću raširen, rasporit), grad u blizini, sjeverno od Alepa*, danas **Tel Erfad**; u VIII. st.pr.Kr. zauzeo ga je asirski kralj Tiglat Pileasar III.* prije asirsko-efrajimskog rata, tada već opustošenog u prethodnim ratovanjima s Asircima* (Iz 10,9);

Arpakšad sin Šema*, unuk Noe*, otac Šelaha, živio 438 godina; iz njegove grane potječe Abraham* (Post 10,24-30; 1 Ljet 1,18-25) – R 1; rodoslovlje: kad se Arpakšad rodio, Noa je imao 600, Šem 100, a kad mu se rodio sin Šelah, Arpakšad je imao 35 godina; za Arpakšadova života rođeni su bili: Eber* (Arpakšad = 65 g.), Peleg* (Arpakšad = 99 g.), Reu* (Arpakšad = 129 g.), Serug*

(Arpakšad = 161 g.), Nahor* (Arpakšad = 191 g.), Terah* (Arpakšad = 220 g.), Abram*, Nahor* i Haran* (Arpakšad = 290 g.), Jišmael* (Arpakšad = 376 g.), Izak* (Arpakšad = 390 g.), te Jakov* i Ezav* (Arpakšad = 450 g.) - tab. 1 i 2;

Arsa *hebr.* (zemaljski), (IX. st.pr.Kr.) upravitelj dvora u Tirsu* za vladavine sjevernoizraelskog kralja Ele*; kad je Ela bio u Arsinoj kući i opio se, upao je Zimri*, zapovjednik vojske, ubio Elu i zakraljio se kao peti kralj Izraela (1 Kr 16,9-15);

artaba staroperzijska mjera za zapremninu: 1 artaba = oko 56 l;

Artakserkso I. Dugoruki *staroperz.* (Artakšatra), (465./464.-424./423. g.pr.Kr.) sin i nasljednik Kserksa I.*, kralj Perzije*; ugušio je ustanke u Baktriji i Egiptu*, Atenjani su 449. g.pr.Kr. pod Kimonom pobijedili njegovu flotu kod Salamine*; Kalijinim mirom zaključenim nakon te bitke dokrajčen je dugotrajni rat Perzije protiv Grčke, a grčki gradovi u Maloj Aziji stekli su samostalnost; u njegovo vrijeme bile su pobune u Egiptu i Siriji; prema starozavjetnoj Knjizi Ezre*, u VI. st.pr.Kr. određeni broj Izraelaca – svećenika*, levita*, pjevača, vratara i sluga - krenuo je iz babilonskoga sužanjstva* u Jeruzalem* «sedme godine kralja Artakserksa»; on je Ezri*, kao svećeniku i «književniku vještu naredbama i zakonima što ih je Gospodin dao Izraelu», dao nekoliko svojih zapovijedi: **1.** Židovi koji su živjeli u Babilonu* smjeli su se nastaniti u Judeji* (Ezr 7,13), **2.** Mojsijev Zakon* morao se poštivati kao državni zakon i biti temelj upravljanja palestinskom zajednicom (Ezr 7,25-26.14), ali i u židovskim zajednicama u perzijskoj pokrajini (Satrapiji) «s onu stranu Rijeke», pod cijenu smrti, progonstva, novčane globe ili tamnice (Ezr 7,25-26), **3.** izdao je i gospodarske odredbe (Ezr 7,15-20) (Ezr 7,1.11-26; Neh 2,1; 5,14); Nehemija* je najprije u zimskoj rezidenciji u Suzi*

bio Artakserksov peharnik i morao kušati vino prije kralja, a zatim namjesnik u Jeruzalemu (Neh 1,1-4);

Artemida izvorno anatolijska božica plodnosti, u starogrčkoj mitologiji, kćer vrhovnoga boga Zeusa* i Latone, sestra-bližanka boga Apolona, božica lova, mjeseca, bregova i šuma, životinja i plodnosti, djevičanska božica mladića i djevojaka, prva božica u čiju čast su štovatelji po gradovima podizali tornjeve i prikazivali je s krunom u obliku tornja na glavi; budući ona uvijek lovi divljač u društvu nimfa, prikazivana je s lukom i tobolem sa strijelama; posvećena joj je košuta; njen kult je vrlo star, maloazijskog podrijetla; poistovjećena je sa starorimskom božicom **Dijanom**; Grci su joj posvetili mnogobrojne hramove, a najviše se isticao Artemizij u Efezu*, koji spada u 7 svjetskih čuda; Artemizij je mramorni jonski hram, izgrađen u VI.-V. st.pr.Kr. na mjestu prastarog svetišta; prema predaji, gradili su ga Hersifron i Metagen, a završili Peonije iz Efeza i Demetrije oko 450. g.pr.Kr.; duljina hrama iznosila je oko 110, širina 50 m; krov su nosili mramorni stupovi promjera oko 2 m, ispod kojih se nalazio niz reljefa; hram je 356. g.pr.n.e. spalio manijak Herostrat kako bi mu se očuvalo ime; nastojanjem Aleksandra Velikoga hram je obnovio graditelj Hirokrat, prema mjerama koje je odredio Plinije Stariji i to: duljina 130 m, širina 66 m, visina 18 m; imao je 127 mramornih stupova, od kojih je 36 bilo pozlačeno i obrubljeno dragim kamenjem; kipovima su ga ukrasili Skopas i Praksitel, a bio je i bogato oslikan; opljačkali su ga i porušili 263. Goti; kamenje je bilo upotrijebljeno za gradnju kršćanskih crkava i bizantskih utvrda; u Efezu je srebrnar Demetrije* izrađivao kipove božice Artemide, koji su mu donosili dobru zaradu (v. kip*);

on je pobunio ostale srebrnare protiv apostola Pavla* čije je propovijedanje uskrsloga i živoga **Isusa Krista***, a ne bogova izrađenih rukom, ugrožavalo njihov vrlo unosan posao i veliku dobit (Dj 19,24-40);

Artemizij u antičkoj Grčkoj, naziv za svetište božice Artemide*; glasoviti je bio onaj u Efezu* iz VI. st.pr.n.e.; nakon požara, obnovljen je 357. g.pr.Kr. na starim temeljima; u antici su ga ubrajali u jedno od 7 svjetskih čuda; tako se zvao i rt na sjevernoj obali Eubeje (danas Ēvvoia) u blizini kojeg se 480. g.pr.Kr. vodila neodlučna pomorska bitka između Grka i Perzijanaca*;

Aruma v. Abimelek*;

As pomorska luka na sjeverozapadnoj obali Male Azije (današnja Turska); iz Asa je apostol Pavao* otplovio prema Jeruzalemu* na svome trećemu misijskom putovanju (od oko 53./54.-57.); u As je došao iz Troade* pješice i tamo su mu se pridružili Luka*, Sopater Pirov, Aristarh*, Sekunda, Gaj* iz Derbe, Timotej*, Tihik* i Trofim, koji su do Asa doplovili lađom; iz Asa su otplovili u Milet*, a iz Mileta u Jeruzalem (Dj 20,1-16);

Asa I. (X.-870. g.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze kralja Salomona, sin Abijama*, unuk Roboama i Abšalamove kćerke Maake, muž Azube*, otac Jošafata*, **treći** kralj Judeje*, vladao 911.-870. g.pr.Kr. (1 Kr 15,,2; 2 Ljet 13,1-2; 21,2.4); kraljem Judeje postao je 20.-te godine vladanja sjevernoizraelskoga kralja Jeroboama I.*; Judejom je vladao 41 godinu (1 Kr 15,10); kao i njegov pradjed kralj David*, pokušao je iskorijeniti idolopoklonstvo* - pogansko štovanje kumira*, uništiti sve idole*, baale* i ašere*, te žrtvenike* i uzvišice (iako 1 Kr 15,14 i 2 Ljet 15,17 kaže da nije uništio uzvišice), zatim sunčane stupove, što su tuđinskim

bogovima napravili njegovi preci (pradjed Salomon, djed Roboam i otac Abijam); iz zemlje je istjerao posvećene bludnice; «... ipak je srce Asino bilo privrženo Gospodinu svega njegovog života.», iako nisu bile uklonjene uzvišice (1 Kr 15,8.11-14; 1 Ljet 3,10; 2 Ljet 14,1-5; 15,16-18) – R 12b; 12f; 12fr; baki Maaki oduzeo je položaj Velike kneginje jer je napravila «gada Ašeri» (ne zna se točno značenje), «sasjekao» ga i spalio u potoku Kidronu* (1 Kr 15,13; 2 Ljet 15,16); u jeruzalemski Hram* unio je posvećene očeve i svoje darove: zlato*, srebro i posude (1 Kr 15,15; 2 Ljet 15,18); zaratio je sa sjevernoizraelskim kraljem Bašom (1 Kr 15,16; 2 Ljet 16,1-6), i nakon toga mir je na judejskom području trajao do 35.-te godine njegova vladanja (2 Ljet 15,19); i čitavo vrijeme svoga kraljevanja, Asa je ratovao s Bašom (1 Kr 15,9-24); kad je 36.-te godine Asina kraljevanja Baša* utvrdio Ramu* kako bi spriječio Asino napredovanje, Asa je u Damask* aramejskom kralju Ben-Hadadu I.* poslao zlato i srebro iz Hrama i dvora tražeći s njim savez protiv Baše (Ben-Hadad I. prvo je bio u savezu s Bašom – 1 Kr 15,16-21) (1 Kr 15,17-19; 2 Ljet 16,1-3) i tako započeo politiku saveza sa strancima zbog koje će proroci* neprestano koristiti kraljeve Jude (Iz 7,4-9; 8,6-8); u znak saveza s Asom, Ben-Hadad I. pokorio je Iljon, Dan*, Abel Bet-Maaku*, Kineret* i sve gradove-skladišta u zemlji Naftalija* (1 Kr 15,20; 2 Ljet 16,4); Asa je kamenjem od utvrda za Ramu koje je skupio Baša i ostavio kad se vratio u Tirsu* (1 Kr 15,21; 2 Ljet 16,5), utvrdio Gebu Benjaminovu* i Mispu* (1 Kr 15,22; 2 Ljet 16,6); ljetopisac opisuje da je Asu napao Etiopljanin Zerah* i došao do Mareše* (2 Ljet 14,8); Asa se sa svojom vojskom utaborio u Sefatskoj dolini kod Mareše (2 Ljet 14,9) i molio Gospodina za pomoć (2 Ljet 14,10); Gospodin je razbio

Zerahovu vojsku i Asa ju je otjerao do Gerara*, te u Jeruzalem donio veliki plijen (2 Ljet 14,11-14); Asi je došao prorok Azarja* i na prorokovo upozorenje neka on i Judejci ne ostavljaju Gospodina jer će biti nagrađeni, srušio je «idolske gradove» po čitavoj Judeji, Benjaminovoj zemlji te u gradovima Efrajimske gore, koje je osvojio (2 Ljet 15,1-8); kad je obnovio žrtvenik što se u Hramu nalazio pred trijemom, skupio je u Jeruzalemu pleme Judino, Benjaminovo, došljake iz Efrajimovog, Manaševog i Šimunovog plemena, i trećega mjeseca 15.-te godine svoga kraljevanja prinio žrtve Gospodinu: Izraelci su se Bogu zakleli na vjernost (2 Ljet 15,8-15); 39.-te godine kraljevanja došao mu je vidjelac Hananija* i navijestio ratove zbog toga što je sklopio savez s Ben-Hadadom I., a ne s Gospodinom (2 Ljet 16,7-9); Asa je Hananiju bacio u tamnicu (2 Ljet 16,10); Asa se razbolio (oboljele su mu noge), ali u svojoj bolesti nije tražio pomoć Gospodina nego liječnike (liječništvo je tada bilo često povezano s magijom, no ljetopisac želi reći da se Asa zbog bolesti koja je bila Božja kazna obratio samo liječnicima) (2 Ljet 16,12); Asa je umro 41. godine svoga kraljevanja i bio pokopan u Davidovu gradu* u grobnici koju si je sam iskopao (2 Ljet 16,3,14); prilikom ukopa bio je obavljen i obred paljenja miomirisa, koji se obavljao za kraljeve koji su preminuli u miru s Bogom (sjevernoizraelski kralj Joram* bit će toga lišen – 2 Ljet 21,19) (1 Kr 15,24; 2 Ljet 16,13-14); naslijedio ga je sin Jošafat (1 Kr 16,24; 2 Ljet 17,1); 2. (X. st.pr.Kr.) iz **Levijevo plemena***, sin Elkan*, otac levita Berekje*, živio u Netofatskim selima; poglavlje 9 Knjige Ljetopisa* u kojem ljetopisac navodi to rodoslovlje, vjerojatno je dodatak (1 Ljet 9,16);

Asaf *hebr.* (skupljač), 1. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Levijevo plemena***, iz loze Geršonovog sina Šimija, sin Berekje*, otac Zakura*, Josipa*, Netanija* i Asarela*, prorok i levit*, uz Hemana* i Etana*, 1 od trojice pjevača koje je kralj David* postavio za vođenje pjevanje u Svetišću*, svirao je u mjeđene cimbale; svoje je sinove izabrao za služenje u hramskom zboru, za pjevanje hvale Gospodinu, harfu i cimbale; Asaf je napisao brojne psalme*; iz njegove loze, po sinu Zakuru, potječe Jahaziel*, hramski pjevač kojemu je ljetopisac pripisao proročki duh (1 Ljet 6,24; 15,17,20; 25,1; 2 Ljet 20,14-15; 29,30; 35,15; Ps 50; 72 - 83) – R 3b; Ezra* navodi da se iz babilonskoga sužanjstva* 538. g.pr.Kr. s prvom grupom vođenom Šešbarsarom, u Jeruzalem i Judeju* vratilo 128, a prema Nehemiji*, 148 potomaka Asafa (Ezr 2,41; Neh 7,44; 11,7); 2. (V. st.pr.Kr.) nadglednik šuma kralja Artakserksa I.*, koji je Nehemiji prema odobrenju kralja dao drva «za gradnju vrata na tvrđi jeruzalemskoga Hrama*, za gradski bedem» i za Nehemijinu kuću (Neh 2,8);

Asaja 1. (XI. st.pr.Kr.) iz **Levijevo plemena***, iz loze Merarijevog sina Mahlija, sin Hagija, levit*; Asaju su kralj David*, te svećenici Sadok* i Ebjatar* postavili za glavara obitelji; on je sudjelovao u prijenosu Kovčega saveza* od Obed-Edoma* do Jeruzalema* (1 Ljet 15,6,12) – R 3; 2. v. Jamlek*; 3. (VII. st.pr.Kr.) dostojanstvenik na dvoru judejskoga kralja Jošije*, koga je Jošija sa Šafanom, Hilkijem, Ahikamom i Akborom poslao proročici Huldi* s Knjigom Zakona* pronađenom 622. g.pr.Kr. kod obnove jeruzalemskoga Hrama* (2 Kr 22,11-17; 2 Ljet 34,22);

Asahel *hebr.* (Bog je napravio), 1. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Rame, sin Jišajeve kćerke Sarvije*, otac Zeba-

dja*, nećak kralja Davida*, jedan od najhrabrijih Davidovih vojnika i zapovjednik velikog odreda vojske, poslije vojskovođa pobunjenoga Davidovog sina Abšaloma*; kad je David postavljao građansko i vojno uređenje države, Asahela i sina Zebadju postavio je za mjesečnoga nadglednika, i to za četvrti mjesec; Asahela je ubio Abner*, vojskovođa prvoga izraelskog kralja Šaula*, a Abnera su iz osвете ubili Asahelova braća Joab* i Abišaj*, zbog čega ih je David prokleo; Asahel je bio pokopan u Betlehemu* kraj oca (2 Sam 2,18; 3,21-39; 20,6-7; 23,24; 29,32; 1 Ljet 2,16; 11,26; 27,7) – R 12; 12c; 12d; 15c1; 2. (VIII./VII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, otac Jonatana*, levit* kojega je judejski kralj Ezekija* odredio kao nadglednika u jeruzalemskome Hramu* nad prinosima, desetinama i svetinjama; predstojnici su bili leviti Konanija* i Šimej* (2 Ljet 31,13);

Asar - Hadon *asir.* (Aššurahiddin), (VIII./VII. st.pr.Kr.) sin i nasljednik Sanheriba*, brat Adrameleka* i Saresera*, kralj Asirije* (681.-669. g.pr.Kr.); na prijestolje je došao nakon što su njegova braća mačem ubila oca u Ninivi*, dok se u hramu klanjao bogu Nisroku*, te pobjegla u Ararat*; uspješno je ratovao u Arabiji, Feniciji*, Palestini* i Egiptu*: 671. g.pr.Kr. osvojio je Memfis, oteo Tirhaki*, primao danak od zapadnih kraljeva, među ostalima i od judejskoga kralja Manašea*; obnovio je Babilon*, kojeg je srušio njegov otac Sanherib; za Asarhadonovog vladanja, sjeverne granice države počeli su ozbiljno ugrožavati Skiti i Kimerijci, a izbio je i ustanak u Mediji*, koja se odcijepila od Asirije (2 Kr 19,37; Ezra 4,2);

Asarel (XI./X. st.pr.Kr.), ili **Isarel**, iz **Levijevog plemena***, iz loze Geršonovog sina Šimija, sin Asafa*, hramskoga pjeva-

ča; Asarel je s braćom svirao u hramskom zboru, a za to ga je ždrijebom odredio kralj David* kad je vojno i građansko uređivao državu (1 Ljet 25,8.142 Ljet 29,30; 35,15) – R3b;

Asel *hebr.* (uzvišen), (VII. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze prvoga izraelskog kralja Šaula* i Ahioname, sin Elasa*, otac Azikrama, Bokrua, Jišmaela, Jearja, Obadja, Hanana i Ešera; taj ljetopišev popis nema usporednica u Bibliji, a ljetopisac ga razvija vjerojatno do babilonskoga sužanjstva* u VI. st. (1 Ljet 8,37-38; 9,43-44) – R 15c;

Asenata *egip.* (ona koja pripada božici Neit), (XVII./XVI. st.pr.Kr.), ili **Asnat**, Egipćanka iz Ona* (kasnije Heliopolisa*), kćer Poti-Fare*, žena Josipa*, snaha Jakova* i Rahele*, majka Manašea* i Efrajima* (Post 41,50-52);

asiarchai izraz što se za provincijske dužnosnike u Efezu* koristio u novoza-vjetnim Djelima apostolskim*; drugi pokrajinski glavni gradovi često su imali jednog čovjeka na vlasti (Dj 19,31); oni su bili odgovorni za održavanje kulta rimskih bogova i cezara;

Asiel *hebr.* (od Boga napravljen), (IX. st.pr.Kr.) iz **Šimunovog plemena***, otac Seraja, pradjed Joela* i Jehua*, glavara obitelji koje su živjele u Gedoru*, odnosno Geraru* po Septuaginti (v. Jamlek*); ljetopisac ne navodi iz loze kojega Šimunovog sina razvija to rodoslovlje koje počinje s Asielom, a završava s Jehuom i Joelom (1 Ljet 4,35) – R 9a;

Asir *hebr.* (sluga), 1. (XIV. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Kehata, sin Koraha*, brat Elkanee i Abiasafa (Izl 6,24) – R 3; 3a; prema jednome ljetopiševom rodoslovlju, Asir je sin, a ne brat Abiasafa, te

otac Tahaka* i djed Sefanija* (1 Ljet 6,21-22) – R 3a1; prema drugome popisu, Asir je otac Elkane* i djed Ebjasara*, Amasaja* i Ahitota* (1 Ljet 6,7-8.10.20-21) – R 3a2; 2. (XIII. st.pr.Kr.) također iz iste Levijevе grane, sin Ebjasara*, unuk Elkane, otac Tahata* i djed Uriela (1 Ljet 6,8-9.21) – R 3a2; to se rodoslovlje razlikuje od prvoga u istom poglavlju (1 Ljet 6,1), te od onih u Knjizi Izlaska* i Brojeva*;

Asirci narod Asirije* u Mezopotamiji*; svoju su državu imali već 2500. g.pr.Kr., osvajanjima preko Babilonije* proširili su se do istočnih obala Sredozemnoga mora i do Egipta* (u IX. st.pr.Kr.);

Asirija *hebr.* (borac, protivnik), u Starom vijeku, robovlasnička država između srednjega toka rijeke Tigris* i planina Zagrosa; na vrhuncu moći obuhvaćala je Mezopotamiju*, Siriju*, Palestinu*, Egipat* i velika područja u Iranu, Armeniji* i Anatoliji*; naseljena je bila od IV. tisućljeća pr.Kr., a najvažniji gradovi bili su: Ašur* (po kojem je nazvana), Niniva*, Kalakh i Haran*; njeni su stanovnici vjerojatno bili podrijetlom iz Babilonije*, i uglavnom mješavina Sumerana*, babilonskih Semita* i maloazijskih Subarejaca; oko 2020. g.pr.Kr. lokalni asirski vladari oslobodili su se vlasti Babilonaca; područje Asirije ujedinio je pod svojom vlašću **Samsi - Adad I.** (1750.-1717. g.pr.Kr.); nakon kratkotrajne samostalnosti, zemlju su osvojili Huriti* (oko 1680. g.pr.Kr.), a zatim Mitani* (oko 1460. g.pr.Kr.); oslobodivši se Mitanaca, Asirija se pod domaćim vladarima **Adadnirarijem** (1307.-1275. g.pr.Kr.) i **Salmanasarom I.*** (1275.-1245. g.pr.Kr.) uredila u jaku državu, u koju je ulazilo i područje nekadašnje države Mitana; državu su, osobito na Babiloniju, širili u prvom redu vladari **Tukulti - Ninurta I.** (1245.-1208. g.pr.Kr.)

i **Tiglat Pileser I.** (1116.-1077. g.pr.Kr.), koji je u svojim vojnim pohodima došao do Sredozemlja; oko 1050. g.pr.Kr., u zemlju počinju prodirati Aramejci, protiv kojih asirski vladari čitavo stoljeće vode teške borbe; novi uspon, Asirija doživljava za vladanja **Asurbanipala II.** (884.-859. g.pr.Kr.) i **Salmanasara III.*** (859. - 824. g.pr.Kr.); ostali istaknutiji vladari bili su: **Tiglat Pileser III.*** (746.-727. g.pr.Kr.), **Sargon II.*** (722.-705. g.pr.Kr.) i **Sanherib*** (705.-681. g.pr.Kr.); za vladanja Sanheribova nasljednika **Asar-Hadona*** (681.-669. g.pr.Kr.), granice Asirije ugrožavaju Skiti i Kimerijci; osvojeni Egipat 671. g.pr.Kr. pod vlašću Asirije bio je kratko vrijeme; naslijedio ga je **Asurbanipal*** (669.-627. g.pr.Kr.), čije vladanje obilježava potpun raspad države; poslije njegove smrti, Babilonci su se odvojili od Asirije 626. g.pr.Kr. i s medijskim kraljem **Kijaksarom** započeli osvajati Asiriju; nakon pada Ašura 614. g.pr.Kr., Ninive 612. g.pr.Kr. i Harana 608. g.pr.Kr., kamo se povukao dio asirske vojske, Asirija se konačno raspala, a njeno područje između sebe podijelile su Medija i Babilonija; **arheološka iskapanja** u Asiriji počela su kad je francuski konzul Paul-Emile Botta otvorio prokope u brežuljku nastalu od ruševina, što je zapravo bila drevna Niniva; njegovo iskapanje nije imalo rezultata, ali je u blizini otkrio asirsku palaču koja je imala zidove obložene izrezbarenim kamenim pločama (1842.-1843.); 1845. slične rezbarije u Ninivi pronašao je engleski putnik Henry Layard, ondje gdje Botta nije uspio – pismo urezano na kamenim blokovima i otisnuto na malim glinenim pločicama odgonetnuo je Layard 1850., a to je babilonsko klinasto pismo*;

Asriel *hebr.* (Ašer je Bog, ja ću biti Božji kraljević), 1. (XVI. st.pr.Kr.), ili **Azriel**, iz

Manaševog plemena*, sin Gileada*, (Br 26,29-33); ljetopisac navodi da je Asriel bio sin Manašea i inoče Aramejke (1 Ljet 7,4) – R 13; 13a; taj se ljetopišćev popis razlikuje od onoga u Knjizi Brojeva* jer je vjerojatno sastavljen iz različitih izvora; 2. (VIII. st.pr.Kr.), ili **Azriel**, iz **Manaševog plemena**, poglavar obitelji u sužanjstvu u koje ih je odveo Tiglat Pileser III.* vjerojatno 734. g.pr.Kr.; prije su živjeli na području Bašana*, Baal Hermona, Šenira* ili Harmonske gore, a onda ih je Tiglat Pileser III. raselio u Helah, Habor* i Haru na Gozanskoj rijeci (v. Gozan*) (1 Ljet 5,23-24) – R 13b;

Astarta ili **Aštarta** *fen.* (Aštart; Ashtart – žena koja pravi toranj), *hebr.* (Aštaroth), (slično kod Grka **Afrodita**, a kod Rimljana **Venera**), kanaanska božica neba i zemlje, plodnosti i materinstva, rata i mira, glavno zapadno – semitsko žensko božanstvo, istovjetna s babilonsko – asirskom božicom **Ištar***; štovała se s bogom Baalom*; prinosili su joj ljudske žrtve; njezin se kult širio preko feničkih kolonija po Mediteranu; prema pronađenim tekstovima iz Ras Šamre, njene je dužnosti preuzela božica Anat; u vrijeme Jošijine obnove*, srušene su uzvišice sučelice Jeruzalema* što je kralj Salomon* podigao u njenu čast i spaljeni su svi predmeti što su služili lažnim svećenicima u jeruzalemskome Hramu* za štovanje nje i Baala (2 Kr 23,13); Astarta je bila prikazivana kako stoji na polumjesecu, kao što se prikazuje i Isusovu majku Mariju* u lažnome štovanju i kultu Marije (v. idolopoklonstvo*); oko 800. g.pr.Kr. Feničani su prigodom štovanja Astarte, božice Majke, koristili nisku kuglica, tj. krunicu; krunice su bile prikazivane i na starima feničkim kovanicama; katolički vjernici i danas mole krunicu «Majci Mariji»;

astrologija *grč.* (astro...+ lógos – riječ, govor), u drevnoj starini, rasprostranjeno nadriučenje o proricanju sudbine čovjeka po položaju zvijezda; bilo kakvo proricanje osuđivali su starozavjetni proroci*, te **Isus Krist*** i apostoli*; Biblija i završava osudom takvih: «Kukavicama pak, nevjernima i okaljanima, ubojicama, bludnicima, vračarima i idolopoklonicima i svim lažljivcima udio je u jezeru što gori ognjem i sumporom.» (Otk 21,8);

Asurbanipal *hebr.* (vol s rogovima), *asir.* (Aššurbanapli), (VII. st.pr.Kr.) sin Asarhadona*, kralj Asirije* od 669.-627. g.pr.Kr.; njegova je gotovo čitava vladavina ispunjena ratovima sa susjednim zemljama i gušenjem pobuna pojedinih krajeva države; pobijedio je etiopskog kralja Tirhaku* 666. g.pr.Kr. i oko 668. g.pr.Kr. oduzeo mu Egipat*, a Tirhaku prebacio preko Tebe* (Tirhaka se oko 655. g.pr.Kr. pod Psametikom I. odvojio od Asirije); oko 663. g.pr.Kr. Asurbanipal je poduzeo drugi pohod na Egipat protiv Tanutamona i opljačkao Tebu; oko 669.- 630. (?) g.pr.Kr. primio je danak od judejskoga kralja Manašea*; poduzeo je i pohode na Arabiju, Babiloniju* koju je osvojio 648. g.pr.Kr., te Elam i Tir*; prijestolnicu Ninivu* utvrdio je bedemom; izgradio je nekoliko raskošnih palača; ostaci njegove biblioteke koju je osnovao 650. g.pr.Kr., pronađeni u Ninivi, najveća su poznata zbirka babilonsko-asirske literature; pretežiti dio glinenih pločica, ispisanih klinastim pismom*, nalazi se u britansko-me muzeju u Londonu;

Ašan *hebr.* (dim), grad u Dolini* što je, prema jednome vrlo oštećenom tekstu, izborom kocke Jošua* predao prvo u baštinu **Judinom plemenu***, a prema drugom popisu, u baštinu ga je dodijelio **Šimunovom plemenu***, budući se njihova baština nala-

zila između područje **Judinog plemena**, a Judinom je plemenu dodijeljeno područje bilo preveliko (Jš 19,1.7.9); Šimunovci su Ašan dali levitima iz roda Kehatovaca*, te je grad postao grad utočište* (Jš 15,42; 21,16; 1 Ljet 6,43);

Ašna *hebr.* (prouzročit ću promjenu), grad u Dolini* što je Jošua* kockom u baštinu dodijelio **Judinom plemenu*** (tekst je vrlo oštećen) (Jš 15,43);

Ašbel *hebr.* (Baalov čovjek), (XVII. st.pr.Kr.) sin **Benamina***, unuk Jakova* i Rahele* (Post 46,21; Br 26,38-39.40) – R 2a; 15; ljetopisac ga navodi kao brata Bele, Ahraba*, Nohe i Rafe* (1 Ljet 8,1); vrijeme toga ljetopišćevog popisa ne može se odrediti;

Ašdod *hebr.* (snažan, moćan), u starozavjetno doba, jedna od 5 filistejskih utvrda; osvojio ga je Jošua* i uništio heredom* (Jš 11,22); izborom kocke, Ašdod i okolna naselja Jošua je u baštinu dodijelio **Judinom plemenu*** (Jš 15,46-47); kada su Filistejci* uzeli Kovčeg saveza*, odnijeli su ga u Ašdod, u hram svoga boga Dagona*; sljedećeg su jutra našli Dagonov kip srušen na zemlju, a dan poslije bili su mu odsječeni udovi i glava; Ašdod je u vrijeme proroka Izaije* pao pod vlast judejskog kralja Azarje* ili Uzije (vladao od 781.-740. g.pr.Kr.); 711. g.pr.Kr. osvojio ga je asirski kralj Sargon II.* za vladavine judejskoga kralja Ezekije* (716.-687. g.pr.Kr.); grad se pobunio protiv Asirije tražeći pomoć Egiptu*, međutim buna je bila ugušena; Izaija je uzaludno oštro upozoravao izraelske kraljeve na opasnost saveza s Egiptom (1 Sam 5; 2 Ljet 26,6; Iz 20,1; Iz 21,1..); u novozavjetno vrijeme, Ašdod je nazvan **Azot**; obnovio ga je kralj Herod*; «evanđelistu» Filipa* je Duh Sveti*, nakon što je pokrstio nekog dvorjanina Etiopljanina na putu iz

Jeruzalema* u Gazu*, odnio u Azot, gdje je propovijedao Radosnu vijest, tj. Evanđelje*; nakon Azota, propovijedajući u svim mjestima, Filip je došao u Cezareju* (Dj 8,26-40); **arheološka iskapanja** na lokaciji Ašdoda vodio je 1962. M. Dorthan; na otkrivenoj Taylorovoj prizmi* asirski kralj Sanherib* opisuje kako je dio osvojenih judejskih gradova i sela u vrijeme kralja Ezekije, nakon pljačkanja, darovao i kralju Ašdoda **Mitintiju**;

Ašdod Ha-pisga mjesto što je u baštinu pripalo **Rubenovom i Gadovom plemenu*** (Jš 13,20);

Ašer *hebr.* (u nadmetanju Lee i Rahele, 'ošeri - blago meni i 'iščeruni - zvat će me blaženom), (XVII. st.pr.Kr.) sin Jakova* i Leine sluškinje Zilpe*, rođen u Padan Aramu*, živio i umro u Egiptu*, brat Gada*, polubrat Rubena*, Šimuna*, Levija*, Jude*, Jisakara* i Zebuluna* (majka Lea*), Josipa* i **Benamina*** (majka Rahela*), Dana* i Naf-talija* (majka Bilha, Rahelina sluškinja), polubrat Dine* (majka Lea), otac Jimne, Jišve, Jišvaja, Berija* i možda kćeri Serahe* (iz popisa nije razvidno je li Seraha kćer Ašera, ili kćer Berija, dakle unuka Ašera, ili pak su se istim imenom zvale i kćer i unuka), **praotac-eponim** jednoga od 12 izraelskih plemena (Post 29,32-35; 30,18-21; 35,21-26; 36,25; 46,17; Br 26,44; 1 Ljet 8,30-31) – R 2; 2a; 6; blagoslov kojeg je Jakov izrekao Ašeru: «U Ašera bit će hrane, poslastica za kraljeve.»; Mojsije je Ašeru izrekao sljedeći blagoslov: «Blagoslovljen bio Ašer među sinovima! Nek miljenik bude među braćom svojom, i nek noge svoje u ulje umaće! Nek ti zasuni budu od gvožđa i mjedi, i nek ti mir traje koliko i život!»; Ašerovo pleme bilo je nastanjeno uz more, na području gdje su uspijevale masline (Post 49,20; Pnz 33,24-25);

Ašer *hebr.* (sreća), područje između Fenicije* i Karmela*, što je pripadalo **Ašerovom plemenu*** (Jš 19,24-31), ali popis ljetopisca sadrži nekoliko imena smještenih na jugu efrajimske gore (1 Ljet 7); možda se radi o uspomeni na početno boravište; mnogo vjerojatnije su neke grupe Ašerovaca selile prema jugu i bile uključene u **Efrajimovo*** i **Benjaminovo pleme*** (1 Ljet 7,30); granica Manaševog i Efrajimovog područja protezala se od Ašera do Mikmetata* prema Jašibu* (Jš 17,7);

ašer kulturni stupić, znak **Ašere** ili **Aštarte***, kanaanske božice ljubavi i plodnosti (*grč.* Astarta); starozavjetni proroci* upozoravali su Izraelce neka se ne klanjaju ašerama i baalima*, padajući tako u idolopoklonstvo*, koje izaziva gnjev i osudu Božju, jer je ono strogo zabranjeno Božjim Zakonom (v. Deset zapovijedi* i Dan gnjeva Božjega*); judejski kralj Asa* u potoku Kidronu* spalio je «gada» što je njegova baka Maaka* napravila Ašeri (1 Kr 15,13); judejski kralj Manaše* u jeruzalemskome je Hramu* postavio kip božice Ašere, a na uzvišicama obnovio razrušene ašere i baale, vodeći tako Judejce opet u idolopoklonstvo (2 Kr 21,3-7); zbog toga im je Bog preko proroka navijestio propast (2 Kr 21,8-15); međutim, kad je Manaše spoznao kako je jedino Gospodin pravi i veliki Bog, pokajao se moleći Ga za milost* te izgradio Bogu vanjski zid (v. jeruzalemski zid*) i uklonio sve tuđinske bogove, baale i ašere, iz Hrama i sve žrtvenike bogovima (2 Ljet 33,14-20); judejski kralj Jošija* je 622./621. g.pr. Kr. naredio neka se svi bogoštovni predmeti napravljeni za štovanje Baala, Ašere i nebeske vojske spale izvan Jeruzalema u dolini Kidrona, a pepeo odnese u pogansko svetište u Betel*; iz hramskih stanova istjerao je posvećene bludnice koje su tkale

haljine boginji Ašeri (v. Jošijina obnova*) (2 Kr 23,4-7; 2 Ljet 34,33);

Ašhur *hebr.* (hetitski Bog), iz **Judinog plemena***, sin Hesrona* i Abije, otac Tekoe (majka nepoznata), Sereta, Sohara i Etnana (majka Hela), te Ahuzama i Hefera (majka Naara); po lozi nastaloj sa ženom Naarom, nastali su rodovi: Temnanci i Ahaštarc (1 Ljet 2,24; 4,5-7) – R 12;

Aškelon *hebr.* (vatra sramote, bit ću mjerjen), drevni grad Filisteje* između Jafete* i Gaze*, jedno od glavnih uporišta Filistejaca; u Aškelonu je Duh Božji* sišao na Samsona* i on je u pobio 30 ljudi u Aškelonu kako bi platio izgublenu okladu, skinuvši s njih svećane haljine; kroz stoljeća, Aškelonom su vladali Asirci*, Babilonci* i Tir*; u Aškelonu se rodio Herod Veliki* (Suci 1,18; 14,19; 1 Sam 6,17; Jr 47,5-7...);

Aškenaz *hebr.* (raspršena vatra), iz loze Noinovog sina Jafeta, sin Gomera* (Post 10,2-5; 1 Ljet 1,6) – R 1;

Aškenazi narod koji je nastavao područje Armenije* i okolne krajeve (Ararat* ili Urartu*) (v. Skiti*) (Jr 51,27);

Ašna prema jednome vrlo oštećenom tekstu, grad u Dolini* što je Jošua* kockom u baštinu dodijelio **Judinom plemenu*** (Jš 15,33);

Ašterot *hebr.* (Aštarot dvaju rogova ili vrhova), ili **Aštarot Karnajim**, grad istočno od Jordana*, nazvan po kanaanskoj božici i majci; u doba Abrahama*, u XIX./XVIII. st.pr.Kr., u velikoj vojnoj 4 kralja protiv 5 kraljeva (v. Kedor-Laomer*), u Ašterot Karnajimu su 4 kralja pokorila Refaimce* (Post 14,5); poslije je grad postao glavnim gradom bašanskog kralja Oga* (v. Bašan*); Jošua* navodi da je Ašterot bio jedan od gradova čijeg su prvo ½ u baštinu

dobili potomci Manašeovog sina Makira*, ½ Efrajim, a kasnije je bio dat levitima* iz roda Geršonovaca* kao grad utočište* (Pnz 1,4; Jš 17,1-13; 21,27; 1 Ljet 6,56); iz Ašterota je Uzija*, junak kralja Davida* (1 Ljet 11,44);

Ašur *hebr.* (sretnik), 1. sin Šema*, unuk Noe* (Post 10, 21-22) – R 1; 2. (XV. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, sin Hesrona* i Abije*; od Ašura potekli su rodovi: Temnanci i Ahaštarcu (1 Ljet 2,24; 4,5-6) – R 12;

Ašur *hebr.* (korak), ili **Asur**, drevni grad na desnoj obali Tigrisa*, danas **Kalat Šargat**, južno od Mosula u Iraku, prvotno sumersko naselje s hramom boga Enlila; oko 2300. g.pr.Kr. pod vlašću je vladara Bur-Sina iz Ura*; oko 1700. g.pr.Kr. osvojio ga je Hamurabi*, a u XV. st.pr.Kr. bio je pod vlašću Mitana*; oslobodivši se njihove vlasti početkom XIV. st.pr.Kr. za vladavine kralja Asurubalita, Ašur postaje glavni grad i vjersko središte Asirije*; razorili su ga Medijci* 614. g.pr.Kr.; **ruševine** Ašura, otkrivene 1821., istraživao je polovinom XIX. st. A. H. Layard; sustavna iskapanja vršili su 1903.-1914. R. Koldewey i W. Andrae; otkriveni su ostaci mnogih arhitektonskih spomenika (zigurata, hramova, palača, fortifikacijskih objekata) iz svih razdoblja povijesti Ašura; akadaska inačica epa Silazak božice Ištar u podzemlje, koja se datira krajem III. tisućljeća pr.Kr., potječe iz Ašura;

Ašurci narod Arabije potekao od **De-dana***, sina Jokšana*, unuka Abrahama* i Keture* (Post 25,3);

Ašvat *hebr.* (uglađen), (XVI./XV. st.pr.Kr.) iz **Ašerovog plemena***, sin Jafleta* (1 Ljet 8,33) – R 6;

Ataj *hebr.* (prikladan), 1. (XI. st.pr.Kr.) po majci iz **Judinog plemena***, iz loze Jerahmela, sin Egipćanina Jarhija* i kćerke Še-

šana*, otac Natana* (1 Ljet 2,34-36) – R 12; 2. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Gadovog plemena***; Ataj je među prvima došao Davidu* dati podršku dok je David bio u Siklagu* bježeći pred prvim izraelskim kraljem Šaulom* (1 Ljet 12,12); ljetopisac ne navodi iz loze kojega Gadovog sina Ataj potječe;

Ataja *hebr.* (Gospodin je pomogao), (V. st.pr. Kr.) iz **Judinog plemena***, iz obitelji Faresa*, sin Uzija, poglavar obitelji naseljenih u Jeruzalemu*; iz Faresove obitelji u Jeruzalem se nakon završetka obnove jeruzalemskoga zida*, koju je vodio Nehemija*, početkom listopada 445. g.pr.Kr. naselilo ukupno 468 članova, koji su bili određeni ždrijebom: od svakih 10 članova obitelji iz Judinog i **Benjaminovog plemena***, određen je 1 poglavar za naseljavanje Jeruzalema, a ostalih 9 za naseljavanje drugih gradova Judeje*; drugi poglavar bio je Maaseja*, iz grane **Selinaca*** (Neh 11,1.4) – R 12h;

Atalija današnja **Antalya**, luka Pamfilije* na južnoj obali Male Azije, iz koje su isplovili Barnaba* i Pavao* na svome prvomu misijskom putovanju (od 45./ 46.-49./50.) u Antiohiju sirijsku*, nakon što su prošli Pizidiju*, Pamfiliju* te bili u Pergu* (Dj 14,21-26);

Atalija *hebr.* (Gospodin je prisilio), 1. iz **Benjaminovog plemena***, iz loze Šaharajima i žene Hušime, sin Jerohama*, živio u Jeruzalemu*; vrijeme nastanka popisa, te iz koje Benjaminove loze potječe, iz popisa se ne može odrediti (1 Ljet 8,26-28) – R 15a; 2. *hebr.* (sjajna), (?-835. g.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena**, ili kćer sjevernoizraelskog kralja Ahaba* i Jezabele* (2 Kr 8,18; 2 Ljet 21,6), ili kćer Omrija* i sestra Ahaba (2 Kr 8,26; 2 Ljet 22,2), po kronologiji vjerojatno kćer Omrija, žena Jorama*, snaha judejskoga kralja Jošafata*, majka Ahazje*, kraljica nakon smrti muža, jedi-

na žena koja je vladala Judejom (841.-835. g.pr.Kr.), okrutna i zla, slična svojoj majci; nastavila je s idolopoklonstvom* klanjajući se baalima* i ašerima*, dala pogubiti svu kraljevsku djecu osim unuka dojenčeta Joaša, kojeg je sakrila njegova teta Jošeba* i njen muž svećenik Jojada*; kad je Joaš imao 7 godina, Jojada je skupio satnike; Ataliju su ubili kad je kroz Konjska vrata bježala u kraljevski dvor u Jeruzalemu* gdje je stolovala; Joaša su okrunili kao osmoga kralja Judeje, i budući je bio star samo 7 godina, do njegove je punoljetnosti vladao Jojada (1 Kr 22,51; 2 Kr 8,18.26; 11,1-20; 1 Ljet 3,11; 2 Ljet 22,9-12; 23,15) – R 12 fr; 3. (VI. st.pr.Kr.) sin Elama*, otac Izaije*, povratnika iz babilonskoga sužanjstva* u Jeruzalem 459. g.pr.Kr. s Ezrom* (Ezr 8,7);

Atara *hebr.* (kruna), (XVI. st.pr.Kr.) žena Jerahmela*, snaha Hesrona*, majka Onama* (1 Ljet 2,26) – R 12;

Atarot *hebr.* (kruna), grad istočno od rijeke Jordan* što su pri podjeli zemlje dobili **Rubenovci*** (Br 32,3; 34);

Atena 1. u starogrčkoj mitologiji božica mudrosti i rata; **2.** književno, umjetničko, znanstveno, uopće kulturno središte (bilo kojeg naroda);

Atena glavni grad Grčke; najstariji tragovi naselja na Akropoli* datiraju iz III. tisućljeća pr.Kr.; u II. tisućljeću pr.Kr., oko 1600.-1200. g.pr.Kr., naselili su je Jonjani i Akropola postaje utvrđeno sjedište plemenskoga glavarara; u VIII. st.pr.Kr. vjerojatno se antička naselja ujedinjuju s Atenom u **polis**, u kome svu vlast ima kralj, ali već u VII. st.pr.Kr. vlast prelazi na devet aristokratskih arhonata; u VI. st.pr.Kr. vlast u Ateni preuzima tiranin **Pizistrat**, za čijeg vremena doživljava nagli ekonomski i kulturni uspon, koji se nastavlja i za

njegovih nasljednika: nakon pobjede nad Perzijancima kod Maratona 490. g.pr.Kr., Salamine 480. g.pr.Kr. i Plateje 479. g.pr.Kr., te nakon osnivanja I. antičkog pomorskog saveza 477. g.pr.Kr., Atena je na vrhuncu svoje moći; najsjajnije doba njene povijesti vladavina je **Perikla**; oko 300. g.pr.Kr. u Ateni su osnovane dvije glavne filozofijske škole: **epikurejci** (materijalisti) i **stoici** (panteisti); uz Spartu, Atena postaje najistaknutiji polis antičke Grčke i njeno duhovno središte; u helenističko doba, Atena je formalno bila samostalna, ostavši i dalje istaknuto kulturno središte, ali 86. g.pr.Kr. dolazi pod vlast Rimljana; u I. st., kad je evanđelist Luka* spominje u Djelima apostolskim*, Atena je još uvijek bila središte kulture, znanosti i umjetnosti, a i stjecište najrazličitijih religija; apostol Pavao* u Atenu je stigao na svome drugomu misijskom putovanju te propovijedao o **Isusu Kristu*** i uskrsnuću*; Atenjani su ga pozvali neka govori pred Areopagom*; svoj je govor počeo osvrtom na njihov žrtvenik* na kojemu je stajao natpis: «Nepoznatom Bogu», te rekao kako upravo o tom Bogu on propovijeda; Pavao je upravo Atenjanima u svome govoru dao najcjelovitiji opis Božđe onostranosti i nazočnosti: «Bog, Stvoritelj svijeta i svega što je u njemu, On koji je Gospodar Neba i Zemlje, ne prebiva u hramovima izgrađenima rukom niti Ga poslužuju ljudske ruke, kao da bi trebao nešto ON koji svima daje životni dah i sve ostalo.... jer zbilja nije daleko ni od jednog od nas. Po Njemu... živimo, mičemo se i jesmo.»; međutim, Atenjani ga nisu htjeli slušati i Pavao je otišao (Dj 17,15-34; 1 Sol 3,1); u vrijeme Pavlovog boravka u Ateni, Grci su vjerovali u više od 13.000 bogova; svoju samostalnost i kulturološki značaj Atena potpuno gubi 529. kad je bizantski car Justinijan I. ukinuo atensku akademi-

ju; u IX. st. postaje sjedište metropolita i 105. Atenskoga Vojvodstva pod vojvodom Otonom de la Roche, a 1458. pada u ruke Turaka, koji su Partenon pretvorili u mošiju, a Propileje u vojarnu; u Morejskom ratu 1687., Partenon je velikim dijelom razoren; nakon oslobođenja od Turaka, Atena je 1834. proglašena glavnim gradom Grčke; u središtu grada na Akropoli sačuvani su ostaci najljepših spomenika antičke Ate-ne: na južnom dijelu Dionizijevo gledalište iz IV. st.pr.Kr., stele pergamskog kralja Eumena II. iz II. st.pr.Kr. i Odejona Heroda Atika II. iz II. st.; među ostalim spomenicima iz antike ističe se nekropola kod gradskih vrata iz IX.-VIII. st.pr.Kr., Tezejon iz V. st.pr.Kr., Lizikratov spomenik iz IV. st.pr.Kr., Hadrijanova biblioteka i Olimpion iz II. st.; uz sjeverno podnožje Akropole nalazi se kompleks grada iz doba turske vlasti;

Athtar semitski bog, u SZ-u pogrdno nazivan Milkom (v. Ištar*);

Ater *hebr.* (vez), (VII./VI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Kehatovog sina Jishara, sin Ezekija; njegovi sinovi bili su povratnici iz babilonskoga sužanjstva* 538. g.pr.Kr. s prvom grupom povratnika vođenom Šešbasarom i bili u Jeruzalemu* postavljeni kao vratari Hrama*; prema Ezri*, iz sužanjstva se vratilo 28, a prema Nehemiji*, 98 članova Aterove obitelji (Ezr 2,2.16.42; Neh 7,21.45) – R 3a; Nehemija navodi Atera kao glavaru obitelji laika potpisnika «povelje o vjernosti Bogu»* potpisane u Jeruzalemu nakon dovršetka jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr.; na popisu potpisnika ne radi se osobno o Ateru kao potpisniku, već o njegovoj obitelji (Neh 10,17);

Atlaj *hebr.* (na koga je Gospodin utjecao), (V. st.pr.Kr.) sin Bebaja*, vjerojat-

no povratnik iz babilonskoga sužanjstva* 459. g.pr.Kr. s Ezrom, prijestupnik jer je bio oženjen ženom tuđinkom; zbog obnove Saveza s Bogom što je potaknuo Ezra*, Atlaj i njegova braća otpustili su žene tuđinke i djecu koju su imali s njima (Ezr 8,8; 10,28.44) – R 17;

Atrot narod potekao od Betlehema* iz **Judinog plemena***, iz loze Kalebovog i Efratinog sina Hura*; iz iste loze potekli su i: Nefočani, Bet-Joab, ½ Manahačana i Saračani (1 Ljet 2,54) – R 12a;

August *lat.* (1. augustus od glagola *augere* - umnožavati; 2. od *augura* - posvećeni, sveti, uzvišeni), (?-14.) pridjevnik starorimskog cara **Oktavijana** (u značenju: nepovredivi), vladao od 30. g.pr.Kr.-14.; 31. g.pr.Kr. pobijedio je Antonija u pomorskoj bitci kod Akcija, egipatska kraljica Kleopatra i Antonio počinili su samoubojstvo i Egipat* je postao rimskom provincijom; Oktavijan 29. g.pr.Kr. postaje doživotni imperator, a 27. g.pr.Kr. dobiva ime **August**; gradi Antoniju, 23. g.pr.Kr. palaču Gornjega grada, utemeljuje ili obnavlja Antipatridu, Fazalidu, Samariju (Sebasta), Herodion i Cezareju, Siriju pretvara u rimsku provinciju s namjesnikom Sabinom, ali više od 6.000 farizeja* odbija položiti zakletvu Augustu prilikom jednog popisa (?), kojeg je nastavljao Kvirinije Suplicije* (?); kad je August naredio neka se napravi popis stanovništva, Marija*, trudna s **Isusom***, i Josip* morali su otići u Betlehem (Lk 2,1); August je Heroda Velikog* proglasio «savezničkim kraljem», a 25. g.pr.Kr. Galaciju* rimskom provincijom; krajem 4. g.pr.Kr. potvrdio je oporuku Heroda Velikoga, ali mu nije priznao kraljevski naslov Arhelaju*; 6. g.n.e. smijenio je Arhelaja i prognao u Vienu (Galija); svoga unuka Gaja Cezara poslao je na Istok; August je

umro 19. kolovoza 14., a carem postao Tiberije*, za čije vladavine je **Isus Krist** bio razapet na križ;

Avijci narod koji je živio po zaseocima do Gaze*, istrijebili su ih Kaftorci*, koji su došli s Krete* ili Male Azije (Pnz 2,23; Jš 13,2);

Avit *hebr.* (ruševina), grad u Seiru* iz kojega je vladao četvrti kralj Seira Hadad*, prije no što je zemlju pokorio Ezav* i ona postala dijelom Edoma* (Post 36,25; 1 Ljet 1,46; Pnz 2,12.22);

Az *hebr.* v. Jazer*;

Azael v. Uziel*;

Azanija *hebr.* (koga Gospodin čuva), (V. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, otac levita Ješue*, potpisnika «povelje o vjernosti Bogu»* nakon završetka obnove jeruzalemskoga zida* pod vodstvom Nehemije* u listopadu 445. g.pr. Kr. (Neh 10,1.10) - R 3d;

Azarel *hebr.* (Bog je pomogao), 1. (XI. st.pr.Kr.) iz **Danovog plemena***, sin Jerohama*; kad je kralj David* postavljao građansko i vojno uređenje države, Azarela je proglasio knezom nad Danovim plemenima; prema ljetopišćevom popisu ne može se utvrditi iz loze kojega Danovog sina potječe Azarelov otac Jeroham (1 Ljet 27,22) - R 5; 2. (XI./X. st.pr.Kr.) Korhinjanin, iz **Benjaminovog plemena***, vjerojatno brat Jišija*, Elkana*, Joezera* i Jašobama*; Azarel je bio među prvim pristašama koji su došli Davidu u Siklag* i dali mu podršku kad je David bježao pred prvim izraelskim kraljem Šaulom*; ljetopisac ne navodi iz loze kojega Benjaminovog sina Azarel potječe (1 Ljet 12,7); 3. (XI./X. st.pr. Kr.) iz **Levijevog plemena***, sin Jedutuna*, pjevač u Svetišću* kojeg je ždrijebom odredio kralj

David (1 Ljet 25,3.15-21) - R 3c; 4. (VIII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Elijevog sina Imera, sin Ahzaja, otac Amasaja (Neh 11,13-14) - R 3a3; 5. (V. st.pr.Kr.) sin Zakaja*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* s Ezrom 459. g.pr.Kr.; Azarel se s braćom navodi na popisu prijestupnika jer je bio oženjen tuđinkom; zbog obnove Saveza s Bogom što je potaknuo Ezra*, Azarel i njegova braća otpustili su svoje žene tuđinke i djecu koju su imali s njima (Ezr 10,40-42.44) - R 17;

Azarja *hebr.* (Gospodin je slušao), 1. (XIV. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Zeraha, sin Etana* (1 Ljet 2,8) - R 2a; 12; 2. (XII./XI. st.pr.Kr.) iz **Efrajimovog plemena***, otac Hošee*, kneza kojeg je postavio kralj David*; prema ljetopišćevom popisu ne može se utvrditi iz loze kojega Naftalijevog sina potječe Azarja (1 Ljet 27,20) - R 13a; 3. (XI./X. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, levit*, pjevač u drugom redu u zboru i svirač u harfu «s visokim tonovima» kojeg je postavio kralj David kad je vojno i građanski uređivao državu (1 Ljet 15,19-20); ljetopisac ne navodi iz loze kojega Levijevog sina Azarja potječe; 4. (X. st.pr. Kr.) po majci iz **Judinog plemena**, iz loze Jerahmela, sin Jehua*, otac Helesa (1 Ljet 2,38) - R 12; 5. (X. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze svećenika Elija, sin Sadona* (1 Kr 4,2) - R 12e; 6. (X. st.pr.Kr.) sin Natana, namjesnik kralja Salomona; autor ne navodi iz kojega plemena potječe otac Azarje (1 Kr 4,5) - R 12e; 7. (X./IX. st.pr. Kr.) sin Odeda, prorok*; na njega je «sišao Duh Božji» i on je otišao judejskomu kralju Asi* te ga upozorio neka on i Judejci ne ostavljaju Gospodina jer će biti nagrađeni; Asa je na njegov poticaj srušio «idolske gradove po Judeji, po Benjaminovoj zemlji, te

u svim gradovima u Efrajimskoj gori koje je osvojio» (2 Ljet 15,1-7); međutim, u toj se pripovijetki vjerojatno radi o Odedu, a ne o njegovom sinu Azarji (2 Ljet 15,8); **8.** (X./IX. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena**, iz loze Jerahmela, sin Obeda*, 1 od satnika svećenika Jojade* koje je Jojada 835. g.pr.Kr. skupio kako bi s judejskoga prijestolja svrgnuo Ataliju*, udovicu petoga kralja Jorama* i postavio Joaša* (2 Ljet 23,1-7; 2 Kr 11,4-6) – R 12; **9.** (X./IX. st.pr.Kr.) sin Jeromaha, također jedan od satnika koji je sa svećenikom Jojadom sudjelovao u svrgavanju Atalije (2 Ljet 23,1-7; 2 Kr 11,4-6); **10.** (?-848. g.pr.Kr.) iz **Judinog plemena**, iz loze Rame, drugi sin Jošafata*; njega je, vjerojatno u Jeruzalemu*, kao i ostalu braću, zbog prijestolja ubio Joram (2 Ljet 21,1-2.4) – R 12b; **11.** (?-848. g.pr.Kr.) iz **Judinog plemena**, iz loze Rame, peti sin Jošafata, kojeg je također, vjerojatno u Jeruzalemu, ubio brat Joram (2 Ljet 21,1-2.4) – R 12b; **12.** (IX. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, muž Jeriše*, zet svećenika Sadoka*, otac Johanana*, svećenik u jeruzalemskome Hramu* za vrijeme kralja Salomona* (1 Kr 4,2; 2 Kr 15,33-34; 1 Ljet 5,35-36; 2 Ljet 27,1; Ezr 7,3) – R 3a3; ljetopisac navodi da je on ukorio judejskoga kralja Ahazju ili Uzija, zato jer je, kad se osilio, ušao u Hekal* i prinosio kâd na kadionom žrtveniku; kralj je bio kažnjen doživotnom gubom (2 Ljet 26,26-20); **13.** (797.-740. g.pr.Kr.), ili **Uzija**, iz **Judinog plemena**, iz loze Rame, sin Amasje* i Jekolije iz Jeruzalema*, muž Jeriše, kćerke svećenika Sadoka s kojom je imao sina Jotama, **deseti** kralj Judeje (781.-740. g.pr.Kr.), zakraljen sa 16 godina starosti, kraljevaio u Jeruzalemu (2 Kr 14,21; 15,1-2; 2 Ljet 3,12; 26,1-3); činio je «dobro u očima Gospodnjim» kao i njegov otac Amasja, ali nije srušio uzvišice na kojima su Judejci prinosili žrtve i kadili kâd (2 Kr 15,3); ponovno je osvojio i izgradio

Elat* (2 Kr 14,22; 2 Ljet 26,2) – R 12f; 12fr; ratovao je s Filistejcima* i srušio zid Gata*, zid Jabne* i Ašdoda* (ove su građevine **arheološki potvrđene**), te izgradio mjesta po Ašdodu i Filisteji (2 Ljet 26,6); ratovao je i protiv Arapa koji su živjeli u Gur Baalu*, te protiv Meunjana* (2 Ljet 26,7); vazali su mu bili Amonci* koji su mu plaćali danak (2 Ljet 26,8); obnovio je i utvrdio Jeruzalem, popravio ruševine od prošloga rata (2 Ljet 25,23; 26,9); izgradio je i kule po pustinji te iskopao mnogo studenaca jer je imao mnogobrojnu stoku i Šefeli* i po Ravnici (2 Ljet 26,10); za života proroka Zaharije (nepoznati prorok), tražio je Gospodina i uživao Božji blagoslov (2 Ljet 26,5); onda se osilio kralj i postao objestan, ušao je u Hram u Hekal prinijeti kâd na kadioni žrtvenik*, što je smio učiniti samo svećenik* (v. svećenici u Bibliji*); zbog toga ga je ukorio svećenik Azarja i na kraljevom čelu je kao kazna izbila guba (vjerojatno se radi o nekoj kožnoj bolesti), zbog koje je morao živjeti u odvojenosti (ista kazna zadesila je i Mojsijevu sestru Mirjam* - Br 12,10; guba je činila osobu nečistom i zabranjivala joj ulazak u Svetište* - Lev 13,45) (2 Kr 15,5-7; 2 Ljet 26,16-21); Azarja je bio pokopan u Davidovu gradu*, ali ne u grobnici pokraj svojih predaka, već na polju kod kraljevske grobnice (2 Ljet 26,21-23); naslijedio ga je sin Jotam, koji je već u vrijeme Ahazjine bolesti kao upravitelj i sudac vladao Judejom (2 Kr 15,5); po Azarjinoj smrti, Bog se u slavi* u Hramu prikazao Izaiji* i pozvao ga da bude prorok; **14.** (VIII. st.pr.Kr.) iz **Efrajimovog plemena***, sin Johanana, iz Samarije*, poglavar; kad su Izraelci u Samariju doveli zarobljene Judejce iz rata s judejskim kraljem Ahazom, prorok Oded* upozorio ih je neka Judejce vrata kućama kako gnjev Božji ne bi stigao Izraelce (v. Dan gnjeva Božjega*); Azarja je bio uz one

koji su poslušali Božjeg proroka; Izraelci su nahranjene i obučene Judejce na magarcima vratili do Jerihona* (2 Ljet 28,9-15); **15.** (VIII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Kehatovog sina Jishara, sin Sefanije*, otac Joela*, levita* kojeg je uz Mahata* iz loze Kehatovaca postavio judejski kralj Ezekija* (1 Ljet 6,21; 2 Ljet 29,12) - R 3a; **16.** (VIII./VII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Merarija, sin Jehalelela, levit; kad je judejski kralj Ezekija postavljao ustroj svećenstva i levita kao što je bilo u vrijeme kralja Salomona, postavio je levite iz loze Levijevih sinova Kehata*, Geršona* i Merarija*; oni su se prvo posvetili prema Levitskom zakoniku*, zatim očistili Hram i posvećivali ga 8 dana; nečist su iz Svetinje - Hekal* u Predvorje - Ulam*) iznosili svećenici, a leviti su tu nečist odnosili iz Predvorja na potok Kidron* i tamo spalili; uz Azarju, od Merarijevaca levit je bio i Kuši*, sin Abdija* (1 Ljet 6,20; 2 Ljet 29,12-16); Azarju je vjerojatno poslije Ezekija postavio za nadglednika nad prinosima, desetinama i svetinjama u Hramu, a predstojnici su bili Konanija* i Šimej* iz loze hramskoga pjevača Hemana* (2 Ljet 31,13); **17.** (VIII./VII. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze svećenika Sadoka, svećenički poglavar za vrijeme judejskoga kralja Ezekije; spominje se samo na tom mjestu (2 Ljet 31,10); **18.** (VII./VI. st.pr.Kr.) pravo ime prijatelja proroka Daniela*, Šadraka* i Mešaka*, kojeg je starješina dvora babilonskog kralja Nebukadnezara II.* nazvao Abed Nego* (Dn 1 - 3); **19.** (VII./VI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Elijevog sina Pinhasa, sin Hilkija*, otac Seraja* predstojnik Hrama kojeg je Nebukadnezar II. odveo u babilonsko sužanjstvo*; ovo vrlo nejasno rodoslovlje ljetopisac završava s Josadakom, a nastavljaju Ezra* i Nehemija* nakon povratka Izraelaca iz sužanjstva (1

Ljet 5,40; 9,11; Ezr 7,1; Neh 12,10) - R 3a; **20.** (V. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena**, iz loze Kehata, sin Ananija, dobrovoljni graditelj na obnovi jeruzalemskoga zida* 445. g.pr.Kr. pod vodstvom Nehemije*, nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva; on je popravljao zid nasuprot svoje kuće (Neh 3,22) - R 3a; autor ga navodi na popisu svećenika potpisnika «povelje o vjernosti Bogu*», potpisane nakon završetka obnove zida (Neh 10,3);

Azaz *hebr.* (jak), (VIII./VII. st.pr.Kr.) iz **Rubenovog plemena***, iz loze Joela, sin Šema, otac Bele, Jeiel i Zaharina; budući su ovi podaci vlastiti ljetopišćevi, oni ne određuju točnu vezu Joela i Rubena (1 Ljet 1,4-8) - R 4a;

Azazel mjesto u pustinji* kamo su Izraelci, na Dan pomirenja* slali pomirbenog jarca*, na kojeg su simbolički stavili sve svoje grijeh* (Lev 16); prema drevnim vjeronanjima, Azazel je demon* pustinje, koji je, prema vjeronanju Izraelaca i Kanaanaca, stanovao u pustinji, neplodnoj zemlji, gdje Bog ne primjenjuje Svoju plodotvornu moć; međutim, taj je izraz pravilnije čitati ez ezel što znači **jarac isposnik** (Lev 10,10.26); neki su tvrdili kako su Izraelci tim činom slanja jarca u pustinju, zapravo, častili Azazela, što nije vjerojatno jer je prinošenje žrtava demonima ili drugim bogovima bilo strogo zabranjeno Božjim Zakonom*;

Azbuk(a) *hebr.* (jako opustošenje), (VI./V. st.pr.Kr.) otac Nehemije*, glavara nad ½ batsurskog okruga, i Hananija*, upravnika Jeruzalema*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* vjerojatno s Nehemijom* 445. g.pr.Kr. (Neh 3,16; 7,2) - R 17;

Azeka *hebr.* (prekopan), grad do kojega je Jošua* tjerao Amorejce*, poslije utvrđeni

grad na granici Judeje*, današnji **Tel Zaka-rijeh**, 30-tak km jugozapadno od Jeruzalema*; Jošua ga je kockom u baštinu predao **Judinom plemenu***, a navodi se kao grad u Dolini* (Jš 15,35); Filistejci* su se za vladavine prvoga izraelskoga kralja Šaula* utaborili kod Soka* i Efez Damina između Soka i Azeke; filistejski div Golijat* izazvao je Davida* i David ga je ubio praćkom; Aze-ka se, uz Lakiš*, najdulje odupirao opsadi asirskoga kralja Nebukadnezara II.*; u Tel ed-Duveiru pronađena je jedna krhotina crijepa koji svjedoči o tom otporu (Jš 10,10; 1 Sam 17,1.48-49; Jr 34,6-7); u Azeki su se naselili Izraelci iz **Judinog plemena*** u V. st.pr.Kr. pod Nehemijom*, nakon povratka iz babilonskoga sužanjstva*; njihov «kraljev povjerenik za sve poslove s narodom» bio je Petahja*, iz Judinog plemena (Neh 11,24.30);

Azgd *hebr.* (Gad je moćan), (VII. st.pr.Kr.) otac Hakatana, djed Johanana*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* 538. g.pr.Kr. s prvom grupom povratnika vođenom Šešbasarom; prema Ezri*, iz sužanjstva se u Jeruzalem i Judeju* vratilo 1.222, a prema Nehemije*, 2.322 člana Azgadove obitelji (Ezr 2,12; 8,12; Neh 7,17); Nehemija Azgada navodi kao glavaru obitelji laika potpisnika «povelje o vjernosti Bogu»* koja je bila u Jeruzalemu* potpisana nakon dovršetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr.; međutim, na popisu se ne radi o Azgadu osobno, već o njegovoj obitelji potpisniku (Neh 10,16);

Azija prema Bibliji*, dio Male Azije uz Egejsko more, tj. rimska provincija od 133. g.pr.Kr., s glavnim gradom **Efezom**, na sjeveru je graničila s Mizijom*; obuhvaćala je područje današnje Turske i veći dio grčkih gradova-država; velik se dio misijskog rada apostola Pavla* zbivao na tom području; pi-

sma navedena u Otkrivenju* koja Ivan* nakon viđenja šalje sedmerim crkvama, bile su u Aziji: u Efezu, Smirni*, Pergamu*, Tijatiri*, Sardu*, Filadelfiji* i Laodiceji* (Dj 2,9; 16,6-9; 19,10; Otk 1 - 3; 11);

Aziz (V. st.pr.Kr.) iz obitelji Zatu*, povratnik iz babilonskoga sužanjstva* s predzadnjom grupom povratnika vođenom Ezrom, 459. g.pr.Kr., prijestupnik jer je bio oženjen ženom tuđinkom; zbog obnove Saveza s Bogom što je potaknuo Ezra*, Aziz i njegova braća otpustili su žene tuđinke i djecu koju su imali s njima (Ezr 10,27.44) – R 17;

Azot novozavjetno ime starozavjetne filistejske utvrde Ašdod* (Dj 8,40);

Azmavet *hebr.* (jak u smrti), 1. (XII./XI. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, otac Jeziela* i Peleta*, prvih pristaša Davida* koji su mu dali podršku u Siklagu* kad je bježao pred prvim izraelskim kraljem Šaulom*; ljetopisac ne navodi iz loze kojega Benjaminovog sina Azmavet potječe (1 Ljet 12,3); 2. (XI./X. st.pr.Kr.) iz Bahurima*, jedan od tridesetorice junaka kralja Davida (2 Sam 23,31; 1 Ljet 23,33); ljetopisac Azmaveta navodi kao sina Adiela, međutim ne može se odrediti iz koje loze potječe, niti pak vrijeme nastanka popisa; prema tom popisu, Azmaveta je David, kad je vojno i građanski uređivao državu, postavio za nadstojnika nad kraljevskim blagom (1 Ljet 27,25) – R 12c; 12d; 3. (IX. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena**, iz loze prvoga izraelskog kralja Šaula* i Ahioname, sin Joada*; za taj ljetopišćev popis nema uspo- rednica u Bibliji, a ljetopisac ga razvija vjerojatno do babilonskoga sužanjstva* u VI. st. (1 Ljet 8,36; 9,42) – R 15c;

Azriel *hebr.* (moja pomoć je Bog), 1. (XII./XI. st.pr.Kr.) iz **Naftalijevog pleme-**

na*, otac Jerimota*, kneza kojeg je postavio kralj David*; ljetopišćev popis je umjetan pa se ne može utvrditi od kojega Naftalijeovog sina Azriel potječe (1 Ljet 27,19) – R 8; 2. v. Asriel*;

Azrikam *hebr.* (pomoć protiv neprijatelja), 1. (VII./VI. st.pr.Kr.) iz **Benjaminovog plemena***, iz loze prvoga izraelskog kralja Saula* i Ahioname, sin Asela*; taj ljetopišćev popis nema usporednica u Bibliji, a ljetopisac ga razvija vjerojatno do babilonskoga sužanjstva* u VI. st. (1 Ljet 8,38; 9,44) – R 15c; 2. (VI. st.pr.Kr.) iz **Levijevog plemena***, iz loze Elijevog sina Šekanija, sin Hašabja*, otac Hašuba, djed Šemaja, koji se iz babilonskoga sužanjstva vratio vjerojatno s Nehemijom* 445. g.pr.Kr. i koji je bio glavar obitelji određene za naseljavanje Jeruzalema* nakon dovršetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu iste godine, koju je vodio Nehemija (Neh 11,15) – R 3a3; Azrikam je nećak pisara Netanela*, međutim to poglavlje 9 Knjige Ljetopisa* je dodatak (1 Ljet 9,14; 24,6; Neh 11,15); 3. (V. st.pr.Kr.) iz **Judinog plemena***, iz loze Elijakima ili Jojakima, sin Elijoenaja* (1 Ljet 3,21-24) – R 12g;

Azuba *hebr.* (napušten), 1. (XV. st.pr.Kr.) jedna od žena Kaleba* iz **Judinog plemena***, Hesrona*; ljetopisac navodi kako su ona i druga žena Jeriota majke Kalebovih sinova Ješera, Šobaba i Ardon, no iz popisa nije razvidno koja je čija majka (1 Ljet 2,18) – R 12a; 2. (X./IX. st.pr.Kr.) kćer Šilhija, žena judejskog kralja Jošafata*, majka Jorama*, Azarja, Jehiela, Zaharija, Azarje, Mihaela i Šefatja (1 Kr 16,24; 22,41; 1 Ljet 17,1; 2 Ljet 21,2.4) – R 12f;

Azur *hebr.* (pomažnik), (VI. st.pr.Kr.?) glavar obitelji potpisnika «povelje o vjernosti Bogu» potpisane u Jeruzalemu* nakon povratka Izraelaca iz babilonskoga sužanjstva* i

nakon dovršetka obnove jeruzalemskoga zida* u listopadu 445. g.pr.Kr., koju je vodio Nehemija*; možda se na popisu ne radi osobno o Azuru kao potpisniku, već o njegovoj obitelji potpisnika (Neh 10,18);